

د کتابونو په وړاندو کې

(پر پېلابېلو اثارو لیکل شوې سريزې)

محمد اسماعيل يون ۱۳۶۷ ل

Ketabton.com

د کتابونو په وړېمو کې

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د کتابونو په وړېمو کې
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۸۷ ل کال
د لیکوال	
پرله پسې شمېره:	(۲۷)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۲۷)
کمپوزر:	ضیا الرحمن ضیا

نيوليک

مخ ګڼه سرليک

۱	ددې سريزو په باب څو ټکي	۱
۹	سريزه (د غشو تنده)	۲
۲۰	د بې هويتۍ په درياب کې د هويت ډيوه	۳
۳۳	ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې ډپر...	۴
۵۰	يادون ((سيندونه هم مري))	۵
۶۵	له ((څيرې گربوانه)) تر ((کوثر جامه)) د...	۶
۷۸	د واقعيتونو يو هندهاره	۷
۸۰	د لويديځمېشتي فرهنگي بهير يو يار	۸
۸۸	د ارواپوهنې بنسټونځي	۹

۹۰	ګام پر ګام له خوشال سره	۱۰
۹۶	((لاهو)) شاعر	۱۱
۹۸	پردېس ژوند او ((پردېسې نغمې))	۱۲
۱۰۱	ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب څو خبرې	۱۳
۱۰۷	زرین انځور	۱۴
۱۱۴	((د حقوقو بنسټونه)) د استاد ستانیکزي...	۱۵
۱۱۷	د جنګي جنايتکارانو محاکمه	۱۶
۱۲۵	لغمان او اوسنی فرهنگي بهير	۱۷
۱۳۳	پښتو غږپوهنه او ويیپوهنه	۱۸
۱۳۵	په ((زړه کلا)) کې يو عالم خبرې	۱۹
۱۴۲	((افغانان په استرالیا کې)) زموږ د تاريخ يوه ...	۲۰
۱۴۶	د فرياد سوي فريادونه	۲۱
۱۵۴	افغانستان د مکيا ويلي په سياسي...	۲۲
۱۶۶	((يوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو تعبيرونه	۲۳
۱۷۰	((حقيقت)) او د کوچنيانو ادبيات	۲۴
۱۷۵	تر پاي ليک پورته هڅه	۲۵
۱۸۰	د محمد اسمعيل يون لنډه پېژندنه	۲۶

ددې سريزو په باب خوټکي

تر اوسه پورې ددې هڅو بېلگې ډېرې کمې ليدل شوي، چې يو څوک دې د نورو پراخو خپلې ليکلې سريزې د يوې ټولگې په توگه چاپ کړي او يا دې د يوه بل ليکوال هغه سريزې يا يادښتونه راټول کړي، چې د نورو ليکوالو پراخو پراخو ليکلې وي.

يوازې استاد حبيب الله رفيع دا هڅه کړې، چې د بېلابېلو ليکوالو پراخو خپلې ليکلې سريزې او يادښتونه سره راټول او په ((کتابونه او دريابونه)) نومي اثر کې يې خوندي کړي دي. بناغلي افضل شېرزاد بيا د ارواښاد استاد روحي نردي هغه لس عنوانه سريزې او يادښتونه سره راټول کړل او په پېښور کې يې د يوه ځانگړي اثر په توگه چاپ کړل، چې استاد روحي د بېلابېلو ليکوالو پراخو ليکلې وو. نور نور دې دمه ماته د کوم بل چا داسې کړی کار معلوم نه دی او که وي هم خود گوتو په شمار دا ډول اشار به وي. په دې ورځو کې چې زه خپلې ليکنې په خپله

راتولوم، نو پر دې سريزو او يادښتونو مې هم سترگې ولگېدې، چې ما د نږدې پنځه لسو کلونو په ترڅ کې د هېواد د بېلابېلو ليکوالو پر اثارو ليکلي دي. دې ليکنو ته مې يو ځانگړی باب ورکړ او په يوه ځانگړې ټولگه کې مې راتولې کړې. په خپل لاس د خپلو ټولو يا هم اکثره ليکنو له راتولو څخه زما هدف دادی، چې زه نه غواړم، زما پر کړي کار په گانده (اينده) کې نور څوک ستړي شي، يا څوک پرې د راتولو له امله خپل وخت ضايع کړي او يا هم ورته د اشک پيدا شي چې کومې ليکنې راتولې او خوندي او کومې نه کړي. په افغاني ټولنه کې ژوند ډېر بحراني دی، ان تر دې چې خلک د خپلو کورونو د مالونو خونديتوب ته حيران دي او ايله د خپل سر په غم کې دي، پاتې خولا د نورو د فرهنگي کار د خونديتوب مسئله.

نو هر ليکوال ته په کار دي، چې خپل اثار په خپله خوندي کړي، کوم اثار چې په بيا چاپ او راتولېدو ارزې، هغه راتول او د بيا چاپ له لارې يې د مرگ او ورکېدو له خطرې وژغوري. زموږ په فرهنگي ټولنه کې د ليکوال ترمړينې وروسته دا يو غټ بحث وي چې دې مرحوم ليکوال څومره اثار ليکلي؟ څومره چاپ دي؟ څومره ناچاپ؟ څومره يې په خپل نامه دي او څومره په بدل يا مستعار نامه؟ دغه ناندري، ابهامات او کښته پورته خبرې تر ډېره وخته د ليکوالو تر منځ روانې وي. د دې علت دادی چې ليکوال په خپل عمر کې د خپل کړي کار سم سپيناوی نه وي کړی.

دا سمه خبره ده چې مرگ نا خبره راځي او چاته له ډول و سورني سره نه راځي، خو په هر ترتيب ليکوال بايد د مرگي همدغه ناخبره خطر په پام کې ونيسي او څه يې چې کړي له سره منظم او د چاپ او خپراوي لپاره يې تيار کړي. پخوا حالات ستونزمن وو، د چاپ او تکثير شونتياوې کمې وې او ليکوال د خپلو او نورو ليکوالو د اثارو د خونديتوب جوگه نه و، اوس خو زمانه بدله ده، د چاپ، کمپيوټر او انټرنېټ اسانتياوې د اثارو د خونديتوب تضمين کوي، نو هر ليکوال ته په کار دي چې خپل فرهنگي ژوند شفاف کړي او څه يې چې کړي، هغه د ځينو په اصطلاح پر ريكارډ راولي. په هر څو کلونو کې خپل تېر فرهنگي کار او اثارو ته د ليکوال بيا نظر او ژوره کتنه هغه ته دا مسئله روښانه کوي، چې تېري څه کړي او راتلونکي کې ورته څه کول په کار دي؟

خپله د ليکوال اثار د ليکوال د علمي، سياسي، کلتوري او ټولنيز شخصيت د ارزونې لپاره ښه تله ده، ليکوال بايد تر هر څه لومړی د خپلو اثارو په تله کې ځان وتلي، چې څه يې کړي او څه بايد وکړي؟

ما هم دا سريزې په همدې نيت بيا راټولې کړې، چې زه هم خپل ځان د ماضي په هنداره کې وگورم او نور هم ما يو ځل بيا په دې تېره ايښه کې وگوري، چې څه مې ليکلي؟ او څرنگه مې ليکلي دي؟ ما په دې سريزو کې کوم بدلون نه دی راوړی، يوازې کوم ځای کې چې چاپي تېروتنه شوې، هغه مې سمه کړې ده. دا اکثره

ادبي اثار دي، پر ادبي ليکنو سريزي څه خاص خطرناک سياسي عواقب نه لري او که يې ولري هم، ليکوال بايد هغه وزغمي، ما خپلې سياسي ليکنې هم راټولې او تر کوم خاص بدلانه پرته مې چاپ ته تيارې کړي، له نورو ليکوالو مې هم هيله ده، چې له کوم ځانگړي تغيير پرته خپلې ليکنې بيا چاپ کړي. هره ليکنه د يوه مهال د پېښو او حالاتو انځورنه کوي، او سمهالې ليکنې بايد د اوسني وخت حالات منعکس کړي او د تېرو وخت ليکنې د هماغه تېر مهال په دې اثر کې چې تاسو مخې ته پروت دي، پر (۲۴) بېلابېلو اثارو د چاپ پر مهال بحث شوی، ځينې په کې واره يادښتونه دي او ځينې په کې د منځنۍ کچې او يا هم د اثر له غوښتنې سره سم سريزي. پر دې سريزو کې ما اکثره دا هڅه کړې چې نه يوازې پر دې مشخص اثر بحث وکړم، بلکې څه نا څه مې د ليکوال پر کړي کار هم بحث کړی دی. له دې څخه زما موخه دا ده چې د ليکوال د نور کړي کار د يادونې له لارې، د دې اثر شننه هم څه نا څه اسانه کېږي، خو پر ټولو اثارو داسې نه ده. د اثر او د ليکوال د شخصيت د شننې ترمنځ، د رابطې له مخې دا کار شوی دی. پر پورتنیو اثارو سربېره ما پر ځينو نورو اثارو هم سريزي او يادښتونه ليکلي دي، خو تر دې مهاله مې لا گوتو ته رانغلل، خو پاتې اثار د گوتو په شمار دي، اکثره هغه اثار چې تر دې مهاله ما پرې ليکنې کړې دي، همدا دي، چې دلته يې سريزي راغلي دي. دغه راز د ليکوالو پر ځانگړو اثارو مې ځانگړې تبصرې هم کړي،

چې په بېلابېلو خپرونو کې خپرې شوې دي. د بېلابېلو فرهنگي ټولنو د استازي په توګه مې، د دې ټولنو له خوا په چاپ شوو اثارو هم، د ټولنو په نامه سريزې او يادښتونه ليکلي، د هغو راوړل مې هم دلته مناسب و نه گڼل. دغه راز په لسگونو ځوان شاعران او ليکوال مې د هغو د نشر او نظم له بېلگو سره د تېرو دوو لسيزو په بهير کې په ځينو خپرونو کې معرفي کړي، د هغو بيا چاپ مې هم ضرور ځکه و نه گڼه، چې هغوی بيا وروسته اکثره يا د خپلو اثارو او يا هم د نورو ادب تذکرو له لارې معرفي شول، نو ځکه خو د دې ډول ليکنو بيا چاپ ته ډېره اړتيا پيدا نه شوه. په پورتنيو سريزو کې د ليکوالو د اثارو پر مثبتو او بريمنو خواو ډېر بحث شوی، ځينې منتقدین کېدی شي له دې ډول سريزو سره موافق نه وي او ووايي چې دې کې د انتقاد مالګه نه شته، د دې ډول احتمالي نظرونو په باب بايد ووايم، چې دا سريزې د ليکوال تر بحث لاندې اثر له تشریح او تعارف سره مرسته کوي، نه دا کره کتنې دي او نه هم د يوه اثر ټوله ارزونه. موږ بايد د هغو منتقدينو په شان عمل و نه کړو چې تيارې مړۍ ته ناست وي او پر يوه اثر باندې د چاپ تر مهاله ټوله تېره شوې پروسه له ياده وباسي. زموږ ټولنه د ځينو نورو پرمختللو ټولنو په شان نه ده، چې ليکوال يوازې د اثر د ليکلو دنده سرته رسوي، دلته چاپېريال ډېر اغزن دی، له سياسي، کلتوري او نورو تنګسياوو سره سره د يوه اثر تخنيکي چارې هم له گڼو ستونزو سره مخ دي. زموږ يو پښتون افغان

لیکوال هم خپل اثر لیکي، هم یې خپله ایدیت کوي، هم ورته خپله پیسې پیدا کوي، هم یې خپله چاپوي، هم یې خلکو ته خپله وبشي او هم یې بیا خلکو ته خپله وړیا والی کوي، دا ټول بهیر چې په حقیقت کې د څو تنو کار دی، یو زیات شمېر لیکوال یې په یوازې ځان سرته رسوي. نو په دغسې تنگو او اغزنو شرایطو کې چې د لیکوال مخاطبین هم یالروي او یا د کتاب لوستنې معیارونو ته نه وي رسېدلي، پر لیکوال تر توقع پورته انتقادونه، زموږ فرهنگي بهیر ته ډېر زیان رسوي. زه خپله د یو سالم انتقاد او مثبتې کره کتنې پوره پلوی یم، خو په داسې حالت کې چې کره کتونکي خپله یو ځل ځان د لیکوال په هنداره کې وويني چې: که دی چېرې د لیکوال پر ځای وای، له کوم چاپېریال او ستونزو سره چې لیکوال مخ دی، دی هم ورسره مخامخ وای او تر لیکوال یې بڼه اثر پنځولای او چاپولای شوی، نو بیا کره کتونکی حق لري، چې پر لیکوال د شتو امکاناتو په هنداره کې، په خلاص مټ انتقاد وکړي. خو ځینې کره کتونکي په اصطلاح کره کتونکي دي، هغه دې ته ناست دی چې کوم لیکوال په ډېر تکلیف د خپل فکر او تندي په خولو یو اثر چاپ کړي، نو بیا دوی ورته قلمونه تېره کړي، داسې څه پرې ولیکي چې هغه لیکوال د خپل اثر له لیکلو پښېمانه کړي. دا ډول په اصطلاح کره کتونکي په واقعیت کې د بل لیکوال د اثارو په نقدونه او یا هم ارزونه کې خپل ژوند او شهرت ویني. که هغوی څه ونه لیکي نو ده ته د کلتوري ژوند او

شهرت هېڅ وسیله نه برابرېږي. زما لاره له داسې کره کتونکو بېله ده، خو ټولني ته د ټولني تر کچې د ټيټو او مبتدلو اثارو د وړاندې کولو ټينگ مخالف يم. هر اثر چې ټولني ته وړاندې کېږي، بايد د ټولني اکثره او که نه يو ټاکلي شمېر وگړو ته خونوی وي او بايد د هغوی د ذهني کچې د لوړاوي سبب شي. په هر حال ددې سريزو چاپ مې له دې پلوه هم ضروري وگانه چې لږ تر لږه زمونږ هېوادوالو ته د شل پنځه ويشتو بېلابېلو اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، له دې لارې دوی له هغو اثارو سره اشنا شي او که چېرې اړتيا يې ورته احساسوله، نو خپله هغه اثر ترلاسه کړي.

زه په پای کې يو ځل بيا له خپلو ټولو او سنيو ليکوالو څخه هيله کوم، چې خپل کار په خپله راټول کړي او دا بار راتلونکي نسل ته پرېږدي، زه د لوی خدای (ج) له درباره هيله من يم، چې زمونږ د راتلونکي پښت غمونه او دردونه به تر موره ډېر کم وي، خدای (ج) به هغوی ته د علم او پرمختگ زمينه برابره کړي او هغوی به پر داسې گڼو علمي او ورځنيو کارونو مصروف وي، چې د دوی د ژوند د سوکالی سبب شي. په همدې هيله پردې سريزو دا سريزه پایته رسوم.

په ټوله فرهنگي مينه او ادب

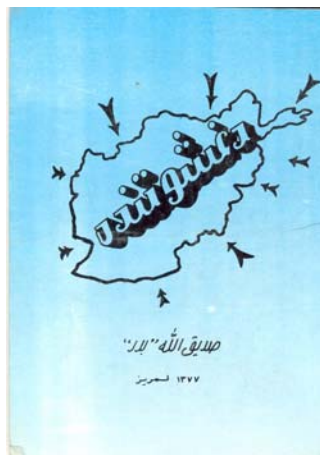
محمد اسمعيل يون

ارگ، د جمهوري رياست ودانۍ، کابل - افغانستان

۱۳۷۸ کال د مرغومي ۲۲

سریزه: د غشو تنده

د روانې لمريزې پېړۍ شپېتم کلونه او په تېره بيا د يادو کلونو وروستي پنځه کلونه، داسې مهال و چې په کابل کې د (شعر)) او (شعار)) ترمنځ په ډاگه پوله او بريد راکنسل شول. دا څه ناڅاپي خبره نه وه، ترڅو لسيزو واټن وروسته د دې لاره چاره برابره شوه. انساني ذهن، د گڼ شمېر ليکوالو او د شعر مينه والو فکر له پرله پسې کليشه يي نظمونو، سپوره منظومو ترانو او د ((شعر)) په نوم له ډانگ پيلو خبرو څخه

ستري شوی و. يو داسې عاطفي، ادبي بدلون او اوښتون ته سترگې پر لار وو، چې د دوی پر ستري احساس او فکر د کينې او غوسې پرځای د مينې او عاطفې باران ووروي او شعر هم په رښتيني مانا خپل هويت ترلاسه کړي. دا وخت سياسي فضا هم داسې وه، چې نور نو اکثره له سرو، گرمو او اورنيو شعارونو ستري شوي وو او ټولو يو آرام ته اړتيا لرله. د هنر بېلابېلې څانگې په تېره بيا ادبيات او په ادب کې بيا د شعر وزرونه

خلاص شول. د ځينو مخورو ليکوالو په تېره بيا د څو تنو کره کتونکو له خوا په ډېره ځيرکۍ کار پيل شو او هغه شاعران چې په کلام کې يې د شعریت تومننه زياته وه، دې ته وهڅول شول چې نور هم د خپل شعر هنري جوهر پياوړی کړي. د کره کتونکو په ډله کې د هېواد تکړه ليکوال او کره کتونکي زرین انځور او پياوړي کره کتونکي لطيف بهاند هڅې د زياتې يادونې او ستاينې وړ دي. پر همدې وخت د کابل په فرهنگي ټولنو او کړيو کې د شاعر او ناظم، شعر او نظم بريدونه له ورايه د بېلېدو او څرگندېدو په حال کې وو. د ۱۳۷۱ المریز کال تر پيله پورې دومره کار شوی و، چې د ادب زياتو مينه والو د شعر او شعار ترمنځ پوله ټاکلای شوه.

ځوان شاعر صديق الله بدر يو له هغو ځوانو شاعرانو څخه دی چې د همدغه شعري بهير له پيل سره يې خپله شاعري پيل کړې ده. دده د شاعرۍ د پيل پر وخت د ((شعار)) بازار ختم شوی و، ځکه نوده د شاعرۍ دا پړاو چې له ورايه د ځينو شاعرانو په کلام کې دا وخت محسوس و، تېر نه کړ او ژر يې پر خپل کلام د شعر د هنري جوهر رنگين شال وغوړاوه.

صديق الله بدر د دولسو کلونو په بهير کې ښه ډېر شعرونه وليکل او ډېرې نورې ادبي ليکنې يې وکړې، خو تراوسه يې نه د ادبي او څېړنيزو ليکنو او نه هم د شعرونو کومه ځانگړې مجموعه چاپ شوې ده.

ده خپله شاعري په اوډلي او سيستماتيک ډول پيل کړې ده،
د ده د شاعري د لومړيو وختونو شعرونه هم پاڅه بنسکاري او د
ابتدایي شاعري په شان ډېرې کمزورې پکې نه ليدل کېږي، خو
د دې ترڅنگ د ده د شاعري د پرمختگ سرعت چټک او
توپاني نه دی. د څو کلونو په بهير کې د ده شاعري پر مختللي
ده خو دا پرمختگ يو ناڅاپي نه دی، د ده د شاعري وده او
پرمختگ هغه پوخ پرمختگ ته ورته دی چې ورو پرمخ ځي او
د تجربه کارو پوځيانو په شان تر شا خپله نیمگړتيا او خلا نه
پرېږدي، بدر د يو پوه معمار په څېر دی چې د خپلې ودانۍ
بنسټ په ډېر ښه شکل ږدي، ودانۍ ورو ورو ودانوي، خو ښه
يې ودانوي، ده هم د خپلې شاعري پيلامه همداسې راپيل
کړې، نو ځکه يې شاعري کې د يو مستحکم او پرله پسې
پرمختگ څرکونه ليدل کېږي.

په همدې وجه د خپلې شاعري په وروستيو وختو کې يې له
زړه نه دومره شاعرانه غمونه راتاو دي چې ټول زړه يې د خپل
ارمان جانان ته سپارلی او يوازې همدا شاعري ده چې د ده
غمجن زړه ته آرام او ډاډ بڼلای شي:

داسې چې ډېر ډېر پر ماگران دی زړه مې
زما خونه دی د جانان دی زړه مې
توري چې پرې هر نظر پرېوزي

د وینو کور افغانستان دی زړه مې
ستا د نظر د پرېو کو همداره
د بنایستونو بیابان دی زړه مې.

ځینې وختونه چې څوک یو ادبي یا هنري اثر لولي نو د هغه اثر د لیکوال د شخصیت انځور یې هم سترگو سترگو ته کېږي، کله خو لیکوال په خپله د خپل اثر مرکزي اتل وي نو لوستونکي د اثر له لوستلو څخه د هغه باطني او ظاهري کرکټر څه نا څه مجسم کولای شي، کله بیا د یو اثر د بېلابېلو کرکټرونو په څېرو کې د لیکوال د اندروني شخصیت ځینې څرکونه ښکاري. خو کله کله داسې هم وي چې د لیکوال ټولنیز-ځاني او اخلاقي شخصیت د هغه د اثر له مانيزې خوا او فکري پېچلتیا سره یو شان او یو رنگ نه وي، یانې د لیکوال فزیکي جوړښت داسې وي لکه د تورو کانو غر، خو د دې غره په زړه کې بیا د ښکلو غميو یو کان هم وي. یانې داسې چې کله د لیکوال او شاعر ځاني، ټولنيز او اخلاقي شخصیت د هغه د هنري اثر له مانيز جوهر سره سمون خوري او کله هم نه یوازې دا چې سمون ورسره نه لري، بلکې له هغه سره مغایر او مخالف هم وي.

صدیق الله بدر لکه څنگه چې له نامه څخه یې څرگندېږي یو رښتینی انسان دی، همداسې په عملي ورځني او ټولنيز ژوند کې هم یو سپېڅلی او رښتین شخص دی. دلته د اروا پوهانو

هغه خبره هم په يو ډول رښتيا خپري چې وايي: ((نوم د نومول شوي (اسم له مسمی) سره يو نه يو ډول اړيکي لري))
خرنگه چې صديق الله بدر په ورځني ژوند کې يو سپېڅلی او رښتيني انسان دی، همداسې يو هنري، روڼ، روښانه او سپېڅلی شخص دی. د کينې، تکلف او تصنع تورو گردونو او پردو يې د شعر د ملکې مخ د بېخايه ابهام په حجاب کې نه دی پټ کړی. هغه هر څه چې ويلي دي يو سرزوري لېوني په شان يې رښتيا ويلي او که د يار قاتل نظريې هم انځور کړی، نو ښه صفا او د زړه د هندارې په زور يې انځور کړی دی:

قاتل نظر انځوروم د اشنا
ځکه د زړه ورته هنداره نيسم
زه يم ه داسې لېونی ملگرو
اونسکه مې سترگو کې ايساره نيسم.

وايي د شاعر پوټکی ډېر زيات نازک او نری وي، د عادي پېښې پر وړاندې ډېر ژر عکس العمل ښيي او د زړه، خيال او فکر د خوب ښاپېری، يې دومره په زړه بيداره ده، چې په ډېره عادي خبره له خوبه پاڅېږي.

کله چې شاعر د پېښو د عاملينو گروان ته په لاس غځولو کې بېوسه شي، نو مایوسه شي او له سخت رواني او روحي کړکېچ سره مخامخ شي، په همدغه حالت کې د شعر عقاب د شاعر پر سر د شعر وزرونه وغوروي او نوی شعر راوتوکېږي.

صديق الله بدر هم كله له داسې رواني كشمكشونو او
ستونزو سره مخامخ شوى دى:

اشناته خاندمه دنيا ته خاندم
د غريب خوله يمه هر چاته خاندم
ستا مجبورى نه عشقه نه پوهېرم
چې چاته ژارمه او چاته خاندم
يا:

داسې رنگ بې رنگ غمونه يې خوري زړه مې
خومره كه هم ژارم ژرانه راځي.

شاعر كه له يوې خوا په خپلو ځاني غمونو كې غوتې وهي نو
له بلې خوا ټولنيز دردونه يې هم ارام ته نه پرېږدي، هغه د ټولني
او هېواد د يوه غړي په توگه ټوله ټولنه او هېواد خپل وجود
گڼي او هر ټولنيز او هېوادنى درد تر ټولو دمخه د شاعر پر بدن
احساسېږي. سره له دې چې ده په هېواد او ټولنه كې د مادي
شتمنۍ يو څاڅكى هم په برخه نه وي، خو د استاد الفت په خبره
(كه په ټول وطن كې يې يوه كوډله هم نه وي نو دى به وايي چې
هله وطن مې)) د ټول وطن د عوه به كوي. نو د شاعر زړه د تخيل
خان او باچا دى. ټول كلې، ټوله ټولنه او ټول وطن او د هغو
غمونه او دردونه د هغه شتمني جوړوي. د دردونو عوامل او له
هغو نه د خلاصون لارې گودرې په گوته كوي:

لمر چې زموږ کلي ته لار نه کوي
هغه دوه غرونه نرېدلې نه دي
هسې له بخته زورور یو آشنا
که نه نو چا سترگې نیولې نه دي.
شاعر ته تر هر چا خپله په وینورنگ ټولنه ښه معلومه ده،
ځکه چې د ټولني د هر فرد څاڅکی وینه تویه شوې، نو شاعر
پرې خپلې اوښکې څخولې دي، نو له دې کبله ده ته تر هر چا د
خپل رنګ بنگ کلي، کور، ټولني او هېواد په وینورنگ څپره
ښه معلومه ده. بیا نورو ته وايي چې که ((زموږ د کلي پته)) د
چا په کار وي نو داسې ده:

زموږ کلی
داد دنگو غرونو شاته
که دې زړه وي
چې ته راشې
د زړگي پردې دې خلاصې کړه
په ځیر شه
او بیا...
وگوره په مینه:
یوه سره د وینو لیکه
غزېدلې ده له غرونو
چې تر کلي پورې

رسي

شاعر دې خبرې نور هم غمجن کړې چې پخوا به کلي کې ډزې وشوې، نو په کلي کې به کوم نوی گل (ماشوم) راتوکېدلای و او ملا به يې د تبرک لپاره په ډېره خوښۍ په غوږ کې اذان کاوه، خو اوس هر وخت په کلي کې ډزې کېږي خو دا بل ډول ډزې دي او تر ډزو وروسته زموږ د کلي ملا د جنازې مونځونه کوي، (ياس شعر). شاعر په يوه شعر کې خپله سوې لوي ټولنه له يو سوي ځنگل سره تشبیه کړې ده، چې خولاور کوډ ځان د خلاصون په خاطر ټول ځنگله ته اور واچوه، خو په پای کې همدا اور له دوی څخه هم راتاو شو. شاعر په دې شعر کې د خپلې ټولنې د شل کلنې غميزې د عاملينو يو ډېر دقيق انځور باسي چې څنگه يې د ځان د هوساينې لپاره ټوله ټولنه په اور وريته او وسوځوله، خو په پای کې يې دوی ته هم لمبې ورسېدې (لارورکي لاروي) شعر.

صديق الله بدر د شعري جولو په دو فورمونو (غزل-ازاد) کې زياته شاعري کړې ده، آزاد شعرونه يې هم بنسکلي دي، خود ازاد شعر په انډول يې غزل کې تجربې پخې دي. دده په غزلو کې د ژوند د بېلابېلو خواوو رنگارنگ ناخوالي انځور شوي او د ژوند ډول ډول مانيزه رنگارنگي په کې ليدل کېږي. د څو غزلو دا څو بيتونه به يې د بېلگې په توگه راوړو:

چې يارانۀ يې وړانۀ کړې زموږ
کوم يو غماز مو په ملگرو کې شته
بدره تاوېږي لېوني چې درنۀ
وايه خۀ راز ستا په خبرو کې شته
يا:

ماد هجران خطري وزغملې
نور ځان د وصل په خطر کې وينم
بدره اخربه شي رسوا په مينه
د مينې راز دې هراثر کې وينم
يا:

د زړه وينه مې د هغو گلورنگ دى
په وړمويې نارام زړگى قرار شي
د کابل د پېغلو زلفې شي وړمينې
چې راخورد نارنج گل د ننگرهار شي

د صديق الله بدر شعرونه د نورو شاعرانو په شان د ډېرو
برياوو ترڅنگ يو لړ خفيفې نيمگړتياوې هم لري. بدر د
ننگرهار د سره رود د شاعرانه سيمې بلبل دى. کله چې د هر سره
رودي شاعر شاعري تر نظره تېرېږي، نو سړي ته له ورايه د
ژبنۍ ستونزې مسله راتر سترگو کېږي.

صديق الله بدر د ځينو نورو سره روديانو په شان په کور کې
فارسي وايي. ځينې سره روديان په ځانگړي ډول ليکوال او

شاعران داسې دي چې کورنۍ او گړنۍ ژبه يې فارسي وي، خو ليکنۍ، قلمي او د شاعرۍ ژبه يې بيا پښتو وي. د بدر په ليک په ځانگړي ډول په شعر کې ژبنۍ نيمگړتيا ډېره کمه ده او ان اوس بېخي رفع شوي، خو د ژبنيو ترکيبونو په برخه کې بيا سپړي د ځينو نيمگړتياوو او کميو احساس کولای شي. په ټوليز ډول صديق الله بدر يو بريمن شاعر او ليکوال دی چې په اوډلي ډول يې شاعري او ليکوالي مخ په بره روانه ده. د ځينو په اصطلاح يو ژمن شاعر او ليکوال دی. دا لاندې شعر يې هم د ده د ټينگې ژمنې څرگندونه کوي:

چې کړو ښکاره د زړگي زور ملگرو
راشئ چې ودانگو په اور ملگرو

له نيمې لارې ستنېدل به څه وي
له دې نه غير چې شي پېغور ملگرو.
زه ځوان او هڅاند شاعر صديق الله بدر ته د ده په هڅاند
فرهنگي يون کې د لاسياتو برياوو او نوښتونو هيله کوم.

په شاعرانه مينه
اسماعيل يون
۹-۲-۱۳۷۷
کابل

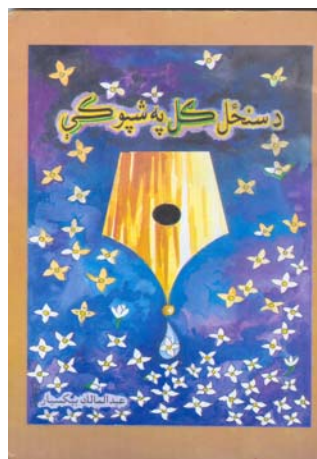
بېكسيار

د بې هویتۍ په درياب کې د هویت ډيوه

د بېكسيار قلمه دومره وکره

د وخت پر تنډه انسانیت وکره

په تېرو شلو کلونو کې چې زموږ پر ټولني کوم دردوونکي ناتار تېر شو، نو د ژوند پر ټولو خواو يې خپلې اغېزې وشيندلې. د شعر نړۍ هم له دې ناتاره خوندي پاتې نه شوه.

شاعران او ناظمان دواړه په یو نه یو ډول له یو فکري، سیاسي او عقیده یي لوري سره وتړل شول. په پایله کې هغه کشمکش چې په سیاسي برخو او تگلورو کې موجود و، تر یوه بریده یي پر ادبیاتو او په تېره بیا پر شعر هم خپل سیوری خور کړ. خو په دې منځ کې بیا ځینې داسې شاعران

او لیکوال هم راوتوکېدل، چې د کینې او سیاسي غرض پر ځای یې عاطفه، احساس او لوړ انساني ارزښت د خپلې ایجادي ښکارندې محور وټاکه او داسې ادبي اثار یې رامنځته

کړل چې د څرنګوالي له پلوه یې تر هغو نورو ارزښت او مقام لور دی.

عبدالمالک بېکسیار د همدغې دویمې کتګورۍ د شاعرانو له جملې څخه دی. ده خپل شعر له هماغه پیله د سیاسي شعار تر بریده راټیټ نه کړ او پر خپل شاعر شخصیت یې د وخت د سیاسي غوښتنو تور پورې نه کړ.

شپېتم کلونه د هېواد په دننه کې د شعار او شعر ښه گرم پېر او و. همدغه لسيزه د بېکسیار د شاعرۍ د ټوکېدو کلونه دي، خو ده په دې کلونو کې هېڅکله هم خپله سپېڅلې شاعري د سیاسي شعار ګردونو او بادونو ته پرې نه ښوده. له همدې کبله خو دی په دې کلونو کې د هېواد په دننه کې د یو شهرت ګټلې شاعر په توګه مطرح نه شو؛ یوازې هغه شاعران او لیکوال چې له ده سره یې فرهنگي اړیکې درلودل، د ده د شاعرۍ پر ارزښت پوهېدل. همدا یاده لسيزه لا پای ته رسېدلې نه وه، چې شاعر بېکسیار له خپلو شعرونو سره د خپل ټاټوبي په پرېښودلو محکوم شو؛ پېښور ته راغی، یو کال نیم یې لا تېر کړی نه و چې دلته یې هم د (شعاریت) بازار ولید او د ذهني ستړیا احساس یې وکړ، پېښور کې د ده د ازاد هنر وزرونه ونه غورېدل، ځکه چې دلته هم د کابل په شان د ازاد ذوق او اند د شعر د شاهین پر پرواز بندیز لګېدلی و. بیا له دې ځایه لري ((د رڼاګانو هېواد)) (ډنمارک) ته لاړ او داسې اټکلېده چې نور به

نه خپل سوی لوی هېواد ورپه یاد وي او نه به هم د خپلې
جونگرې تیلې خراغ.

د وخت په تېرېدو سره دا اټکل بېخي اوښتې بڼه غوره کړه؛
هغه د رڼاگانو د ښارد سندرو په گلبن کې د خپل ټاټوبي (د
سنځل گل شپې) هېرې نه کړې، تن یې هلته و خور و او اروا
یې دلته دی په خپل هېواد کې د ذهني بلوغ داسې یو پړاو ته
رسېدلای و چې نور نو پردیو سندرو او د پردیو گلونو رنگ یې
پر ذهن هغه اغېز نه شو شیندلای چې د خپل هېواد، د سنځلو
گلانو او سوو ټپو پرې خورولای شو.

بېکسیار زموږ د ډېرو کلونو د یو ملي او فرهنگي سفر
ملگری دی، کله چې دی بهر ته لاړ، نو تقریباً اته کاله موده
سره ونه شو کتلای، خو بیا مو لیکني اړیکې پیدا شول، ما
فکرو کړ چې هلته خو بېله ټولنه ده، کېدی شي د سړي پر ژوند
او شخصیت ډېره اغېزه وکړي، خوده راته په یو لیک کې
لیکلي وو: ((... زه همغه مالک یم چې تاسو په کابل کې لیدلای
وم، ما هېڅ تغیر نه دی کړی...)) تر لیکنيو اړیکو وروسته مې
بیا په پېښور کې ولید، همغه بېکسیار و، چې پخوا و، لا
کلیوال شوی و، لاصمې شوی، تکلف، تصنع، ځان ښودنه
او د مصنوعي تبارز او شخصیت هېڅ نښې نښانې په کې نه
خرگندېدې، همغه فرهنگي مینه او ولوله یې په زړه کې وه چې
پخوا یې درلودله، خو نور یې دا اور په زړه کې نه شو ساتلای،

د یوې فرهنگي مجلې (هیلې) د خپرولو په تکل کې شو او دا یې هم وویل چې ((گوره هېڅ ځوان لیکوال درنه بڼوا او خفه لار نه شي او د هېچا لیکنې ته د سانسور زندی وانه چوئ، سانسور او د ادب د زنداني کولو ترخه تجربه خو موږ او تاسې لیدلې ده. تاسې د مجلې د لگښت په اړه هېڅ تشویش مه کوئ، زه شپه ورځ کار کوم خود مجلې لگښت برابر وم...)). ده همداسې وکړل. یو وخت ماته زموږ یو بل فرهنگي ملگری ممتاز ارمان له مسکو نه ټیلفون وکړ چې: ((تاسو به خبر یئ که نه، چې بېکسیار په څومره ستونزو د مجلې لگښت برابر وي؟ هغه د خپلې رخصتۍ په ورځو کې هم کار کوي چې مجلې ته مالي لگښت برابر کړي.)) دې سره ماته دا خبره نوره هم ثابتې شوه چې فرهنگي کار او خدمت د څومره قربانیو په بدل کې سرته رسېږي، خو بېکسیار په خپلې دې قربانۍ سره د فرهنگي خدمت یو بېساری ریکارډ ټینګ کړی دی. (بېساری ریکارډ) خو ورته ځکه وایم چې تر بېکسیاره نور غښتلي، متهور، ژبور او د زیاتې پانګې څښتنان شته، خو په لویدیځ کې چا هم داسې یوې قربانۍ ته ځان ورنه کړ. البته زموږ د پرو افغان لیکوالو او فرهنگیانو په ډله بیزا او هم په ځاني ډول د یاد وړ کارونه کړي دي، خو هغه د بېکسیار په شان د خپل ځاني او کورني ژوند د قربانۍ په بیه نه دي، یو څه یې ورسره د خپل ژوند خیال هم ساتلای دی.

بېكسيار پر ۱۳۷۲ کال د هيلې مجلې تر څنگه د خپلو شعرونو لومړنۍ مجموعه (سوچونه او کرلېچونه) هم چاپ کړه. دې شعري ټولگې د يوه ښه شاعر په توگه په ادبي کړيو کې د بېكسيار نوم څرگند کړ. تردې دمخه د هغه د شعرونو د څرنگوالي په اندول د هغه شهرت کم و.

(د سنځل گل په شپو کې) د بېكسيار د شعرونو دويمه مجموعه ده. شاعر په خپل شعري يون کې ښه بريمن دی. خداى (ج) ورکړى شعري استعداد او خپله کسبې پوهه يې دواړه سره ډېر ښه اوډلې او د دواړو له ښکلې اوډنې نه يې خواږه شعرونه ټوکولې دي. د شعر فکري او ښکلاييزه (لفظي) خوا يې دواړه په ټول تللي دي. د شاعر زړه او ذهن دواړه له شتمنۍ ډک دي، غواړي لوستونکي او ټولني ته خپل انساني رسالت تر سره کړي. د ده شعر د يو ټولنيز او ځاني درد زېږنده ده، د خپلو او پرديو غمونو د دواړو انعکاس ته يې اوږه ورکړې ده. د فرانسيس بېکن په وينا ((شاعران پر دريو کتگوريو وېشل کېږي، يو هغه دي چې د مېړي په شان ټول عمر له نورو څخه هر څه راټولوي او خپله هېڅ نه لري او بل هغه دي چې د غڼې په شان هر څه له خپلې گېډې باسي له نورو څخه هېڅ نه اخلي او درېيم هغه دي چې د شاتو د مچيو حيثيت لري، پر لري لري گلونو گرځي، له هغو څخه شيره را اخلي او بيا يې په شاتو بدلوي)) بېكسيار هم لکه د يو پتنگ په شان د خپلې ټولني پر

تپي گلونو، سويو ساندو، ټولنيزو ناخوالو او نورو ذهني
ټپونو گرځېدلای او هغه ټول يې په روح او روان سره لمس کړي
او بيا يې د شعر د شاتو په کنډولي کې ټولني ته وړاندې کړي
دي. دده شعر د همدغو پېښو انځور، د بريو او نابريو او ټکلو
زړونو د اهو نو هنداره ده. کله چې مور دده شعرونه لولو نو په
ذهن کې مو همغه پېښې او انځورونه راژوندي کېږي. دده په
شعر کې د نورو ځانگړتياوو تر څنگ دغه لاندې ځانگړنې
زياتي څرگندې دي:

۱- صداقت او رښتینولي: دده په شعر کې يو سپېڅلی
صداقت او رښتینولي ښکاري، دی څه چې وايي رښتيا يې
وايي او له خپلې مينې سره رښتینې مينه لري.
دده شعري صداقت دده له ځاني صداقت سره هم مستقيم
اړيکي لري، په ځاني ژوند کې هم داسې يو انسان دی، چې
دروغ، ټگي، بازاری کېدنه، تېر ايستنه او د نورو درغليو چل
نه ورځي. وگورئ دغه شعر دده سپېڅلی صداقت په څه ډول
انځوروي:

ما يو څلور بنده غزل ليکلی

هغه به وگورو لږ،

په تناره کې مېلمنو نه پاتې شونې وريجي

به سره يو ځای وخورو،

ماته ترورۍ وپل دا ستا ډېرې خونې

بياد ژوند نورې څه کيسې به وکړو ،
شپې به له ميندو پټې په بام ویده شو ،
تر پېشلمې پورې به ستوري شمارو .

۲- فکري ترون: په شعر کې د شاعر د روحي سپېڅلتيا تر
څنگ فکري سپېڅلتيا او له مقدس ارمان سره ټينگ تړون هم د
شعر د مانيز ارزښت په لوړولو کې ستره ونډه لري. د لوړو
اشخاصو او شاعرانو ارمانونه لوړوي. بېکسيار هم يو ستر
هېوادني ارمان ته ژمن دی. د هغه د زړه پردې د هر هغه ناتار په
شمال رپي چې د ده په ذهن کې د ده د سترې هيلې (د هېوادنۍ
سوکالۍ) د له منځه تلو سبب کېږي، نو ځکه خويې په زړه کې
وېره وي:

دا شپه ډېره اوږده نه شي ملگرو زه ډارېږم
د وخت کيسه توده نه شي ملگرو زه ډارېږم
دا مسته قافله د خړ خادرو پښې لوڅو
په نيمه لار ویده نه شي ملگرو زه ډارېږم

يا هم دا شعر:

د ځول شپې سرې هوا ته اور مو مړ
غواړو چغې کړو دنيا ته شور مو مړ
په پردې نظر کړه يې کړو بيا ډز
چې بيا بڼه يې ورشو خوا ته ورور مو مړ.

۳- انتقادي روح: لکه څنگه چې شعر خپله د ټولنيزو ناخوالو پر وړاندې يو غبرگون دی او شاعر د دې پېښو انځور گر، نو د پېښو د عامل پر وړاندې فکري بغاوت او نيوکه د شاعر حق دی. د پېښو بيان که څه هم د پر ترېخ وي خو شاعري يې له بيان څخه ډډه نه کوي، ځکه چې ((شاعران له قید او بنده بې پروا دي)) بېکسيار هم د يو شاعر په توگه دا رسالت تر سره کړی دی:

شروع ته اخرت وايي زموږ د کلي خلک
مرگونو ته غيرت وايي زموږ د کلي خلک
بښې دنگې کلاگانې کې بندي پښتنې پېغلې
بس دې ته خپل عزت وايي زموږ د کلي خلک
برغره کې چېرته پټ دي يو ملا او بل يې زوم دی
ځانونو ته دولت وايي زموږ د کلي خلک

يا:

د مينې نوم د دې مخلوق له ژبو مرور
مرگي دي جنازې دي ټول وطن مو هديره
وراني کوه، مرگي کوه چې نوم دې وي اتل
د هر څه اجازې دي ټول وطن مو هديره.

۴- لفظي بنکلا: بېکسيار د خپل شعر مانيز جوهر د بنکلو کلمو په ګلابپانو کې تاو کړی. د ده د شعر لفظي خوا خوږه، نرمه، پسته او روانه ده. په شعر کې يې تکلفي او تصنعی بنکلا نه شته، د شعر الفاظ يې داسې سره اوډل شوي چې ظاهري ځلا يې دومره بنکاره نه ده چې سړی فکر وکړي شاعر په جبري ډول پر ځان فشار راوړی چې حتمي بايد بنکلې کلمې وکاروي، بلکې په طبيعي ډول د شعر له مانيزې او لفظي بنکلا سره برابرې شوې دي.

وګورئ دا شعر:

((د پېشلمې په خوب ویدې پېغلې په نبي موتي کې،

رډي د دیدن خوبونه)).

یا:

سړ کالي بيا فصلونه ښه راغلي

سړ کالي بيا سنځلې ډېرې ډکې

سړ کالي ډېر غريبانان نه يو لږ ډېر راځه.

بل شعر:

دا څنگه يو ناخاپه راپه ياد شوې لکه هېر

د زړه په کور چې هغسې آباد شوې لکه هېر

دا چا کړې له نظره يه زما خوږه وطنه!

لوګی دې شم دا ولې يو هېواد شوې لکه هېر.

۵- نوبنت: د بېکسيار په شعر کې ترزياته بريده نوبنت ليدل کېږي. سره له دې چې په ځينو شعرونو کې به يې د پښتو شاعري دوديز رنگ موجود وي او په طبيعي ډول به پکې د دوديزې شاعري اغېز پروت وي، خو په ټوليز ډول د هغه شاعري له نوبنته ډکه ده، زيات شعرونه يې له دوديزو شعرونو خپله لار بېلوي؛ هغه پېښې او حالات انځوروي چې تراوسه لا ورته د ډېرو د فکر نيولي ورسېدلې نه دي. د هغه د وينا دود هم له نورو توپير کوي. د ده په شعر کې ډېرې ((قلقلې)) نه شته، يوه ارامه وينا ده، خو دننه په کې بيا يو ((غلي شانتته انقلاب دی.)) د ده له هغو شعرونو څخه چې نوي رنگ پکې زيات دی، لوستونکي په لومړي ځل ډېر خوند نه شي اخيستلای، خو چې دويم درېيم ځل يې ولولي نو زيات خوند ترې اخيستلای شي. ځينې نوي شعرونه يې داسې هم دي چې په آني ډول يې انځور تر سترگو کېږي او سپرې ترې ژر خوند اخيستلای شي. دی داسې کليوالي، ځنگزنو مسايلو ته متوجه شوی، چې تراوسه يې پښتو شاعري کې بېلگې کمې وې، دا شعريې وگورئ:

خپله

راته يې وې

((هغه پرون چې هغه زه، ته روان

د گاونډي لور رانه وروسته کې

بيا وپوښتل چې

څه دې کېده؟

ما ورته ووي

چې دا ((خپل))؟ دی زما))،
خوزه قسم دی ((خپلې))؟
چې لا تراوسه پورې،
ستا بس په دې ټکي ونه پوهېدم،
چې دا دې ((وینه))
که دې ((مینه)) ښوده؟

۲- معیاریتوب: بېکسیار یو داسې شاعر دی چې د خپل
فطري استعداد تر څنګ د ادبیاتو کسبې زده کړې هم لري. هغه
د پښتو ژبې او ادب په څانګه کې خپلې لوړې زده کړې ترسره
کړي، د همدغو لوړو زده کړو له کبله د هغه د شعر ژبه کره او
معیاري ده. که په شعر کې یې ځینې سیمه ییزې پېښې او د
ځاني ژوند ځینې ذهني تاثرات څرګند کړي، نو بیا یې هم د
معیاري ژبې خیال ساتلی دی. له دې پرته ځینې نورې ځانګړنې
هم شته چې د هغه د شعر ښکلا او ځلا یې زیاته کړې ده.
د بېکسیار د شعر په کره والي او ښکلا کې دې ټکي هم زیاته
ونډه لرلې چې شاعر زیات عمر له خپل شعر سره ملګری پاتې
شوی دی، څومره مینه چې ده له شعر سره پاللې، له بل څه سره
یې نه ده پاللې، د هغه زیات ذهني ځواک او د زړه زور په همدې
شعر کې مصرف شوي دي.

په پښتو کې دا دود دی چې زموږ د ادبي پدیدې زېږندوی
لومړی شعر لیکي، کله چې په شعر کې تر یوه ځایه د شهرت
پراو ته ورسېږي، بیا پر لیکنو پیل وکړي، بیا سیاستوال شي
او بیا نور...

خو بېكسيار له پيله تردې دمه يوازي د شعر له بنا پېرې سره
خپله مينه لوبولې او لوبوي يې. دې كار هم دده د شعر بڼكلا
زياته كړې ده. د يو باثباته شاعر شخصيت تر څنگ د هغه
ټولنيز، ملي او ځاني شخصيت هم د زياتې ستاينې او يادونې
وړ دی. هغه په يو داسې چاپېريال كې ژوند كوي چې ډېرو په
كې خپل هويتونه او شخصيتونه بايللي او د بې هويتۍ په
درياب كې داسې ډوب شوي چې بيا يې پته هم لگېدلې نه ده.
خو بېكسيار د بې هويتۍ په دې لوی درياب كې د افغاني
هويت او پښتو داسې يوه ډيوه (هيله) لگولې، چې رڼا يې نه
يوازي زموږ د ستم خپلي هېواد گوت گوت ته رسېږي، بلكې د
هغو افغانانو چې په لوبديزو هېوادو كې د هويت وركېدنې پر
يو نري رنځ اخته دي، د هغو د وينسولو لپاره هم يوه ځلانده
ډيوه ده. د اوبو په منځ كې د ډيوې لگول څه اسانه كار نه دی،
هغه د بېكسيار په شان اشخاصو د اندو او ژوند قرباني
غواړي.

زه ورته د لوی خداي (ج) له درباره همداسې برياليتوب
غواړم.

په درناوي

د ادب په خوږه مينه

محمد اسمعيل يون

۱۳۷۷-۱۱-۱۵

پېښور- پښتونخوا

ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې ډېر بريمن دی

را وینبومه د مړوند مازیگری سندرې
د رباب مزو کې مې بیا د گودر تال گډه دی

له ډول ډول سیلیو سره سره اوس
زموږ فرهنگي چاپیریال له
رنگارنگ گلانو ډک دی، خو
ازمون بیا په دې نویو گلانو کې یو
گلاب گل دی.

هغه د خپل زړه هېندارې د مینې
او عاطفې په اوبو داسې وللې دي
چې د هېڅ ډول کینې گرد یې په کې

نه دی پرې ایښی. هغه سره له دې چې د دوو سترو کینه بییزو
ناتارونو په توپان کې د راگیر شوي پښت یو استازی دی، خو
بیا هم د اور په ژبه خبرې نه کوي، هغه د توتکیو ژبه زده کړې او
په همدې ژبه یې یوازې د مینې او عاطفې سندرې لیکلي دي.
(دده په ژبه یوازې د جانان د نامه توري شنه دي) همدغه
مینه وړي توري د ازمون د ژوند او اند یوه داسې خزانه ده چې نه
بې ترېنه څوک اخستلای شي، نه یې ترې اړولای شي او نه یې

هم ترې بېلولای شي. از مون لکه د يو سندرېز بلبل په شان پر مینه او سندرو مین دی، ځکه خو ده د مینې له هغو تورو نه چې د ده په ژبه او زړه کې لیک دي، سندرې جوړې کړي او د همدې مینې په مینه پایي:

په سندرو یو مین سندرې وایو
ستا د مینې د کعبې په طواف پایو

xxx

مورده د هر چا په زړه کې کور د مینې جوړ کړلو
تنگه پر مور خیر که تش همدا کره خاورینه شوه
له فطري پلوه خدای پاک د شاعر خټه د عاطفې او احساس په
اوبو لمده کړې، ځکه خو نو د هرې پېښې پر وړاندې غبرگون
خپل طبیعي حق گڼي، از مون هم په هغو شاعرانو کې راځي چې
د شاعری فطري جوهر په کې زیات دی، یو وخت هغه
(احساس)) و خو کله چې د حالاتو په بټۍ کې د احساس د
از مینې شېبې پرې راغلي نو پخپله په ((از مون)) واوښت او
بیا په دې از مینه کې دومره بریمن شو چې د خپل عمر په انډول
یې د اند او هڅو ثمره زیاته ده او زیاته خو باید ځکه وي چې ده
له خپل فطري او خدای (ج) ورکړي استعداد سره خپله کسبې
پوهه او هڅې هم ملگرې کړي دي.
د ده ښکلې او گلاب رنگه شاعري د فطري او کسبې
استعداد د یو ځای کېدو نتیجه او ثمره ده. ځکه خو کله چې مور

دده شعرونه لولو، نود شعاري نظمونو پرځای له شعرونو او شعري کیفیت سره مخامخېږو، لکه څنگه چې شاعر پخپله مینه کې د انطباق پر او ته رسېدلی او له خپل جانان سره وصل شوی، داسې یې شعري کیفیت هم ښکلی شوی دی.
ستا له مینې مې جانانه مینه زده کړه
ایله اوس مې له خپل ځانه مینه زده کړه

xxx

سیوری مې بادوړی تصویر نه لرم
له سترگو پرېوتم تعبیر نه لرم
څوک به د اوبنکو کفن راکړي راته
بې وسه مړی یمه ویرنه لرم.
ازمون زموږ د ټولني یو حساس شاعر دی، زموږ ټولنه اوس له ډول ډول روحي، رواني، ټولنيزو او نورو ستونزو سره لاس او گربوان ده، شاعر هم د خپلې ټولني یو انځورگر او عکاس دی، دی پخپل هنر کې د خپلې ټولني د اوږدې غمیزې د هغې برخې یو دردونکی، عیني او رواني تصویر وړاندې کوي چې زموږ د ټولني گڼ شمېر وگړي د هغې قرباني شوي او نورو پرې د خپلې بېوسې او بېکسې اوبنکې تویې کړي او له همدې اوبنکو یې د خپل زړه شهیدو ټوټو ته (کفن) ورکړی دی.

په خپلو اوبنکو پټوي ستر د خپلو مړو

خدایه بنسینه له تا غواړي د کفن وړی

خو شاعر له دې سترو ناخوالو سره سره بیا هم دومره مایوسه نه دی، چې د غمونو پېټی پرې دومره دروند وي، چې دده د هیلو ټولې خانګې ماتې کړي او ژوند یې د تیارو کومي ته ګوزار شي، لکه څنګه چې یتیم په ژړا پوخ وي دغه راز شاعر له غمونو سره روږدی وي، غم او تخیل، درد او عاطفه د شاعر همپشنې ملګري دي. تیارې د ژوند د بنسټې او شاعر د رڼا پتنګ دی ځکه خو شاعر د رڼا پاللو لپاره د زړه له کومي هوډ او ژمنه کوي:

د رڼا فصل مې خدای (ج) شین که کړ د اوبنکو په کر

ورته ژړا به تل په سترګو کې عادت ساتمه

خومره چې شاعر پر مینې او رڼا مین دی، دغسې له خپل هېواد، ټولني او خپل ولس سره هم مینه لري، د شاعر د زړه د رباب تارونه ډېر حساس دي، یوازې د غم او خوشالی په یوه عادي باد په اهتزاز راځي خو د زړه دنیا یې بیا ډېره پراخه ده هغې کې نه یوازې د خپلې ځاني مینې غمونه، بلکې د ټول ولس دردونه ځایېږي، شاعر په ټولنیزو غمونو کې ډوب وي، ژوند یې له ټولني سره تړلی وي.

چې په شونډو یې پتري د وینو بنکاري

هغه زه هغه وطن، هغه مې قام دی

د ازمون د شاعری، مانيز او جوليز جوړښت په طبيعي او شعوري ډول داسې سره اوډل شوی او او بدل شوی چې د دواړو د درښت تله برابره ده. هغه د خپل شعر جوليز جوړښت ته د ښکلو گلوبيونو له پانودومره ښکلې جامې جوړې کړي، چې دا لفظي ښکلا له ورايه د سړي په ذهن کې د هغه د شعر د لوستلو د راکښون ځواک پياوړی کوي. ده د خپل شعر د مانا مرغلره د ښکلو ويونو د گلپانو په حجاب کې نغښتې او د شعر د هر درغل له روا او ناروانيو کې يې خوندي کړې ده، دده د شعر لفظي ښکلا د ده د مانيز فقر زېږنده نه ده او نه د استاد الفت په وينا داسې ده چې ((شاعر هڅه کړې خپل معنوي فقر د کلمو په ځل بل کې پټ کړي)) بلکې کونښن کوي چې د خپل شعر ښکلې ښاپېرې، د تکلف په رنځ رنځوره نه کړي. شاعر په پوره طبيعي او کسبې مهارت هڅه کوي چې د شعر پر حریم باندې د شعار د برید او يرغل مخه ونيسي، ځکه خويي له ((پرهرونه دي چې خاندې)) څخه تر دې شعري يون د شعاري نظمونو د څرگندېدو مخه نيولې ده.

ازمون هم د هغه شاعرانو په ډله کې راځي چې د شعار ((ازمېښتي)) دوره يې تېره کړې نه ده، د شاعری په پيل کې يې کېدې شي ځينې داسې شعرونه وي چې شعري نيمگړتياوې به ولري، خو کله چې د ده شاعري په مطبوعاتو کې د خپرېدو او بيا د يوې ځانگړې شعري مجموعې د چاپ جوگه شوې، نو له

شعاري نظمونو، سپوره پييلو خبرو او لنډ مهاله نظمونو خخه يې په خرگند ډول خپله لاره بېله کړې ده. د شعر د شعاري کېدو لاملونه يوازې دا نه دي چې د شعر ژبه او استردي پيکه، سپوره، سولېدلي او بدرنگه وي، بلکې د شعر له مانيز جوهر سره هم اړه پيدا کوي، چې شاعر کومه موضوع، او پېښه او د هغو مانيز جوهر څه ډول د کلمو په شال کې تاو کړي او څه ډول يې د خپل اند د بيان لپاره بېلابېل ويونونه استخدام کړي دي. ايا بېلابېل الفاظ د شاعر د فکر د لېږد ځواک لري او که نه؟ او يا هم د شاعر فکر دې وړدي او که نه چې ښکلې کلمې ورته وگمارل شي؟ د شاعر د شعر ځواک په همدغه تقاطع کې راخرگندېږي، چې د شعر دا دوه جوړونکي توکي په څه ډول يو له بل سره او بدلاي، پييلاي او ترلاي شي؟

لال پاچا از مون هغه شاعر دی چې د شاعرۍ په دې اصل کې دقيق او بريمن دی. هغه د شاعرۍ دوه استعدادونه لري، يو دا چې خدای پاک پرده د شاعرۍ فطري استعداد لورولای او بل د ده کسبې استعداد دی، ده د يو مسلکي تحصيل کړي ليکوال په توگه د شاعرۍ ډېر رغنډه تخنيکي توکي زده کړي او بيا يې د عملي تجربې ترڅنگ دا دواړه استعدادونه د خپلې شاعرۍ او ليکوالۍ لپاره کارولي دي، نو ځکه خويې شاعري ترزياته بریده په تول تللې ده.

له مانيز پلوه هم د ده شاعري لنډ مهالې او موسمي نه ده، د ده شاعري داسې نه ده چې په ټولنه کې د سياسي بدلون په رامنځته کېدو سره له چلنده ولوېږي او د ((ځينو)) په شان خپله شعري مجموعه بيا له خلکو پټه کړي. د ده د شاعرۍ پر زياتو څانگو د ملي فکر عاطفي کوترې خپل وزرونه غوړولي دي. د ادبپوهانو په اند که ملي او عقيدويي فکر او ارزښتونه د يوې ټولنې د شاعر د شعر مانيز ملاتړ او منځپانگه شي، نو د شعر د ژوند دوام به يې تر زياته وخته تضمين شي. د دې علت دادی چې ملي فکر، عقیده يي او ملي ارزښتونه د نورو هغو په اندول باثباته او تلپاتې وي، نو هر څه چې د دې تلپاتې ارزښتونو په ملاتړ رامنځته شي، نو طبيعي ده چې عمر به يې زيات وي. د ازموون د شاعرۍ د مانيز جوړښت زياته برخه همدا ملي فکر، درد او ناخوالې دي. خو ده يو بله نښېگنه هم ورسره يوځای کړې، هغه د خپلې ځانې مينې، درد، عاطفې او احساس وړانگې دي چې ده له خپل ملي فکر سره تړلي او په پايله کې يې د شعر په بڼه د مينې، فکر، درد، تخيل او احساس يوه رنگينه شفاهي تابلو او ګالري زموږ مخې ته ايښې ده. وګورئ ((زخمونه د کوټرو)) شعر چې په ښکلي عاطفي حالت کې ليکل شوی او د زماني واټن، لوړې ژورې يې د عمر د اوږدوالي وزرونه نه شي تړلای:

طواف ته د بنايست راځي سيلونه د کوترو
اسمانه مبارک شه امپلونه د کوترو
يه ځمکې د دې لوی اسمان په غېږ کې څه کيسه ده
چې اوږي گام په گام په کې رنگونه د کوترو
مېنو کو کې راوړی د غنم وږی يې يو
دا ولې نن اوبستي دي فکرونه د کوترو
په وړانو ځالو راشي بيا يې اوبکو باندې نمانځي
د دمې په نيت نه راځي سوچونه د کوترو
د عشق د ژوند سندر د رباب له تارو باسي
قفس ماتوي حسنه چې وزرونه د کوترو
د مينې هنگامه د زمانې په تنده ليکي
په تورو کې گلونه ږدي زخمو نه د کوترو.

دا لاندې شعر هم د ځانگړي کيفيت لرونکی دی:
زما د ژوند د فلسفې خوږلني داده وخته
د شاعر بخت يم د قحطۍ پر اوږو بار تېرېږم
ځان ته له سويو اسوبلو کړی، د عشق جوړوم
د مين شپه يم په سوچونو کې په دار تېرېږم
ورمه په زړه کې د حالاتو د رنځونو انځور
د افغان ژوند يم په تمه د بهار تېرېږم
غزل ته اخلم بېکلي توري او رنگونه ترېنه

ازمونه ستاد پرهرونو پردې نساړ تېرېږم.

د شعر د رغنده عناصرو له جملې څخه يو هم تصوير (انځور) دى. د ازمون په شاعرۍ كې د انځور برخه هم د پام او ياد وړ ده. په شعر كې انځور هم بېلابېلو ډولونه لري. عيني انځورونه، ذهني انځورونه او د دواړو تركيب. عيني انځور هغه دى چې شاعر په خپل شعر كې داسې يوه پېښه او صحنه انځور كړي چې په عيني ډول موږ په خپل ذهن كې د هغې پېښې تصوير مجسم كړاى شو او يا هم كه يورسام يا انځور گرتنه د شاعر د الفاظو دا انځور وركړاى شي، نو هغه يې بيا د كاغذ پر مخ انځور كړاى شي. ذهني انځور هغه ته وايي چې له فزيكي پلوه د هغه ترسيم ناشونى ښكاري، يوازې په ذهن كې كېدى شي د هغه مانا جوړه او ترسيم شي او د لوستونكي او اورېدونكي د ذهني خوند جوگه شي. تركيبى انځور دې ته وايي چې يوه برخه يې له عيني او بله له ذهني انځور نه جوړه شوې وي.

د ازمون په شاعرۍ كې دا ډول انځورونه ډېر زيات دي، كله يو بيت يو انځور جوړوي، او كله هم يو ژبنى تركيب يو انځور.

ستا د كافر نظر د تورې تېره سيوري لاندې

زما ماشومه مينه لاس په دعا خوب وړې ده

دلته (نظر) او (مينه) داسې كلمې او ماناوې دي چې هغه په ذهن پورې اړه لري او عيني تصوير نه جوړوي، خو كله چې له

(نظر) سره د (تورې) او (ماشومه) کلمې يوځای کېږي خبره له
ذهنیت نه عینیت ته راوځي، او سړي ته له عیني پلوه داسې یو
تصویر وړاندې کوي چې یو کافر له تورې سره ولاړ دی او ماشوم
په شنه جامه کې ویده دی او دی پرې د گوزار په حالت کې دی،
دغسې یو عاطفي حالت د سړي پر ذهن اثر بنسټي او سترگو
سترگو ته یې کېږي. اوس که دا بیت انځورگر ته ورکړو په ډېره
اسانۍ یې تصویر رسمولای شي.
دا بیتونه هم وگورئ:

پاولي دې پرې چې په ټټر کې دي اتن واچوي
د غنم وږي په غزا کې خو شملو اخیستي

xxx

د چنار خانگې له بناړو سره موسکېږي لږ ورو
سترې اروا مې شینکې ډډ ته دا ستا خوب وږې ده

xxx

په مزاری تندي دې خال د کابل وځلېده
که خر طالب په تېره غاښي د شیبیر ختلی

xxx

ټپو د غنم لو ته د مرغیو سیل رانغی
ټټر کې د پاولیو انقلاب کړي غځونې
د ذهني انځور په باب به دا لاندي بیت وگورو:

د سبا زېږی د شیو له زندگی خلاص کړه
د سپېدو په گلاب توی د رڼا جام کړه
دلته د (سبا زېږی) او (د شیو زندگی) ذهني انځور جوړوي او
عيني تصوير کښل يې مشکل دي، د سپېدو گلاب او د ((رڼا
جام)) د ذهني او عيني تصوير يو ترکيب دی.
د ميني هنگامه د زمانې پر تڼده ليکي
په تورو کې گلونه ږدي زخمونه د کوټرو
لومړی نیم بيتی ذهني تصوير او دویم عيني تصوير جوړوي.
د بشپړو بيتونو ترڅنگ د ازمون په شاعری کې زیات شمېر
داسې ژبني ترکیبونه راغلي چې ډېر ښکلي شاعرانه مفاهیم،
عيني او ذهني تصويرونه جوړوي لکه (د رڼا فصل، د اوبنکو
کفن، د زړه شپېلی، د څڼو سینگار، د وږمو وزرونه، د اور په
ذهن، د عطرونو څلی، د گودرتال، زما په ژبه د جانان د نامه
توري شنه دي، د شفق جام، د سهار پگړی، د کوټرو فکر،
سندريزه فضا، د دیدن فصل، د سهار اوبنکه، د شراب په خم
کې) او داسې نور... که په ټولیز ډول د ازمون د شاعری ارزونه
کوونو ویلای شو چې د ده شاعري تر ډېره بریده د پښتو د
اوسنۍ شاعری پر معیارونو برابره ختلاي شي. که د ازمون د
عمر په انډول د هغه د شاعری ارزونه وکړو، نو بیا خودی ډېر
پرمختللی دی. د ده شاعري د جولي او مانا له مخې ډېره پخه نه
ده، ځکه چې ازمون تراوسه پورې ډېر ځوان دی، له ده نه د نور

فکري يا جوليز نوبت هيله کېدی شي. د ازمون د اوسنی شاعری له مخې سپری ویلای شي چې د ده راتلونکې شاعري به په اټکلیز ډول تردې اوسنی شاعری د څرنګوالي له مخې خوږه او پخه وي.

کله چې څوک د یو شاعر د شعر په باب ګرېږي او یا یې لولي نو د هغه خپل تصویر ورتنه تر سترګو شي او دې سره سره د هغه ځاني شخصیت، څرنګه چې ازمون له ډېرو کلونو را پدېخوا ازما د فرهنگي سفر نږدې ملګری دی او د فرهنگي ژوند ډېر رازونه یې ماته معلوم دي، نو دلته لازمه بولم چې د هغه د شخصیت او فرهنگي هڅو په باب هم یو څو څرګندونې وکړم:

لال پاچا ازمون ته خدای (ج) ښه روغتیا او ښه ځواني په برخه کړې ده او دې سره سره سرشاره ادبي استعداد هم لري.

دده طبیعي استعداد او کسبي زده کړې د دې سبب شوي چې دده د فرهنگي شخصیت په تبارز کې مثبت رول ولوبوي.

د نورمال اقتصاد او د یورو ښنډنګه پلار شتوالي په فرهنگي چارو کې دده مت نور هم پیاوړی کړی دی.

زه چې له څوارلسو کلونو راهیسې له ازمون سره فرهنگي ملګرتیا لرم، نو دا راته ښه څرګنده شوې ده چې دده فرهنگي پلار ښاغلي (وطنخېل صاحب) پر خپل فرهنگيالي زوی ازمون باندې د کورنیو ستونزو، اقتصادي رېږو او د ژوند د نورو ورځنیو چارو د مشکلاتو د بار جال نه دی خور کړی، بلکې دې

ډول اکثرو ستونزو ته يې خپله اوږه ورکړې ده. دې کار د ازمون په فرهنگي وده کې ډېر رول لرلای دی، په حقيقت کې ازمون په هغو فرهنگي اشخاصو کې راځي چې د وجود زيات ځواک يې فرهنگي کار ته متوجه دی. داسې هم نه ده چې دی د خپل ورځيني ژوند له چارو نه ياغي دی او په خپله د ژوند چارې پرمخ نه شي وړلای، بلکې اوس دی له رواني پلوه په دې ډاډه دی چې شاته يو مستحکم ډاډ ځای او ملاتړ لري، نو کومې برياوې چې دی په فرهنگي ډگر کې ترلاسه کوي په حقيقت کې دا د هغه ملاتړ برکت دی چې دی يې لري.

څرنگه چې ازمون په کورني ژوند کې له سختو رواني، اقتصادي او نورو کرکېچونو سره نه دی مخامخ شوی، نو ځکه خود اروا پوهنې له مخې هغه يو عقده يي انسان نه دی، د هغه شخصيت له صميميت نه جوړ شوی دی. کله چې دی له هر چا سره مخامخ شي ان که لومړی کتنه يې هم وي نو د ((گپ شپ)) محفل پيل شي، دی په خپل صميميت کې کله دومره ډوب وي چې ځينې وخت خپل احساسات هم نه شي کابو کولای. له فکري او د حافظې د ذهني ځواک له پلوه د هغه قوت زيات دی ځکه خود پوهنځي په ټولو سمسترونو کې له پيله تر پايه اول نمره بريالی شوی دی.

د غيرت او زړورتوب له کبله هم د ياد وړ صفتونه لري. هغه په خپله ټاکلي فرهنگي او ملي لاره کې د خطرونو پروا نه لري او نه

لکه د ځینو نورو په شان ((د مضر احتیاط)) په لومو کې گیر دی.

هغه د خپل کلتور پر وړاندې ارزښتونه ساتلي او پاللي دي او لا یې پالي. مېلمه پالنه، ښه چلند او له ټاکلو فرهنگي، اداري، او سیاسي اشخاصو سره ژر پېژندنه د هغه د شخصیت نورې ځانګړنې دي.

هغه تر زیاته حده د نورو پر وړاندې له کینې او لنډ فکري نه پاک دی، خود نورو د کینې او تنګنظري، گوزار ته هم خپل فرهنگي برخلیک نه پرېږدي.

له دې پرته ازمون یو هڅاند او تپاند شخص هم دی او د استاد زیار په اصطلاح ((بیرندویه ژوند لوبی او ژوند دود لري)) د هغه اکثره فرهنگي کارونه په منډو او هلو ځلو کې ترسره شوي، له همدې کبله خو تر ننه پورې د ده په زیار هڅو او نوبت تر پنځوسو پورې لویې او وړې مشاعرې او ادبي غونډې جوړې شوي دي. دغه راز ده تراوسه پورې د ځوانو شاعرانو (تر خپل عمر کېسته) همزولي او ان د عمر په انډول تر ځان نه څه ناڅه مشرانو شاعرانو او لیکوالانو په روزنه، پالنه او هڅونه کې زیاتې هلې ځلې کړي او د ده دې هلو ځلو ټاکلې نتیجې هم ورکړي دي. همدغو هلو ځلو او فرهنگي خدمتونو د ده د شخصیت په وده او تبارز کې کارنده رول ولوباوه، نو ځکه خو په ځینو ځایونو کې د ((ځینو اشخاصو)) له خوا د ده پر وړاندې یو

ډول بسکاره او پټيو عقدو او کینو د خرگندېدو خرکونه وليدل شول، خو ازمون بيا هم خپلو هلو ځلو ته دوام ورکړ او ورکوي يې. په نتيجه کې ده د خپل کار او هلو ځلو فرهنگي ثمره ټولني ته وړاندې کړه چې په لاندې ډول يې يادونه کېږي:

۱- د ملنگ جان خوږې نغمې، له نويو زياتونو سره، کابل، ۱۳۷۰ل کال چاپ

۲- د سين غاړې گلونه، د لغمان د ولسي شاعر محمد نور شعري ټولگه، پېښور ۱۳۷۲.

۳- پگړۍ کې کم نه يې له کاکله گل، د نارنج گل په وياړ گډ شعري غورچاڼ، اوډنه او سريزه ۱۳۷۴ل، ننگرهار، جلالکوټ.

۴- په څله کې گلابونه، د ننگرهار د يوولسو ځوانو شاعرانو شعري غورچاڼ، اوډنه او سريزه، پېښور ۱۳۷۷ل کال چاپ.

۵- کابل د وينو او لمبو په سين کې، گډ شعري غونډ، اوډنه، پېښور ۱۳۷۳ل کال چاپ.

۶- پر هرونه دي چې خاندي، لومړۍ شعري ټولگه، پېښور ۱۳۷۲.

۷- برگودر، د ننگرهار د ولسي شاعر توکل شعري ټولگه، راټولونه او سريزه، ۱۳۷۷ل کال پېښور.

۸- د شگې گل، د ننگرهار د ولسي شاعر سيد کمال شعري ټولگه، راټولونه او سريزه. ۱۳۷۷ پېښور.

- ۹- قلم او قیام، د لغمان د ولسي شاعر عبدالرحمن الینگاري شعري ټولگه، راټولونه او سریزه.
- ۱۰- نمجنې سترگې، د لغمان د ولسي شاعر بسم الله گلکاریوال شعري ټولگه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.
- ۱۱- سندریزې کیسې، د لغمان د ولسي شاعر شیخ احمد خان شعري ټولگه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.
- ۱۲- منگولې، د لغمان د ولسي شاعر سید باووجان شعري ټولگه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.
- له دې پرته یې په ولسي ادبیاتو کې نورې ګڼ شمېر علمي او ادبي پروژې هم ترلاس لاندې دي، چې په راتلونکي کې به یې د خپلې ژبې او ادب مینوالو ته وړاندې کړي.
- د پښتو ولسي ادبیاتو په برخه کې د ده هڅې ځکه د زیاتې ستاینې وړ دي چې ولسي ادب زموږ د ادبیاتو یوه درنه برخه جوړوي. د حالاتو او وخت په تېرېدو سره کېدای شي د ولسي ادب یوه برخه د خلکو له ذهنونو څخه ووځي او یا د زمانې تر ګردونو لاندې شي، نو دا د دغسې هڅاندو لیکوالو کار دی چې د خپل ادب غوره پانګې له احتمالي مرګ او خطرونو څخه وژغوري. زه ځوان، هڅاند او نوبتګر لیکوال او شاعر لال پاچا ازموڼ ته په فرهنگي چارو کې نور هم همداسې بریالیتوبونه غواړم او خپلو خبرو ته د ده په دې لاندې بیت د پای ټکی ږدم.

اغزي به پاڅي خلاصوي به د وږمو وزرونه
د اور په ذهن نخوي به د عطرونو څلي

په ټوله فرهنگي مينه

اسماعيل يون

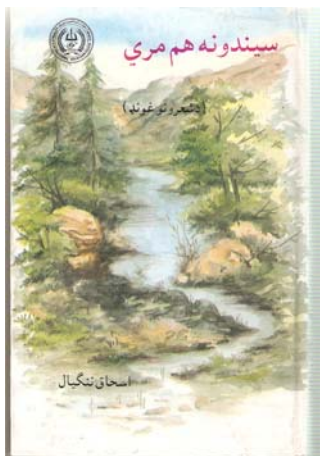
۱۳۷۷- وږي- ۲۴

جلال کوټ

يادون

((سيندونه هم مري))

د تېرو دوو لسيزو په بهير کې د پښتو شاعرۍ د څو مطرح څېرو له جملې څخه يو هم خدای بښلی اسحق ننگيال و. ده د ځوانۍ په شېبو (پنځوسمو کلونو په بهير) کې شاعري پيل کړې وه، خو د ژوند تر پايه پورې له هېڅ شي سره دومره خواخوږۍ او نږدې پاتې نه شو لکه له خپلې شاعرۍ سره. شعر په حقيقت کې د هغه د ټکلي روح او روان د ټکورولو اغېزمنه وسيله وه. ننگيال لږ تر لږه د خپلې څلېرويشت

کلنې شاعرۍ په بهير کې د شاعرۍ دومره پخې تجربې ترلاسه کړې او بيا يې د همدې تجربو له کبله دومره ښکلې شعرونه وزېږول چې په پښتو شاعرۍ کې د ښکلو غميو حيثيت لري او کولای شي د ننگيال نوم زموږ د ولس په ذهن کې تر ډېر وخته ژوندی وساتي. شاعر هم د بل هر انسان په شان په ټولنيزو، سياسي، فکري او نورو مسایلو او چارو کې د بريو تر څنگ له

یو لږ بنویږدو، تېروتنو، هیلو او نهیلو سره مخامخېږي. کله چې پر ننگیال او دده پر شاعری خبرې کېږي، نو ځینو ته ضرور د هغه د شاعری تر څنگ، د هغه د ټولنیز، سیاسي او اخلاقي شخصیت انځور هم تر سترگو کېږي. د هنرمند د پېژندنې لپاره خو تر ټولو غوره لاره داده چې د هغه خپل هنر وکتل شي. د هنرمند تخلیق او زېږونه پخپله د هغه د ظاهري او ترزیاتي کچې د باطني شخصیت هنداره ده. نو کله چې د ننگیال پر شخصیت خبرې کېږي، مجبور یو د هغه د شعر نړۍ وگورو او هغه کلمه یوه یوه تر سترگو او فکره تېره کړو چې د ننگیال له ضمیره یې سرچینه اخیستې او بیا د شعر پر بنسټې په خپلو او بنکو مینځلې او د مینې د نړۍ د ابدیت غېږې ته یې سپارلې ده. دا خبره د منلو وړ ده شاعر تر هغه پورې چې د فکري بلوغ پر او ته رسېږي، د فکر ستنې به یې یو او بل فکري لور ته کږېږي. تر هغه پورې چې شاعر خپله ذهني او فکري شتمني بشپړوي تر هغه وخت پورې یې د فکري بنویږدو اټکل کېدی شي.

ننگیال د خپلې ځوانۍ په درشل کې پر شاعری پیل وکړ او دا هغه مهال و چې نور نو ټول هېواد د ((عقیدې د بحران او د معنویت د سقوط)) پر لور روان و. گڼو فکرونو د بېلابېلو شعارونو تر پردې لاندې د هېواد د ځوان پښت د ذهنونو د

خپلونې هڅه کوله. شعارونه یې خواږه وو، خو وروستی عملونه یې ترڅه...

د ننګیال د ذهن یوه برخه هم د یو سیاسي فکر د جال په کړۍ کې گیر شوه، خو دې فکر لا د شاعری پر بې تکلفې بنسټا خپل سیوری نه وغورځولی چې د ناورین لومړی پړاو پیل شو. بیا د ناورین د پاسه بل ناورین او غمیزه راغلل چې نه یوازې زمور د هېواد او ولس د هر ډول شتمنۍ ستنې یې ولړزولې، بلکې له ګڼ شمېر متفکرو مغزونو څخه یې هم لاره ورکه کړه.

دې پړاو د پریزیاټ دوام وموند او ننګیال هم په داسې یو جغرافیایي او مسلکي چاپیریال کې ژوند تېراوه چې هلته د یو داسې فکر واکمني وه چې د ننګیال د اصلي شاعری له سپېڅلي روح سره یې تگلوری په ټکر کې و. ننګیال په دې کلونو کې لکه د نورو ګڼو لیکوالو او د فکر د خاوندانو په څېر په داسې یو جال کې راګیرو، چې تردې دمه یې لانه پوره سترګې رڼې شوې وې او نه یې د شعر د بنسټپری وزرونو خپلواک پروازونه کولای شول. په دې پړاو کې د ننګیال فکري بلوغ هم د خپل پوځوالي پړاو ته رسېدلی نه و، نو ځکه خویي د هغه وخت په نظمونو (نه په شعرونو) کې یو لږ فکري بنسټ یې لیدل کېږي، خو پر همدې وخت بیا هم دده په شاعری کې د فکري او انساني بغاوت او د عاطفي سیند د خپو یو پټ شور پروت و او داسې اټکلېده چې یوه ورځ به دده ددې فکري

تپروتني پر خای دده د فکر او ضمير هغه دنننی نړی راڅرگنده او د خپل شعر ناوې به پرې سينگار کړي.

کله چې شاعر د فکري او شعري بلوغ پر لوري بريمن گامونه اخلي، نو تپل شوی، تصنعی او ناشعوري اندود يې هم ورو ورو له منځه ځي. کله چې لږ نوره رڼايي هم راغله او په کابل کې د يوزيات شمېر ليکوالو سترگې رڼې شوې، نو هر چا د خپل هېوادني اند اصلي جوهر ميندلو ته هڅه وکړه. ننګيال چې په پټ ضمير کې يې همدا راز پټ و، له ځينو نورو څخه په دې لار کې څو گامه دمخه شو. جرئت او رښتينولي يې ددې مرغلرې د ځلونې او خپلونې لپاره امپل کړل. تر ۱۳۶۲-۱۳۶۴ کلونو وروسته وختونو کې په کابل کې د مقاومت د ادبياتو او د شعر د شعري جوهر د پياوړتيا لپاره په څرگند ډول هڅې پيل شوې. په همدې کلونو کې په څرگند ډول د شعر او شعار ترمنځ پوله ډاگيزه شوه. د ادبي مبارزې په دې تاوده ډگر کې د هېواد د پياوړي کره کتونکي او کيسه ليکونکي زرین انځور او بيا د تکړه کره کتونکي لطيف بهاند او نور زيار او هڅې د يادونې او ستاينې وړ دي. دوی يوزيات شمېر هغه ځوان شاعران چې په شاعری کې يې د ((شعريت)) پر خای د ((شعريت)) جوهر پياوړی برېښېده او يا په کې د شاعری تومنه څرگندېدل، د پته راوبلل چې له شعارونو څخه خپله لاره بېله کړي. ننګيال يو له هغو ځوانو شاعرانو څخه و، چې تر ټولو لومړی له همدې پيل

شوي بهير سره يوځای شو. دا د شعر د پوځوالي پر لوري د
ننگيال د بريمنو هڅو د پيل کلونه دي. دې بهير تر ۱۳۷۱ ال کال
پورې خپل عمر ته دوام ورکړ.

په همدې واټن کې د ننگيال شاعري، دومره خوږه، سپېڅلې
او عاطفي شوه، چې د هغه محبوبيت يې د هېواد د يو ستر
عاطفي شاعر تر بريده ورساوه. ننگيال د همدې کلونو په بهير
کې د خپلو شعرونو څلور مجموعې (ډالۍ، سپېره ډاگونه او
غوږېدلي بزغلي، هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي))
چاپ کړل. څرنگه چې دده شعور وروځ پر وروځ د خوږوالي او کره
والي پر اوونه وهل، نو په (۷۰) کلونو کې دی د خپلو شعرونو له
ځينو چاپي مجموعو په ځانگړي ډول (ډالۍ او سپېره ډاگونه او
غوږېدلي بزغلي) څخه څه ناڅه پېنځمان و او هغه يې ((
شعرونه)) نه گڼل. دده شاعري د پرمختگ بهير دومره گړندی
و، چې د خپلې د مخنی شاعري زياتو شعرونو ته به يې خندل،
سره له دې چې دده په شاعري کې د شعر اصلي تومنه او جوهر له
پيله بنسکاره کېده، خو وروسته وروسته يې د خوږو کلمو يو
زرين شال ور په سر کړ. کله چې د ۱۳۷۱ ال کال د غويي مياشتې پر
۸ نېټه په کابل کې د اسلامي انقلاب (!) په نوم يو ستر ستمي
ناورين او غميزه پر افغانانو ورو تپل شول او د هېواد ټول نظام
گډ وډ شو، د ننگيال ژوند او ان دده فرهنگي کارونه هم له سختو
ستونزو سره مخامخ شول. د سرو گوليو په باران کې يې ايله

دومره وکړای شول چې خپله کورنۍ تر لغمانه پورې ورسوي، د کور شته يې ټول تیت و پرک شول او خو ځله په يوه نبار کې له يوه ځايه بل ځای ته مهاجر شو. د کور د کاليو په کيسه کې خونه و، خود کتابتون د چور او تالان له غمه يې له سترگو لمبې پورته کېدلې او همدا يې ويل: ((ياره پيرجانه افسوس چې دا کتابونه يې راڅخه نه وای وړي)). د کتابونو غم لانه و سوړ شوی چې د يوې درنې گولۍ گوزار هم ورته ورسېد؛ د توپ يوه گولۍ يې څنگ ته ولگېده او خو ټوټو يې د بدن ځينې برخې غلبېل کړې. له ناروغۍ لا پوره بڼه شوی نه و، چې بېرته يې د ليکوالو په ټولنه کې خپلې دندې ته ځان ورساوه. شپه او ورځ به همالته په ټولنه کې و. د ليکوالو انجمن يې هم کور و او هم د دندې ځای. خو مياشتې لا وتې نه وې چې کوم چا ورته کوم پنجشېری ولساوه. تياره ماښام و، د يوه يې لا لگولې نه وه، چې د وره له ټک ټک پرته دا شخص له خپلو نورو ملگرو سره يوځای په کوټه ورننوت. خداي (ج) خبر هغه په کوم فکر کې ډوب و، چې يو ناڅاپه يې پر دوی سترگې ولگېدې. ده لا هغو ته د ناستې او ست هيله لرله چې يو گوزار دده تر مخه داسې راوړسېد، چې دده يو غوړ يې هم د څه وخت لپاره بې حسه کړ او دا يې ورته وويل چې: ((ما چرم کن استم، سبا تايي وقت اين اتاقه ايله می کنی، ديگر ده اينجا نيينم ات، ای اتاق را ما برای چرم کنی کار دارم)). خو ورځې د هغه په سترگو کې له اوبسکو او په څېره کې يې له يوې سترې

نهیلی پرته بل څه نه لیدل کېدل او داسې یو حالت ته په هیله و چې بیا په دې هېواد کې د یو ملي فکر د حکومت وزرې خپرې شي او د یو سوله ییز ژوند وړانګې هره خوا رڼا کړي. کال دوه لا وتي نه وو چې د طالبانو اسلامي غورځنګ پر کابل سپین بیرغونه وریول. سهار د وخته، چې لا ډېر خلک د کابل پر فتحې خبر نه وو، زموږ د کور وریې ټک ټک کړ او په بېرني ډول یې وویل: ((پیرجانه راوځه، طالبانو کابل نیولای او سقاوي ختمه شوه)). هغه د یو سپین سباوون په هیله و، خو شاعر لکه چې ازلي بدمرغه وي. ننګیال بیا خپلې دندې ته لاړ، خو دا ځل دا دنده بل ډول وه؛ نوي نظام د لیکوالو د ټولني پخواني تشکیل ته بدلون ورکړ، خو ننګیال بیا هم په همدې تشکیل کې پاتې شو. دا تشکیل د دولت لوړ مقام ته د منظوري لپاره ولېږل شو. تر هغه وخته چې د ننګیال د مقرري امر راته، په دې کې یو ولس میاشتي تېرې شوې، خو په دې یو ولسو میاشتو کې ننګیال هره ورځ د پخوا په څېر خپله دنده پرمخ وړله، یو ځل بیا یې شپې په همغه ټولنه کې شوې چې ده ته ترې د وتلو امر شوی و. ننګیال دنده سرته رسوله خو بې معاشه او بې امتیازه. گڼ شمېر ځوان لیکوال او شاعران به ترې راتاوو، خو یو وخت یې اقتصادي حالت دومره ویجاړ شو چې د چا خبره د پولې ټک ته کېناست. څو ځله یې دا خبره زما تر غوږ تېره کړه: ((یاره پیرجانه د ماشومانو غمه مې که نه وای ما په نهره هم شپې سبا کولې، خو

له کابل نه وتلم، کابل خو زما د دردونو، غمونو، بریاوو او ماتو کور دی، زه دا کله یوازې پرېږدم. خو افسوس چې د ماشومانو غم دی)). بیا به یې یو سوږ اسویلی وکېښ او یوه ترخه موسکا به یې پر شونډو تېره کړه. نور یې د دندې د ساتلو لپاره پیسې او مالي لگښت نه درلود، چې دی پرې خپله دنده وساتي. لغمان ته راغی او بیا یې د پېښور مخه ونيوله. په پېښور کې هم تردې پرو انتظارونو او کړاوونو وروسته ورته د بي بي سي د روزنيزې ډرامې د لیکوال په توګه دنده وسپارل شوه. د کلداری معاش مزه یې لا خکلی نه وه، چې د مرګ پرښتو یې روح پخپلو وزرونو کې د ابدیت پر لوري یووړ او بیا د بي بي سي راډیو له لارې داسې یو خبر خپور شو: ((په خواشینۍ سره مو خبر ترلاسه کړی چې د هېواد نامتو شاعر اسحق ننگیال نن په پېښور کې د ۴۲ کلونو په عمر د زړه د درېدو له کبله په حق ورسېد)). د دې خبر په اورېدو سره د هېواد ټولو فرهنګیانو که په داخل کې وو او که په بهر کې داسې یو دردونکی ټکان وخوړ، چې د ټولو زړونو ته یې د غم لمبې ورسولې. دا د ننگیال د سرگردانه ژوند په باب خویادونې وې چې دلته یې لنډیز راوړل شو. سره له دې چې ننگیال د ژوند په اوږدو کې له ډول ډول کړاوونو سره مخامخ شوی، خود تېرو شپږو کلونو کړاوونو هغه دومره خورولی او ټکلی دی چې نور په هېڅ وخت کې هغه دومره روحي، رواني، سیاسي، اقتصادي او نور فشارونه نه دي زغملې. د یو لیکوال په اند: ((غوره ادبیات د

اختناق په حالت کې رامنځته کېږي)) او شاعر يا ليکوال د
اختناق په مقابل کې له ادبياتو څخه د يو روحي او رواني
غبرگون په توگه کار اخلي.

هر څومره چې دا فشار او اختناق پياوړی وي، عکس العمل
يې هم هماغسې وي. د ننگيال د تېرو شپږو کلونو شاعري د
همدغو ډول ډول ظلمونو او اختناق زېږنده ده، نو ځکه پکې سوز
او درد دده تر پخوانيو شعرونو څه زيات دی.

د غم او درد په دې تېرو څو کلونو کې د ننگيال د شعر بڼا پېرې
لا پسې سينگار شوې ده. دده د فکري تگلوري ليکې او ستنې
محکمې شوي او شاعر د شعر د پوځوالي، فکري ثبات او د
بشپړو انساني ارزښتونو په پېژندنه او ځلونه کې بريالی شوی
دی. په حقيقت کې د ننگيال د وروستيو کلونو شعرونه د هغه د
بنکلي او اوچتې شاعرۍ رنگين او مانيز گلابونه دي. (بنکاري
ته) دده يو بنکلی عاطفي او انساني شعر دی چې دده د ۱۳۲۵ل
کال د غبرگولي د مياشتې پر لومړۍ نېټه ليکلی دی. دې شعر نه
يو ازې په هېوادنۍ کچه زيات منښت پيدا کړ او ډېر اغېز يې
و شينده، بلکې د شمالي کوريا په هېواد کې د ځوانانو د يو
نړيوال فيستوال په ترڅ کې چې د افغاني سندرغاړو له خوا د
موسيقي په څپو کې په سندرېزه بڼه ولوستل شو، نو د ټولو
اورېدونکو او مينوالو د منښت وړ وگرځېد او دې شعر هلته
لومړی مقام وگټه، خو د ننگيال د شعري بهير د پرمختگ په وجه

د مړينې په نږدې وختونو کې هغه دا شعر ((پوره شعر)) نه گانه او ويل يې چې د ((شعاريت)) نښې په کې ليدل کېږي. ننګيال د تېرو او و اتو کلونو په موده کې ښه ډېر شعرونه وليکل، خود ځانگړو مجموعو او يا مجموعې د چاپ امکانات ورته برابر نه شول. له دې کبله د هغه د وروستيو کلونو شاعري د شعر د زياتو مينوالو او لوستونکو له ليدنه لرې پاتې شوه. ځکه نو کله چې به کوم ليکوال او يا کره کتونکي دده د شاعري په باب ناسم نظر ورکاوه، نو دى به ډېر په قهرېده او ويل به يې: ((دى نو زما له او سنى شاعري، څخه څه خبر دى هغه خو ټوله له ما سره په کتابچو کې پرته ده...)).

دده يوه ستره هيله همدا وه چې د خپلو شعرونو ټولې مجموعې چاپ او په خپلو سترگو وويني. د ننګيال په ژوند خود هغه هيله پوره نه شوه، خود ادى د هغه تر مړينې وروسته، په جرمني کې د افغان فرهنگيانو او فرهنگپالو په مالي مرسته د هغه د ارمان پوره شو. ما چې کله د هغه د ناچاپه شعري مجموعو د چاپ پر کار پيل وکړ، نو ننګيال مې يوه شپه په خوب کې وليد، خوله يې له خدا شنه وه او همدا سې په خوشالى يې راته وويل: ((پيرجانه! زما مجموعې چاپېږي؟! بېشکه والله...)) ما ورته ويل هو ستا ټول شعرونه چاپېږي. په هغه شپه له خوبه راويښ شوم، تر سهاره خوب رانغى، لاتين مې ولگاوه او د

ننگيال په چورت کې لارم- يو ځل مې د هغه ټولې خاطرې تر نظر تېرې شوې.

کله چې مې د هغه د شعرونو توري لوستل، نو په هر توري، هر شعر او د شعر په هره پاڼه کې راته د ننگيال تصوير تر سترگو سترگو کېده. زه د دې شعرونو تر پايه په دې پوه نه شوم، چې زه په کوم حالت کې يم، لکه يو څوک چې په خلا کې روان وي. د ننگيال د وروستيو کلونو، فکري او عاطفي شخصيت کې مې د هغه د اوسنيو شعرونو له مانيزې او عاطفي خوا سره منطبق و. هره پاڼه کې ننگيال و، په هر توري کې ننگيال و، دا هغه ننگيال نه و چې د خپلې شاعري په پيل کې او يا تر هغه وروسته د څو کلونو په شاعري کې ځلېده. دلته يو بېل ننگيال و. هغه د خپلې مينې او عاطفي پر سپين آس سور او د بناپېريو بنار ته روان و او لکه له هغه ځايه يې د خپل ستي او ټپي ولس د درملونې لپاره د بنکلاوو ټکورونه راوړل. ما هره شېبه له ننگيال سره خبرې کولې او دومره خبرې چې د هغه په ژوند به مې ورسره نه وي کړې او کېدې شي لوستونکي هم زما پر برخليک اخته شي.

خو د دې سوچونو او فکرونو په منځ کې خوشاله په دې وم، چې د هغه د ټولو ناچاپه شعرونو غټ جونگ چاپېري. کله چې دا مجموعه چاپ شوه، نوزه به يې د الينگار د بنکلي شاعرانه درې د بسرام په کلي کې د ننگيال پر قبر کېدم او مبارکي به ورته

ورکړم. د هغه روح به ژومره خوشاله شي او هغه ارمان چې دده پر ژوند پوره نه شو، وروسته تر مرگه به پوره شي. په همدې هيله مې د هغه شعري مجموعې چې په کور کې وې ترلاسه کړې. هغه يوه شعري مجموعه چې کاپي يې ده سره په کور کې وه انځور صاحب ته هم لېږلې وه، هغه هم ترلاسه شوه. دا شعرونه چې ما وکتل زما په نظر کم بنکاره شول ځکه ننګيال چې به کوم شعر وليکه نو د نورو شاعرانو په شان به يې خپلو ملگرو ته ضرور اوراوه.

حفيظ الله گردش، صديق الله بدر، نورمحمد لاهو او عبدالغفور لېوال ته مو د ننګيال صاحب د هغو شعرونو په باب چې په دې مجموعو کې نه وو او په ځينو اخبارونو کې په متفرقه ډول چاپ شوي وو، وويل موږ ټولو په اخبارونو او نورو خپرونو کې د ننګيال صاحب هغه شعرونه پيدا کړل چې په تيت و پرک ډول چاپ شوي وو او په دې مجموعو کې نه وو راغلي، بيا هم ماته د خپل اټکل له مخې دا شعرونه پوره نه برېښېدل. د کتاب د تورو لوستل بشپړېدو ته نږدې شوي وو، چې يو ځل بيا په لغمان کې د ننګيال صاحب کور ته لاړم. د هغه مشر زوی (ارش) ته مې د ننګيال صاحب د يو داسې عکس يادونه وکړه، چې تراوسه په خپرونو کې چاپ شوی نه وي او هم مې ورته وويل چې د ننګيال صاحب کتابونه او پاڼې يو ځل بيا وگوري، گوندي څه شعرونه يې ترلاسه شي. هغه ماته وويل: ((موږ څو ځله د خپل پلار

کتابونه او یادښتونه واپول راواړول، څه چې وو هغه مو تاسو ته درکړل خو مور به یو ځل بیا هم ټول کور وگورو). په پېښور کې د مجموعې کار د بشپړېدو په وروستیو شېبو کې و، چې د ننگیال صاحب زوی (ارش) په ډېرې بیړې له لغمان نه ځان راوړساره او د ننگیال د شعرونو یوه بله کتابچه یې هم راوړه. ما چې د ننگیال صاحب دا شعرونه وکتل، دومره خوشاله شوم چې د ټولو ستړیاوو بار مې یو ځل له اوږو لرې شو. بیا مې دا ټولې کتابچې له اخبارونو او خپرونو او په متفرقه ډول راټول شوي شعرونه سره پرتله کړې، تکراري شعرونه مې ترې لرې کړل، دغه راز مې دده له دوو چاپ شویو شعري مجموعو (هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) څخه یو شمېر شعرونه ورسره یوځای کړل. اوس تر زیاته بریده پردې باوري یم چې د ننگیال نور شعرونه به نه وي پاتې. ده له خپل ناوډلي (نامنظم) ژوند دود سره سره د خپلو شعرونو د ثبت انتظام ته ډېره پاملرنه کړې وه. له دې څخه دا څرگندېږي چې ننگیال تر خپل ځاني ژونده هم له شعر سره ډېره مینه درلوده، ځکه چې هغه د خپل ژوند د ښېرازی مېړنی نه و، خو د ښکلې شعري شتمنۍ څښتن و. ده انځور صاحب ته د یو لیک په ترڅ کې لیکلي وو: ((څو شعرونه مې له ((سپنتا)) سپین ږيري سره پاتې شول او له ماسره یې اوس کوم نقل نه شته، هغه غوښتل څه پرې ولیکي خو حالاتو وخت ورنه کړ، که چېرې مې بیا وموندل نو دروبه یې لېږم)). له ((سپین ږيري)) څخه یې

مقصد (بناغلی سلیمان لایق) دی چې ننګیال ورسره د شاعری،
بڼه ملګرتیا لرله. دا چې دا شعرونه به پیاوړي شاعر سلیمان لایق
سره وي او که نه؟ زه خبر نه یم. د ننګیال صاحب د شعرونو د
کتابچو او د شعرونو د نېټه لیک له تسلسل نه داسې ښکاري
چې د ننګیال صاحب نور شعرونه به نه وي پاتې. دا لیک هغه
انځور صاحب ته له کابل نه د ۱۳۷۱ ال کال د زمري پر ۱۲ نېټه
لیکلی و. تر هغه وروسته د څو کلونو په ترڅ کې هغه خپل
شعرونه له سره په نویو کتابچو کې لیکلي وو او د هغو شعرونو
بل نقل هم ورسره موجود و، چې انځور صاحب ته یې لېږلي وو،
نو کله چې انځور صاحب ته د لېږلو شعرونو نقل وروسته ترتیب
شوی نو دغه راز به بناغلي سلیمان لایق ته ورکړل شوي شعرونه
هم بیا له سره په کتابچو کې لیکل شوي وي. بیا هم که بناغلي
لایق سره دا شعرونه موجود وي او هغه ددې مجموعې له شعرونو
سره پرتله کړي او کوم چې په دې مجموعه کې راغلي نه وي،
ترچاپ وروسته د هغو د خوندي کولو هڅه وشي، نو دا به پښتو
ادب ته یو ډېر ګټور کار وي.

د ننګیال دا مجموعه (سیندونه هم مري) د هغه د (ښېږي په
مالت کې، نه جام نه خادر، دا جل دا برسات، سیندونه هم مري،
ځینې متفرقه شعرونو او د چاپ شویو دوو مجموعو هغه شېبې
هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) له څو شعرونو څخه جوړه ده.
ددې مجموعې چاپ د پښتو شعر په ځانګړي ډول ازاد شعر په

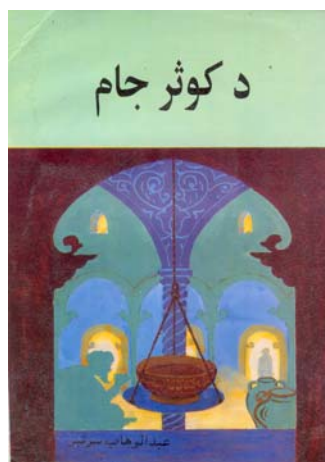
برخه کې يوه ډېره په زړه پورې، درنه او ارزښتمنه ډالۍ ده. خوله
دې درنې ډالۍ سره سره به مو دا ارمان تل په زړه کې پاتې وي
چې: ((کاشکې ننگيال ژوندی وای چې داسې نورې ښکلې او
ارزښتمنې ډالۍ يې خپلې ژبې ته وړاندې کړې وای)). ننگيال ته
دعاگانې.

په مینه او درناوي
محمد اسمعيل يون
۱۳۷۷ل کال - ليندۍ
پېښور - پښتونخوا

له ((خيري گربوانه)) تر ((کوثر جامه)) د او بنکو او اسو پليو منزل

تل مې له ځانه دا پوښتنه کوم
طواف به کله له وطنه کوم
زما کعبه زما جنت وطن دی
لمونځ به يې کله په لمنه کوم.

کله چې پر افغانستان دا تېر شلکلن ناوړين خور شو او بيا

يې بېل بېل بشپړتيا يې پراوونه
وو هل، نو په هر پړاو کې د هېواد
زياته علمي پانگه تباه شوه، د
(مغزونو فرار) پيل او د وخت په
تېرېدو سره په هېواد کې يو
فرهنگي تشيال (خلا) رامنځته
شو. شاعران او ليکوال چې د
ټولني ذهني مخکښان دي، هېواد

پرې سور تنور شو، زيات شمېر يې نورو هېوادونو ته مهاجر
شول.

جرمني هم يوله هغو هېوادونو څخه دى، چې گڼ شمېر افغان ليكوالو او شاعرانو ته يې پناه ورکړې ده. داسې اټکل کېده چې دا افغان ليکوال به هم د وخت په تېرېدو سره د همغو ټولنو په ژوند لوښي کې حل شي او خپل رنگ او اند به بايلي.

خو شاعران او ليکوال د غم پر ورځ پيدا وي، خداى پاک که له يوې خوا د ژوند د سختو ازمېښتونو په بټيو کې ازمويلي وي، نوله بلې خوا يې پرې د مينې او عاطفې خوږ او نرم باران ورولى وي، زړونو کې يې د مينې خزانه او يوه بهانده چينه وي چې هېڅ وچېدا نه لري. بل ستر نعمت دا دى چې خداى (ج) شاعر د خپل ټاټوبي، ولس او هېواد له مينې سره داسې روږدى کړى وي، چې هر مهال او هر ځاى کې چې اوسي، د خپلې مينې لمنه يې نيولې وي. ځکه نو افغان ليکوال او شاعران که پردي وطن ته هم لاړل، خو پردي نه شول.

دوى اوس هم د گلو په بستر کې پر لمبو ژوند تېروي، جسم يې هلته خواند او روح يې دلته دى. اوس پر هره مياشت د لويديځمېشتو افغان ليکوالو، شاعرانو او فرهنگپالو له خوا په بېلابېلو برخو کې دومره علمي، ادبي او تاريخي کتابونه چاپېږي، چې په هېواد کې تر حکومتې سطحې څو ځله زيات دي. يوازې همدا جرمني به د بېلگې په توگه راوړو.

اوس په جرمني کې گڼ شمېر افغان ليکوال او فرهنگپال د افغاني فرهنگ د خدمت لپاره هلې ځلې کوي. په جرمني کې ((د پښتني فرهنگ د ودې او پراختيا)) ټولنه چې ښاغلی خليل الرحمن رسولي، جمال الرحمن او ډاکټر خوشال روهي يې مخکښ هڅندويان دي، نور گڼ شمېر ليکوال او فرهنگيان يې سره راټول کړي، ځينې مهم آثار يې چاپ کړي او چاپوي يې. ((د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه)) چې د هېواد تکړه ليکوال زرین انځور يې مشردی- د شېرولي شېر، استاد محب، شېرين گرديوال او نورو گڼ شمېر ليکوالو هڅې يې سره يوځای کړي. مهم آثار يې چاپ کړي او چاپوي يې. د ډاکټر يحيی وردگ په مشرۍ ((د افغانستان معلوماتي مرکز)) د افغانستان په اړه افغانانو او نورو ته په زړه پورې معلوماتي آثار وړاندې کوي. ښاغلی امام الدين ساپی په پېښور کې ((د پښتو څېړنو مرکز)) پرانيستی او هېواد ته د سترو فرهنگي خدمتونو جوگه دی. ښاغلی کبير ستوري د خپلو سياسي هڅو ترڅنگ يو لړ فرهنگي خدمتونه هم ترسره کړي او ترسره کوي يې. عبدالقادر ودان د کمپيوټري خدمتونو له لارې د هېواد ملي ژبه له تخنيک او علمي چارو سره غاړه غړې کړې. محمداجان يار، مبارز څاپي او ځينو نورو ليکوالو د خپلو او نورو شعري مجموعو د چاپ له کبله خپله فرهنگي مينه په زبات رسولي. ښاغلی

محمد اعظم عبیدی د ((اسمایی)) په شان د یوې ښکلې مجلې د چاپ له کبله خپله هېوادنۍ او فرهنګي مینه په ډاګه کړې. ښاغلي رمضان، اجمل روحي او نورو افغان ځوانانو په خپلو منډو ترږو له هېواد سره خپله مینه زبات کړې او داسې نورې ډېرې بېلګې چې دلته یې د ټولو راوړل د دې لیکنې اړتیا نه بولو.

ښاغلی عبدالوهاب سرتېر هم د دغه مهاجر فرهنګي بهیر یو بلبل دی. سرتېر په دې موده کې ګڼ شمېر شعرونه لیکلي، چې زیات شمېر یې تر هېواده بهر په افغاني خپرونو کې خپاره شوي دي. ((خیرې ګرېوان)) د هغه د شعرونو لومړۍ ټولګه ده چې د همدې کال په پیل کې په پېښور کې چاپ شوه او دا دی د همدې کال په پای کې ((د کوثر جام)) په نوم د هغه د شعرونو دویمه ټولګه چاپېږي.

سرتېر یو رند، بې پروا، سرزوری او مستانه شاعر دی، هغه تل د حالاتو پر وړاندې ودرېدلی او په خپل کلام کې یې هغه څه انځور کړي چې ده لیدلي، حس کړي او درک کړي دي، د وخت واکمن ده ته ګواښېدلي او دی د شعر په وسله سمبال هغو ته. ده له هرې شپې او هرې تیاري سره ډغره وهلې او دا یې له خپلې مینې سره لوړه کړې ده:

زما ډغري چې له شپې سره دي وجه داده
مینی زما را اچولی دی قسم غاړه کې.

سرتپر په رښتيا هم يو سرتپری انسان دی، هغه د ژوند
زیاته موده له حالاتو سره مخالف پاتې شوی، هر وخت یې د
يو مست لېوني په شان د زمانې گریوان نیولی او د نورو
خلکو په څېر د ومره هوښیار نه دی، چې پر هر وخت له
وختونو سره غاړه غړی شي. هغه څوک چې سرتپر له نږدې نه
پېژني، هغه ته څرگنده ده، چې دی یو سرغندوی انسان دی؛
د تنگو او سختو شرایطو پر وړاندې د بغاوت جذبه یې ډېره
پیاوړې ده. له همدې کبله خو بېلابېلو رنگونو بدل نه کړ او د
هر زورواک او بې باک پر وړاندې د خپل مسوولیت تر بریده
و درېد. ده په هېوادنۍ کچه د وخت هر ګوډاګی د خپل قلم په
تېره ژبه وغنده او د هغه د منفي شخصیت څرنگوالی یې
خلکو ته څرګند کړ؛ له تېرو ګوډاګیو رانیولې تردې دمه
پورې:

يو د اخوند بل د چودري ګوډاګی
که داسې ونه کړي خو مري ګوډاګی
رېه پناه ورکړه ملت ته زموږ
مرض نیولی دی ساري ګوډاګی
قانون او سوله په توپونو ولي
غواړي له زړه نا کراري ګوډاګی
خالقه خدایه ته خو وینې دا ټول

زموږ خو سترگې نه لري گوډاگي
د ځان او خپل بادار په گټه بولي
دا گډوډي او خودسري گوډاگي...

عبدالوهاب سرتېر د جگړې زياته موده په خپل هېواد کې
پاتې شوی، د کرکې، کينې، اور، وینو او ټولو ناخوالو ټپونه
يې هم ليدلي او هم حس کړي، نو ځکه خو د جگړې د اورنيو
شېبو د پای ته رسېدو هيله من دی. هغه مينه او عاطفه د
انسان د ذهني ستړيا د له منځه وړو يوه اساسي وسيله او دمه
ځای گڼي. د مينې غېږه داسې يو لامل گڼي، چې په هغه سره د
بشر د ژوند دوا تضمینېږي، ډېرې روانې غوټې پرې او اړېږي
او بيا په دې مينه کې ژوند کول او پر هغې کړېدل يو خوند او
لذت گڼي:

ساقی جام را جام د مینې
کره نظر او پام د مینې
چې ترلی پورې ژوند دی
دی لازم دوام د مینې
ساقی بیا سرتېر اخیستی
نن له تا الهام د مینې...

xxx

يمه لېوال مصيرانه د مينې
زړه چې زما دى خزانه د مينې
له محتسبه گيله نه ده پکار
چې شوه دنمونه زمانه د مينې
کړ او په مينه کې په خپله کيف دى
په اور چې سوزي پروانه د مينې
په چا به ښه په چا به بده لگي
خو ماسر کړې ترانه د مينې
له ما سرتېر سره يو زړه دى منم
چې له پخوا دى نذارنه د مينې.

سرتېر پر ۱۹۹۳م کال د هېواد له غېږې لري؛ جرمني ته
مساپر شو، دغه پردیس ژوند له هېواد او خپلو خلکو سره د
هغه د مينې سوز او ولوله لاسپسې زيات کړل. ده په همدې خو
کلونو کې زيات شمېر شعرونه او نظمونه وليکل، چې زياته
برخه يې د هېواد او ولس مينې او درد نيولې ده. په دې ټولگه
(د کوثر جام) کې داسې شعرونه او نظمونه راغلي چې له خپل
ولس او هېواد سره د شاعر رښتيني، بې تکلفه سپېڅلي او
رڼه مينه په ډاگه څرگندوي. هغه هېڅ شي هم، دومره خورولې
نه دى لکه له خپل هېواد څخه لرېوالي. کله کله ځينو ته داسې
فکر پيدا کېږي ((چې څه دوى خوښه دي، ځانونه يې د اور او

وينو له خپو څخه ايستلي او د گلونو ديار ته يې پناه وروړې
((ده))، خو په حقيقت کې ډېر کم خلک پوهېږي، چې شاعر او
ليکوال دننه پر زړه داغلی وي؛ که په ظاهره هر څومره روغ
رمت ښکاري، خو زړه او روح يې ټکلی وي. سرتېر هم له
همدغو پر زړه داغلو شاعرانو څخه دی، چې يوه شېبه يې هم
خپل هېواد له ياده وتلی نه دی. هغه وايي: ما چې په المان کې
څه گتلي هغه يوازې همدا يو څو شعرونه دي او بس:
دا يو څو ساده شعرونه يې حاصل دي
ما سرتېر چې په المان کې گټه کړې

هغه پر اروپا مين نه دی، خو مجبوريت او قسمت پسې
اخيستی، دی د خپل وطن اغزي د نورو په گلانو نه بدلوي:

سرتېر مين په اروپا نه يممه
څو ورځې ژوند مې په قسمت دلته دی

xxx

خلکو زما يې له المان سره څه
سرتېر وطن لرم افغان يم ځمه

xxx

زما د خپل وطن اغزي ښکلي دي
د جرمني او د فرنگ له گلو

xxx

وطنه ډېر هره خوا وگرځېدم
بله خوږه نه وه له تانه غېږه
له دې درد سره کله کله بيا يو بل داسې درد هم مل شي، چې
په زوره دې يو څوک مجبوروي، چې ولولې دې راوپارېږي او
غبرگون وښيي، دا درد د ملي ژبې او هېواد گډ درد دی:

مخاطب چې په پښتو ژبه غليم کړم
اورېدو د خپلې ژبې مې حلیم کړم
خپل وطن زما د مينې مدرسه ده
زه سرتېر پکې سبق وایم تعليم کړم.

((د کوثر جام)) شعري ټولگه کې داسې نور ښکلي غزلونه
او نظمونه شته چې لوستونکي به يې په خوند ولولي. شاعر د
خپل اند مرغلره د تخيل په وزرونو وړې، ((د کوثر په جام))
کې يې غوټه کړې، پرېولې يې ده او بيا يې د الفاظو جامه ور
اغوستې، ده هغه څه په دې جام کې ميندلي، ليدلي او نور
يې لاهم په لټه کې دی، چې ده ته د يوې ښکلې محبوبې
حيثيت لري او نور څوک پرې نه پوهېږي.

خلک په دې حقيقت پوه نه دي لا
کوم چې لټه د دلبر په جام کې

د لوړو څو کو او اسمان په لوري
کومه الوزم سفر په جام کې

نړۍ او ژوند چې دواړه بڼکلي گوري
سرتېر لمبلي د کوثر په جام کې.

لکه څنگه چې دمخه مو وویل، سرتېر داسې یو انسان دی چې د حالاتو او واکمنو هېڅ ډول پروایې نه ده کړې، د بغاوت او بې پروایۍ یو ځانگړی ژوند لوبښی او ژوند دود لري او د اوډلي (منظم) ژوند ډېر جوگه نه دی، همداسې یې په شاعری کې هم د ځینو کره کتونکو د شعري حدودو او پولو پروا ساتلې نه ده. هغه له ۳۲ کلونو راهیسې شعرونه لیکي او د دې مودې په شاعری کې هم د خپل زړه پر لاره تللی دی. زه چې دا لیکنه کوم، نو ټول عمر مې ۳۱ کلونو ته رسېږي، یانې د سرتېر شاعري زما له عمر څخه ۵ کاله مشره ده. زه نه غواړم د هغه د شاعری د جولیز اړخ څه شننه وکړم او یا هم پرې نیوکه! خو دومره وایم کېدی شي لکه څنگه چې په سیاسي او ټولنیزه برخه کې د سرتېر، حالاتو او د وخت د واکمنو ترمنځ د نظر اختلاف و، دغسې دده د شعرونو پر جولیز اړخ د ځینو کره کتونکو له خوا نیوکې وشي. خو څنگه چې سرتېر په خپله یو بې تکلفه انسان دی او له هر ډول تصنع

او ځان نبودنې څخه لرې دی، همداسې یې شعرونه او نظمو نه هم بې تکلفه دي.

دده کلام ساده، روان او ټولوا ته د پوهېدو وړ دی، هر څوک یې په لومړي ځل لوستلو او اورېدلو پر مانا پوهېږي، په ځانگړي ډول هغه وخت چې سرتېر صاحب یې په خپله اوروې. دده د کلام مانا په اني ډول د لوستونکي ذهن ته پرېوزي او ژر ترې خوند اخیستلای شي.

ځینې شعر پوهان فکر کوي، هغه شعرونه چې مانیز بار یې دروند او یا څرگند وي، هغې ونې ته ورته دي چې ژر رسېږي، ژر مېوه کوي، خو ژر بېرته له منځه ځي. مانا دا چې ونه دومره مېوه نیسي، چې یا د هغې شاخونه ماتوي او یا یې ژر زړوي، خو هغه شعرونه چې د مانا له وزن سره یې د لباس یانې الفاظو ظرفیت، بنکلا او قوت برابر وي هغه ونې ته ورته دي چې د خپل ځواک په اندازه مېوه نیسي او ډېر عمر کوي. هر کله چې پر الفاظو باندي مانیز بار زیات شي، نو د مانا هغه برخه چې باید پټه او په پرده کې وساتل شي، د الفاظو د لباس له یوې څنډې څخه ځان څرگندوي، همدغه ځای کې تر ((شعریته)) د ((شعاریت)) تله درنېږي.

د سرتېر صاحب په یو شمېر غزلونو کې د شعر شعریت ته بڼه پاملرنه شوې، د شعر د هنري اړخ او مانا ټول یې برابر دی لکه دا غزل:

تورې مې لږې د خپگان گڼې په غرونو د زړه
لکه باران مې را اورېږي په داغونو د زړه

د مایوسی د ماتو اوبنکو له کاروانه سره
اورې مې خاورې په ناکامو ارمانونو د زړه
یو خو بې وسه اسو پلي به مې خوا خوږې کړې خپل
که مې خبر چیرته یاران شول په رازونو د زړه...

خو په ځینو نورو نظمونو کې بیا د مانا بار یو څه دروند
شوی دی، خبره نېغ په نېغه او ډانگ پېیلی ډول بیان شوې ده.
زه خپلې خبرې نور نه اوږدوم او د سرتېر صاحب د
(ورانگې)) په نوم د یو غزل په څو بیتونو خپلې خبرې پای ته
رسوم.

د لمر له سترگو راورېږي وړانگې
د شپې رگو کې چې بهېږي وړانگې
لکه چې پای د انتظار وي زموږ
لمر غزونې کړې وینسېږي وړانگې
په موږ کې گوري تلوسه د مینې
چې مو څېرو ته هوسېږي وړانگې
زما سرتېر تورتم لوټلو خلکو
په تاسو ټولو مې لورېږي وړانگې...

دا هم درانه لوستونکي او دا هم د کوثر جام
په مینه او درناوي
محمد اسمعیل یون
۲۰۱۱-۱۳۷۷
پېښور- پښتونخوا

د واقعیتونو یوه هنداره

دا خبره رښتیا ده چې تر جگړې وروسته له جنایاتو نه پرده پورته کېږي، په افغانستان کې د شوروي د ټولو ځواکونو د

لوی پوځي سلاکار ستر جنرال الکساندر مایوروف دا اثر (په افغانستان کې رښتیا څه تېرېدل؟) هم د افغان او روس د جگړې د واقعیتونو، رښتیاوو، دردوونکو او زړه بوږنوونکو پېښو یوه هنداره ده.

په دې اثر کې دا خبره څرگندېږي، چې څنګه یوه لوی لښکر په ډېر

غرور، تکبر او ښکېلاکګر اند سره زموږ پر هېواد یرغل وکړ او بیا دومره نټلی، کمزوری او ذلیل شو، چې د خپل ځان د راټولولو وس یې هم پیدا نه کړ. مایوروف د ځینو نورو روسي لیکوالو خلاف په دې اثر کې پر افغانستان، د شوروي یرغل له بنسټیزو موخو پرده پورته کوي او هم د هغو روس پلوه افغان چارواکو او سیاسي شخصیتونو څېرې برېښوي چې له شورویانو سره یو ځای یې د خپل هېواد په وړاندې، ویجاړې او عامه وژنه کې برخه اخیستې ده.

شوروي څو اكونو څه غوښتل؟ د څه لپاره راغلل؟ څه يې وکړل؟ او څه پرې وشول؟ دې ټولو پوښتنو ته په دې کتاب کې ځواب ويل شوی دی. ليکوال اعتراف کوي، چې د شوروي يرغل موخه دا وه چې افغانستان د شوروي اتحاد شپاړسم جمهوريت کړي او روسان د هند سمندر گرمو اوبو ته ځان ورورسوي، خو د افغانانو سپېڅلي جهاد او ملي مبارزې دا هر څه په سيند لاهو کړل. ليکوال د جگړې پايله داسې ارزوي: ((د افغانستان جگړه د شوروي اتحاد له خوا ترسره شوې وروستۍ جگړه ده. دا له هغو وروستيو ځان وژونکو ماینو څخه يوه را وختله چې يو لوی دولت پرې والوت او درې ورې شو...))

په ټوليز ډول دا کتاب د شوروي يرغل او دهغه پر وړاندې د افغانانو د مبارزې د څرنگوالي او څومره والي په باب د لومړي لاس اسنادو يوه غوره سرچينه گڼل کېدی شي.

ژباړن ته يې د نورو زياتو بريو هيله کوو.

په فرهنگي مينه

محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸ کال پېښور، پښتونخوا

د لويديځمېشتي فرهنگي بهير يو (يار)

د هېواد احصايې د مرکزي ادارې د يوې شمېرنې له مخې په تېرو دوو لسيزو کې د افغانستان په دولتي ادارو کې تر (۵۰)

زرو تنو څخه زياتو هغو کسانو کار کړی چې تر څوارلسم ټولگي څخه يې لوړې زده کړې ترسره کړې وې. خو د همدې دوو لسيزو په بهير کې د ډول ډول سياسي سيلابونو او رنگارنگ غميزو له امله تر هېواد دننه کدریزه اډانه درې وړې او وپاشل شوه.

د بېلابېلو فني، پوهنيزو او فرهنگي څانگو کدرونه، کارپوهان او متخصصين هېواد پرېښودلو ته اړ او په بېلابېلو هېوادونو کې مېشته شول. داسې انگېرل کېدله او اټکېدله چې دا ټول کدرونه او د هغوی بل پښت به د هماغو استوګنو ټولنو په اندود او ژوندود کې رنگ شي، خپله ملي او هېوادنۍ ځانګړنه به وبایلې، د بې هویتۍ په درياب کې به ډوب شي او بيا به خپل هېواد ته مخ هم راونه ګرځوي. د دې ډول بهر مېشتو

افغانانو دويم او په تېره بيا درېيم پښت په باب دا پورتنۍ اندېښنه او انگېرنه کېدې شي، عملي شي، خود اوسني پښت په باب دا اټکل او انگېرنه درست ونه ختل. اکثره افغانان په تېره بيا ليکوال، فرهنگيان، فرهنگپال او په يوه نومونه د پوهې او قلم خاوندان له يوې لړې دمې او ساه ايستو وروسته يو ځل بيا د خپل هېواد په مينه رامات شول. سره له دې چې دوی له فزيکي پلوه له خپل هېواده لرې دي، خو له اروايي او ذهني پلوه يې ځان له خپل هېواد او خلکو څخه لرې کړې نه دي. تر يوې ټاکلې وقفې (ځنډ) وروسته دوی يو ځل بيا مينه، تخيل، ولوله او ملي اند سره يوځای کړل او د فرهنگي مبارزې ډگر يې تود کړ. اوس به هېڅ داسې اوونۍ او ان ورځ نه وي چې د هېواد په ملي ژبه يوه خپرونه يا کتاب چاپ نه شي. نننۍ فرهنگي بهير په تېره بيا خپرنۍ برخه چې په کوم گړندي ډول روان دي، دا زموږ په تېر فرهنگي او خپرنيز تاريخ کې ساری نه لري.

بناغلی محمد اجان ((يار)) هم د همدغه بهر مېشتي فرهنگي او خپرنيز بهير يو هڅانده غړی او يار دی چې تراوسه يې په خپل مټ د خپل اند واند (فکر او خيال) درې ثمرې (کوکارې) شعري ټولگه، (سره ډولۍ) د لنډو کيسو مجموعه او (د کونړ تاتري) خپرنيز اثر زموږ رنځپدلي افغاني ټولني ته ډالۍ کړي او دادی (وير) يې د شعرونو دويمه ټولگه ده چې د ادب

مینوالو ته یې وړاندې کوي. دا چې د (یار) برخلیک له (کوکارو) او (ویر) سره تړلی دا څه ناڅاپي خبره نه ده، بلکې دا د هغې شکلکني غمیزې زېږنده او پایله ده چې زموږ ټوله ټولنه کپروي، پراوريې اړوي را اړوي او دادی اوس یې لا عمر دریمې لسيزې ته هم اوږد پېږي.

شاعر د ټولني د يو ذهني ساتندوی او پالندوی په توگه کله چې د خپلې ټولني جنازه په خپلو سترگو وويني او مړی یې دده پروړاندې پروت وي، نو پرته له چغو، کوکارو او ویرونو نور څه کولای شي؟ خپله خو شاعر له ویر، فریاد او چغو پرته څه نه شي کولای، خو دده چغې، فریادونه او کوکارې بیا کرار مړو ارواوو او ویدو ذهنونو ته ساه ورکوي او له خوبه یې راوینسوي.

د همدغې تودوڅې په پایله کې د ټولني غړي خوځون ته چمتو کېږي بیا ټولنه حرکت کوي او خپل ژوند خوندي کوي. یار صاحب هم د خپلې ټولني د هغه سوي لوي بلبل په شان دی چې بن او چمن یې چا ترې ترورلای، مروړلای او سپړلای دی او دی یې ترې فراري کړی دی. سره له دې چې دی د پرو بنو چمنونو او بنونو ته تللی، خو پر دیو گلونو ته یې تپې نه راځي، ځکه چې دده د روحي او جسمي ژوند ترمنځ واټن رامنځته شوی دی. د هغه په روح کې خپل طبیعت او طبیعي منظرو داسې غزونې کړي چې د چا مصنوعي ښکلا او لاس جوړي چمنونه یې ذهن نه

شي خړوبولای. څوک چې د یار صاحب دا شعري ټولگه ولولي نو له یو داسې کونړي پښتون افغان سره به مخامخ شي، چې اوس هم د کونړ په (وټه پور) کې مېشته دی او د کونړ په غرو رغونو کې ګرځي راګرځي.

ده په خپل کلام کې له هېڅ ډول تکلف او تصنع څخه کار نه دی اخیستی، بلکې څه یې چې زړه غوښتي هغه یې په ساده او صمیمي ډول مطرح کړي دي. صمیمیت او ساده ګي د کلام د ښکلا یوه برخه ده، که په ظرافت سره وپېيل شي نو کلام به ډېر ښکلی کړي.

یار صاحب د یو رښتیني انسان په توګه ځان د تکلف او تصنع په زولنو نه دی تړلی، بلکې خپله خبره او موخه یې ښه بیان کړې ده. ساده بیان سره له دې چې د یو شمېر کره کتونکو نه خوښېږي، هغوی یې د کلام هنري جوهر ته زیان رسوونکی بولي او وایي چې د هنري کلام عمر را لنډوي، خود ساده کلام ګټه داده چې د عام و خاص د پوهې وړ وي، په سملاسي ډول د لوستونکي او اورېدونکي مانيزه او ښکلا بيزه تنده خړوبوي او هغوی یې د مانيزې مرغلرې د پیدا کولو لپاره فکري هڅې او پلټنې ته نه اړوزي، د یار صاحب کلام په ساده رنگ کې یو ښکلی ارمان راغښتی، د ده د کلام مرکزي ټکی هېواد پالنه، ملت پالنه او له هغو سره مینه ده. که ده ژرلي نو هم د همدغه ارمان لپاره یې ژرلي او که کله خند بدلې هم دی، نو هم د

همدغې هیلې ځلا خندولی دی. هغه څوک چې دیار صاحب له
دې ملي او هېوادني ارمان سره گډ درد ولري، نو هغه دده له
کلام څخه ډېر خوند اخیستلای شي.

سندرې په ژړا شوې چې سازونه لېوني شول
مطرب شولاس ترزني چې تارونه لېوني شول
دا ډېره موده چوپ دي په دې کلي کې سازونه
تپې شولې سرسامې مجلسونه لېوني شول
کړې وږې ځوانې تر خاورو لاندې شولې غلې
خالونه ځوانيمرگ شول وربلونه لېوني شول...

يار صاحب د هغې اوږدې غميزې انځور باسي، چې زموږ
ټول ولس يې نهیلی کړی، خو چاته يې لا تراوسه د خلاصون
څرک نه لگي.

د زلفو توري شپې اخیستی يم سبانه راځي
توره تياره ده پروطن باندي رنه راځي
لارې سرې شوې دي چلېږي پرې تل سرې جنازې
ساندو وچ کړي ستوني، هېچاته خندانه راځي
وينو کې وزېږېده لوی شو او تباه شو نسل
رحم پردي غريب ولس باندي د چانه راځي
وطن تالا شو خیر کړې (ياره) نور به کېږي لا څه

پر سیند لاهو شولو عزت چاته حیا نه راځي.

کله چې پر شاعر د ژوند د ارمانونو د پوره کولو ټولې لارې
بندې شي، نو یوازینی لاره چې پاتې کېږي، هغه الهي ځواک
ته پناه وروړل دي. شاعر هم خپل وروستی دمه ځای او تمځای
همدغه الهي دربار گڼلی او د خپل هېواد د نېسرازی، بنکلا او
سوکالی هیله ورڅخه لري:

ای د ټولو ربه دا وطن راته بیا بنکلی کره
لمرد نوي ژوند زموږ اسمان کې راختلی کره
لږه شان موسکا خو هم زموږ پر شونډو راوله
هغه د پښتون شان او شوکت راته بناغلی کره
یو ځل خو زموږه دغه ستر ارمان ترسره کره
دا کنډواله ملک راته ناخپه غوړېدلې کره
تللي غرڅنی درسره غرونو ته بیا راوله
هر غدار زموږه په نړۍ کې شرمېدلې کره
ټول په خندا راوله چې مینه محبت وکړي
بس دی هر غماز د (یار) له کلي نه نور غلی کره.

یار صاحب سره له دې چې د پښتو ادب د اوسني پېر د نورو
شاعرانو په شان حالاتو سخت ځپلی او اسکیرلی دی او دې
دردوني او ځپني له (کوکارو) نه تر (ویره) رارسولی، خود دې
ویر له ځپاندو څپو سره سره بیا هم د زړه په تل کې یوه پته شان

مښته هيله لري او په دې اميد دى چې تيارې به لاړې شي او
زموږ پر مالت به بيا سحر وځلېږي، د شاعر دغه لور او پټ
ارمان د سړي په ذهن او زړه کې د راتلونکي سوکالي هيلې
راتوکوي او پر ژوند مو باوري کوي.

زموږه پر مالت به بيا سحر راوځېږي
سپوږمۍ به پر کنډو لوړ مازيگر راوځېږي
منگيه دا زما تنده خو ستا په زړه کې لامبي
کتار به هم د پېغلو په گودر راوځېږي
دا تللې قافلې به بيا وطن ته راستنې شي
د دې ورېځو تورتم کې به لمر راوځېږي
خندا به د هر چا پر وچو شونډو راخوره شي
گلونه به په دښتو سمه او غر راوځېږي
په شوخو شانو سترگو کې به ماتې تلوسې شي
د (يار) زخمي سينې نه به خنجر راوځېږي.

زه د يار صاحب په پورتنې هيله من شعر پورې خپلې هيلې
ترېم، په داسې حال کې چې دده په (وير) کې ځان شريک گڼم،
کلام ته يې له مثبت ليد لوري گورم او د هر ډول کره کتنې غشي
پرې نه را وروم، دا هم د يار صاحب نوې شعري ټولگه او دا هم
تاسې درانه لوستونکي.

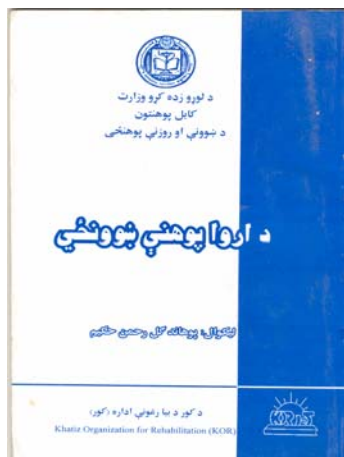
په ډېره زياته فرهنگي مينه

محمد اسمعيل يون

پېښور-پښتونخوا

د اروا پوهنې بنوونځي

د پوهنيزو اثارو خپرول، د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختگ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جگړې ناتار نه و خور شوی، نو گڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو اثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او

معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جگړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول پر تپه ودرېدل. د پوهاند صاحب گل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوگه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل بنوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون په بنوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدریسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا

مهم و د دغې اړتیا له کبله ما له پوهاند صاحب گل رحمن حکیم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب یوه لاسکښلې نسخه ماته راکړه. ما د هېواد ځوان لیکوال او شاعر بناغلي صدیق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مینه په وړیا ډول دا کتاب خطاطي کړ. د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه لیکوال او روغتیا پال بناغلي ډاکټر محمد فرید بزگر څخه چې د علمي کتابونو له خپرولو سره ډېره زیاته مینه لري او تراوسه یې پخپله هم گڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنیز کتابونه چاپ کړي دي، هیله وکړه، بناغلي ډاکټر فرید بزگر زموږ هیله پوره کړه او دا پوهنیز کتاب یې پخپل لگښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلینو او پوهاند صاحب گل رحمن حکیم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او له بناغلي صدیق الله بدر او گران ډاکټر فرید بزگر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب یې د چاپ جوگه کړ.

په مینه او درناوي

د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي

بډاینې لپوال

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸- لړم- ۱۸

گام پر گام له خوشال سره

لوی خښتن تعالی (ج) دوه لوی ستر نعمتونه پر پښتو ژبه او ادب لورولي دي؛ یو پښتو لنډی دي، چې د هر ډول اند

او انځور د وړاندې کولو او جوړولو ځواک لري او د نړۍ هېڅ شعر ورسره د پرتلنې او مقابلي وړتیا نه لري؛ که دنړۍ د هرې ژبې شعري جوله له پښتو لنډۍ سره وتلل شي، د لنډۍ د جذابیت ځواک، د افادې قوت او د انځورونې رنگینې به ترې درنه شي. دویم نعمت خوشال بابا دی چې لوی

خښتن پښتو ژبې او پښتو ادب ته په نصیب کړی دی. لوی خان د پوهې او هنر داسې یو کان دی، چې د اند او هنر له غمیو ډک دی. په نړۍ کې گڼ شمېر لیکوال او شاعران تېر شوي، چې سیمه ییزې او ژبنۍ پولې یې ړنگې کړي، نړیوال شهرت او د انسانیت ستر مقام ته رسېدلي دي، خو د خوشال لور تیا یوازې د شاعر او لیکوال تر بریده نه ده. لوی خان د ذهني ځواک یوه برخه شاعرۍ ته ځانگړې شوې ده او نوره یې د ژوند نورو برخو ته.

ویکتور هوگو او بلزاک د فرانسی لوی لیکوال وو، خو یوازې لیکوال وو، نه قومي مشران وو، نه سیاستوال او نه جرنیلان. شکسپیر د نړۍ نامتو لیکوال و، خو یوازې لیکوال اوبس، پوشکین د روسیې او نړۍ نامتو شاعر تېر شوی، شخصیت یې یوازې د همدې شاعرۍ په شا او خوا کې مطرح کېږي، خوزمور د پښتنو خان بیا داسې نه دی، خان نه یوازې شاعر او لیکوال و، بلکه ټولنپوه و، ژبپوه و، رنځپوه و، ارواپوه و، جگړن و، صوفي و، فلسفي و، ښکاري و، نقاد و، گرځندوی و، سیاستپوه او سیاستوال و، روزنپوه و، ملتپال او ملت رغاند و، تاریخپوه و، خو ((څه نه وو، چې نه و)) د خان ذهني ځواک هم پر همدغو خواو وپشل شوی و، کله چې سپری د بابا هراثر لولي نو فکر کوي، چې ده به په بله برخه کې څه نه وي لیکلي. د ساري په توګه کله چې سپری (دستار نامه) لولي، نو فکر کوي چې خان یو سیاستپوه دی، کله چې (طب نامه) لولي یو رنځپوه او طبیب خوشال مو تر سترگو کېږي او کله چې (بازنامه) لولي نو فکر کوي چې خوشال له ښکار پرته بل هېڅ کار نه دی کړی، لکه چې خپله وایي: ((که د ښکار په چارو اخته نه وای، نو د دنیا هومره علمونه به زما وو)) کله چې دیو شخص ذهني ځواک تر شلونه پر زیاتو بېلابېلو ډګرونو وپشل شي او بیا په هره برخه کې دیوه غوره نظر او مقام خاوند وي، سپری ته پته لګي چې ددې شخص ټولیز ذهني ځواک څومره

دی. نو که موږ هم د لوی خان په باب قضاوت کوو او یا یې له چا سره پرتله کوو، نو د خان ټوله ذهني قوه باید په پام کې ونیسو. یو ایراني لیکوال او کره کتونکی دې ټکي ته متوجه شوی او ددې حقیقت جام یې پر سر را اړولای دی. دا لیکوال وایي: ((فردوسي چې په حماسي، سعدي چې په عرفاني او حافظ چې په غنایي برخه کې سره یو ځای شي، نو یو خوشال خټک ځني جوړېږي.))

راورتي انگرېزد خوشال بابا د اثارو شمېر ۲۵۰ ټوکه (عنوانه) بنودلی دی. کله چې څوک د خوشال بابا ذهني شتمنۍ ته گوري، نو ددې اثارو پر شمېر پوره باوري کېږي. له نن څخه اټکل درې نیم سوه کاله او ان تر هغه را وروسته به د نړۍ په یوه هېواد کې هم داسې کومه بېلگه پیدا نه شي، چې د ورځني ژوند له سختو بوختیاوو سره سره یې د ژوند په بېلابېلو ډگرونو کې د څومره والي او څرنگوالي له پلوه دومره اثار لیکلي وي.

د خان نبوغ او د ذهني شتمنۍ رنگارنگي له دې څخه هم څرگندېږي، چې د ده د اند و ژوند په باب تر اوسه پورې افغاني او بهرنیو لیکوالو تر یوزر عنوانه پورې بېلابېلې لیکنې کړي، خو بیا هم د خان د هنر په دریاب کې داسې مرغلرې پاتې چې د ډېرو نظرلا ورته نه دی رسېدلای، نو ځکه

خولا د خان اند وژوند او هنري نړۍ نورې خپرني او پلټني ته اړتيا لري.

استاد محمد اصف صميم هغه افغان ليکوال دی، چې هم خوشالپوه دی، هم خوشال مين، ډېر کلونه کېږي، چې د بابا د اثارو پر خپرنه او شننه بوخت دی. اوسنی اثر هم دده د ډېرو کلونو د ژورو خپرنو او پلټنو پايله او ثمره ده. استاد صميم په دې اثر کې هغه څه راټول کړي، چې تردې دمه لاد خوشالپوهانو لاس ورته نه و رسېدلای. (گام پر گام له خوشال سره) ددې اثر لومړۍ برخه ده، چې په خورا زيار او هڅه ترتيب شوې او داسې تاريخي او ډون يې ورکړې چې د بابا د ژوند سترو پېښو يوه رڼه هنداره گڼل کېږي. ددې برخې اهميت په دې کې هم دی چې په خپله د لوی خان له اثارو څخه په کې زياته گټه اخيستل شوې او خان هم د زمانې د يو ستر انديال (مفکر) په توگه د خپل ژوند پېښې لکه د يو تاريخپوه په توگه ثبت کړي دي.

استاد صميم د بابا د فکر او هنر همغه لارې څارلي او د هغه د ژوند هره پېښه يې ورڅخه رابهر کړې ده. (خوشال او قران) د دې اثر بله غوره برخه ده چې په خوشالپوهنه کې يو بل څپرکی گڼل کېږي. د بابا له قران لوستنې او گروهمنتيا څخه څرگندېږي، چې نه يوازې د قران د مطالعې خاوند و، بلکې پر قران باندې د يو گروهمن شخص په توگه د عملي ژوند په ډگر کې هم د الهي

لارښوونو پر پلي کولو بريالی شوی و. (د خوشال د ژبې ټوپک) د اثر بله په زړه پورې برخه ده، چې د خوشال ستروالی او زورتوب ورڅخه ښه ترا څرگندېږي. خوشال د خپلې ژبې د ټوپک خوله لومړی ځانته برابره کړې ده، نو هغه څوک چې د دومره اخلاقي او فکري جرئت خاوند وي، چې تر هر چا دمخه پر خپل ځان نیوکه او گوزار وکړي، پر ستروالي يې باید څه شک ونه شي.

(خوشال کتابونه او شاعران) هم د دې اثر په زړه پورې برخې دي او څېړنه يې په کار وه. په دې برخه کې د بابا د خپل وخت فرهنگي چاپېريال، د ليکوال او کتابونو څومره والی او څرنگوالی په ښه توگه څرگندېږي، د بابا د لوستنې ساحه هم ورڅخه ښکارېږي، پر هغو فکري واکمني هم او له هغو څخه د جذب ځواک هم، که په ټوليز ډول د استاد صميم د ازيار و ارزول شي نو په خوشالپوهنه کې يو ډېر گټور او ځيرمن کار گڼل کېږي، نه يوازې په خوشالپوهنه کې يوه نوې زياتونه ده او د بابا د مينوالو او لېوالو لپاره د لوستنې يوه نوې لاره ده، بلکه د مسلکي لوستونکو يانې د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د محصلينو لپاره هم يو گټور اثر دی او کېدی شي د خوشالپېژندنې مضمون د يو مرستندوی کتاب په توگه ورڅخه گټه واخلي.

مور استاد محمد اصف صميم ته ددي گتور کتاب د ليکلو
او چاپ له امله مبارکي وايو، مننه ورڅخه کوو، ستاينه يې
کوو او د لوی خدای (ج) له درباره ورته نورې فرهنگي برياوې
غواړو.

په فرهنگي مينه
اسماعيل يون
۱۳۷۸ المريز کال
پېښور، پښتونخوا

((لاهو)) شاعر

له نن نه پنځه ويشت کاله دمخه لوی څښتن(ج) د کابل د
لنډر په سيمه کې د رڼا يو ستايونکی او پالونکی گل
(نور محمد) وټوکوه، ورو ورو يې په رنگونو او ښکلاوو کې

داسې رنگ کړ چې يو وخت يې ځانته
پام کېده، نو بيا د مينې، عاطفې،
ښايست او رنگونو په سيند کې
((لاهو)) شوی و. دی د مينې او بو
دومره وړی و چې بيا ترې نه ده خپله
ځان را ايستلای شو او نه هم چا لاس
ورکولای شو. ((نور محمد)) د مينې
او رڼاگانو، اهو نو، او سپلو، غمونو

او دردونو په يو ځای شوي سيند کې دومره غوټې ووهلې چې د
دې سيند له تله يې د ښکلو گړنيو مرغلرو (شعرونو) ټولگه
راجوره کړه.

اوس چې د نور په سيند کې د لاهو شوي ((لاهو)) شعرونه
لولو، نو د همدې رڼا، ښکلا، اه، درد، فرياد او د خپل سوي
لوي چاپيريال انځورونه مو په سترگو او ذهن کې راټوکېږي.
خدای(ج) پر لاهو ډېر مهربانه شوی، چې له نازک احساس او

خوږمن زړه سره يې ورته د شعر بنا پېری، هم په نصیب کړې ده. که د یو بشپړ عاطفي انسان (شاعر) د احساس غمونه د شعر الهه په خپلو وزرونو کم نه کړي، نو خدای خبر چې د هغه زړه به څومره حرکت وکړای شي؟ ((لاهو)) د یوه عاطفي موجود په توگه د ټولني هر درد او غم دومره ځورولی چې له ناچارې يې شعر ته پناه وروړې ده. د ټولني هر دردوونکي او خوشالوونکي انځور چې د ده په شعرونو کې گورو، نو هغه یو ځل د ده ذهن او زړه ته لاره کړې، هغه يې د خپل ذهن او زړه په پردو کې تاو کړی، د احساس په اوبنکو يې وینځلی او بیا يې مورته په انځوریز ډول وړاندې کړی دی.

((بلال په وینو کې)) د ده د انځوریزې شاعرۍ لومړۍ ټولگه ده. دوه نورې شعري ټولگې يې هم د چاپ انتظار باسي. زه د لوی خدای (ج) له دربار نه هیله لرم، چې ((نور محمد)) دې نور هم د شعر او بنسکلاوو په سمندر کې ((لاهو)) وي او د بنسکلو مرغلرو د را ایستلو او ځلولو جوگه دې وي، خو داسې نه چې یو وخت د ژوند د مستۍ په سیند کې دومره ډوب شي، چې د ټولني غمونه هېر کړي او د خونبۍ په څپو کې يې هر څه له یاده ووځي.

د شاعر لاهو د لابي په هیله
اسمعیل یون

پر د پسر ژوند او ((پر د پسرې نغمې))

په تېره لسيزه (۱۳۶۰-۱۳۷۰ کلونو) کې په کابل کې د شعراو

شاعري بهير بڼه په خپو و. بناغلي
ملکي خزان هم د دې بهير يو فعال
غړی و. دی سره له دې چې يو پوځي
سړی و، خو ادبي ذوق او ولوله پرې
دومره غالب وو، چې له سختو
عسکري دندو سره سره يې هرې ادبي
غونډې او مشاعرې ته ځان رسوه.
همدغې مينې او لېوالتيا د ده ذهن له
اغزن پوځي چاپېريال څخه رابهر کړ

او د شعر په ورېښمين تال يې وزنگوه. ملکي خزان په تېره
لسيزه کې بنايسته د پر شعرونه او نظمونو وليکل، چې گڼ
شمېر يې د هېواد د هغه مهال په خپرونو کې خپاره شوي، خو د
ځانگړې شعري ټولگې د چاپ مجال ورته ور نه کړ شو. د روانې
لسيزې (۱۳۷۰-۱۳۷۹ کلونو) په بهير کې چې د کابل ښار او د
هېواد د سياسي او پوځي نظام بڼه واپول شوه، نو ملکي خزان
هم لکه د ځينو نورو په شان لومړی پېښور، بيا د پاکستان نورو
ښارونو او بيا ايران ته مهاجر شو. ملکي خزان د تېرې لسيزې د

ژوند معکوس دا ځل د قلم او مسلک د روزی پر ځای، د لاس مزدوری ته کیناست. سره له دې چې د هغه پر ژوند خزان راغلی و او د هیلو ډېر گلونه یې ورته مروړولي وو، خو د ده پر اند او همت د دې خزان زور ونه رسېده؛ هغه په هجرت کې هم قلم له گوتو ونه غورځاوه او بنایسته ډېر شعرونه او نظموونه یې ولیکل. ((پردېسې نغمې)) د ده د همدغې نږدې یوې لسيزې پردېس ژوند شعرونه دي، چې د ده د مهاجر ژوند د ناخوالو انځورنه په کې شوې ده. که چا ملکي خزان له نږدې نه لیدلی وي، نو ډېره ښه به ورته څرگنده وي، چې هغه د سپېڅلو ولولو یوه څپه ده. سپېڅلي خلک خپله ولوله او جذبه نېغ په نېغه بیانوي، نه د وېرې پروا لري او نه د خطر.

ملکي خزان هم په خپل دې کلام کې خپل احساسات نېغ په نېغه بیان کړي او خپل زړه یې ښه تش کړی دی. د شعر کره کتونکو د گوانبونو او اخطارونو پروا یې هم نه ده کړې، خو د خپل زړه غوټه یې ښه اواره کړې ده. د یو شاعر روهي بارد کمولو او رواني ستړیا د له منځه وړلو لپاره ښه لاره داده، چې شاعر خپل زړه کې غوټه نه پرېږدي او وایي چې د خپل اند ناوې باید د گلویونو په پانو کې تاوه کړي او د تخیل رنگین شال ور په سر کړي، په ټولیز ډول د استاد الفت په وینا ((شاعران له قید و بنده بې پروا دي)) ملکي خزان هم داسې یو شاعر دی، چې د خپل اند په ازادۍ کې له قیده و بنده بې پروا دی. زه دا

شعري ٽولگه د هجرت په ستونزمن او اغزن چاپريال کي د
ملکي خزان د همت او بريا غټه نښه گڼم. دانش خپرندويي
ټولني ته چې تل يې د چاپ په برخه کي د کموسو او بېوسو
ليکوالو او شاعرانو لاسنيوي کړي، د دې شعري ټولگي د چاپ
له امله شاباسي ورکوم او خپله شاعر ته يې زياته زياته مبارکي
وايم. خدای دې وکړي، چې هېڅکله هم د خزان صاحب پر
شعرونو خزان رانه شي او پر شعري يون يې تل پسرلی وي
پسرلی.

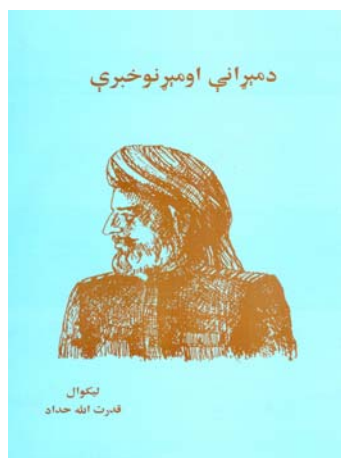
په فرهنگي مينه

اسماعيل يون

پېښور ۱۳۷۹ل کال د غبرگولي ۳۰مه

ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب خو خبرې

بناغلی قدرت الله حداد په اوسنیو خو لسیزو کې د افغانستان د ملي مبارزې د فرهنګي او لیکنې ډګر یوه

نومیالی خپره ده. حداد صاحب د ځوانۍ له شېبو نه بیا تر دې دمه قلم له ګوتو نه دی لرې کړی او د ګڼو لیکنو او ځانګړو اثارو په خپرولو سره یې خپله ملي، هېوادنۍ او فرهنګي مینه په زبات رسولې ده. دده په هره لیکنه د ملي اند و ارمان د بنسټانو خپل تندي

تریو کړی او دوستانو ورین کړی دی. د هېواد او خاورې شعوري د بنسټانو او د هغو پلویانو وخت پر وخت د حداد صاحب پر لیکنو نیو کې کړي او هڅه یې کړې چې هغه په افغاني ټولنه کې په ((فاشیستي)) هڅو تورن کړي. د ملتپالو افغانانو د مخالفینو یو مهارت په دې کې دی چې دوی تل هڅه کوي په تبلیغاتي فعالیتونو کې له تعرضي چلند نه کار واخلي. هر کله چې یو افغان د خپلې ملي ژبې، ملي حقوقو او د خاورې

د بشپړتيا او د ملت د سرلوړۍ خبره پورته كړې ده، نو دوى ژر تر ژره پرې د نشنليست او فاشيست، ژبپال او ملتپال تور پورې كړى دى. ملتپالنه او ژبپالنه يې زموږ په ټولنه كې په ځانگړي ډول د پښتنو لپاره يو جرم گڼلى او انگېرلى دى. په داسې حال كې چې دوى په خپله د بل چا د ژبې په غوڅولو او زېښلو د فاشيزم د وروستي پړاو پلي كوونكي دي. دې ډول كسانو په خپل تعرضي تبليغ سره يو زيات شمېر پښتانه روڼ اندي له دې كبله چې څوك ورته نشنليست او يا فاشيست ونه وايي له خپلې ملي لارې او تگلارې اړولي او د زيات احتياط سيوري ته يې خوبولي دي. خو داسې روڼ اندي پښتانه هم شته چې زموږ د ملي ژبې او ملي ارمان د دښمنانو د يرغليزو هڅو د دفاع ځواك هم لري او د متقابل گوزار قوت هم. بڼاغلى حداد صاحب د همدغه ډول روڼ اندو پښتنو ليكوالو له جملې څخه دى.

ده په تېرو دريو لسيزو كې د نورو د ژبني او كينه ييز يرغل پر وړاندې هم دفاع كړې او هم يې د خپل قلم څوكه بڼه تېره كړې ده. ځكه خو حداد صاحب لكه د يو شمېر نورو پښتنو ليكوالو په څېر افغان ضد ډلو ټپلو او اشخاصو ته د سترگو اغزى دى. (د مېراني او مېړنو خبرې) د حداد صاحب يو بل مېړنى جرئت دى چې د خپل ملي ارمان لپاره يې ترسره كړ. په دې كتاب كې داسې مسایل راغلي چې مړ او ارواوو ته ځواك

وربښي او د سړي ملي ولوله او جذبه پياوړې کوي. له تاريخي پلوه هم داسې نوي مسایل په کې راسپړل شوي چې تراوسه پورې يې لا ډېرو ليکوالو او مورخينو ته څرک نه ولگېدلای. په ځانگړي ډول د ازاد خان سلېمانخېل او سرخاني خان الکوزي په باب معلومات او د هغو د مبارزو په باب څرگندونې ډېرې زياتې په زړه پورې دي. کله چې سړی د ليکنې لولي خپل ملت سره د سړي مينه زياتېږي او پر خپلو نيکونو او د هغو پر کړنو يې د باور روحیه پياوړې کېږي. دا فکر سړي ته پيدا کېږي چې زموږ څومره نور اتلان به د تاريخ د پېښو په گردونو کې پټ وي، کاشکې زموږ د تورې او قلم، د واک او ځواک اندول برابر وای، بيا به نو زمانې زموږ د اتلانو پر څېرو د هېرېدا گردونه نه وو خپاره شوي.

د حداد صاحب دې کور ودان وي، د تاريخ تياره گوټونو ته ننوت او په خپل ژورليد او لرليد يې په لعلونو سترگې ولگېدلې او هغه يې له ايرونه ځلا ته راوايستل. (د مېراني او مېړنو خبرې) کې د مېړنتوب او سړيتوب نورې ډېرې خبرې هم شته، چې د هر مېړني او نيم مېړني لپاره يې لوستل ډېر گټور دي. د کتاب پارکي په بيا بيا لوستلو ارزې.

کله چې د مېړنو خبرې کېږي نو طبعاً مېړني د سړي ذهن کې انځورېږي، هو همدا سې يو بل مېړنی هم د ستاينې او يادونې وړ دی. ښاغلی اقبال پښتونيار يادوم چې مينې، ولولې او

جذبې يې دى له خپل هېواد، ولس او ملي ژبې سره د مينې د سرتېرى او سرغندويى پورې ته رسولى دى.

بناغلى پښتونيار د هغو افغانانو له جملې څخه دى چې دا ډېر کلونه كېرې غرب ته تللى خو غربې شوى نه دى. همغه پښتون دى او همغه پښتونيار. ده نه يوازې له روحي او فكري پلوه له خپل هېواد او خلكو سره خپله مينه پاللې، بلكې په عملي ډول يې هم د خپل ولس د ټپونو په درملونه كې ونډه اخيستې ده. د شوروي-افغان د جگړې په كلونو كې پښتونيار ډېرې هلې ځلې كړي چې د افغانانو غږ د نړيوالو غوږونو ته ورسوي. په دې ترڅ كې ده د ملگرو ملتونو د بشر د حقوقو له ځانگړي استازي ارمكورا سره ډېر منډې تررې كړي او هغه ته يې د افغانستان د خلكو د ژوند رښتيني انځور وړاندې كړى دى. پښتونيار نه يوازې د افغانانو د سياسي غمونو په درملونه كې تر خپله وسه ونډه اخيستې، بلكې د خپلو هېوادوالو د فزيكي ټپونو د درملونې لپاره يې هم د خپلو خولو محصول رالېږلى دى. بناغلى پښتونيار له ۱۹۸۹م كال راهيسې په كندهار، ننگرهار، ميدان وردگو، غزني ولايتونو، كوټې، پېښور او د پېښور اسلام اباد د لارې په اوږدو كې د افغان مهاجرو په كمپونو كې يوازې شمېر مهاجرو ته دارو درمل رسولي او له يو شمېر بېوزلو افغانانو سره يې مالي مرستې كړي دي.

د دغو ملي، اسلامي او انساني هڅو ترڅنگ پښتونيار له
خو کلو نور اهيښې په يو لړ فرهنگي هڅو هم لاس پورې کړي
دي، له يو شمېر فرهنگيانو سره يې مالي مرستې کړي او د
ځينو فرهنگي اثارو خپراوي ته يې په يوازې ځان ملا ترلې ده. د
دې اثر خپراوي هم د ده د فرهنگي هڅو يوه بېلگه ده. په نږدې
وختونو کې به يې نورې بېلگې هم ووينو. لنډه دا چې پښتونيار
د يو ملي هېوادني ارمان او د پښتونولي يو سرغندوی او
سوی لوی پټنگ دی او په دې لاره کې يې د عملي او نظري
قرباني ثبوت وړاندې کړی دی.

په ټوليز ډول د حداد صاحب او پښتونيار صاحب په باب دا
ويلاي شو چې دوی دواړه د يوه ملي ارمان او فکر خاوندان،
لارويان او هڅونديويان دي. د همدغې مينې مزي يو بل سره
داسې ترلې چې يو په امريکا کې او بل په جرمني کې اوسي،
خو د زړونو مينې او ولولې يې دا واټن له منځه وړی دی او دا
دی د يوه فکر او د بل ملي ولوله په دې کتاب کې سره راټول
شوي او لوستونکو ته وړاندې کېږي. زه د همدې ملي لارې يو
درېيم لاروی او لېوال په داسې حال کې چې د دې کتاب په
ليکلو او خپرولو کې د دواړو هڅې ستايم، د نورو ملي او
فرهنگي خدمتونو په لار کې ورته لازيات برياليتوب غواړم.

په ټوله افغاني او فرهنگي مينه

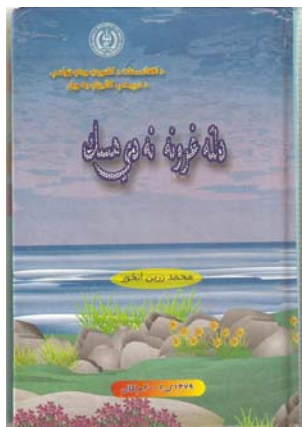
اسماعيل يون

۱۳۷۹ کال

پېښور-پښتونخوا

زرین انځور او دده د لنډو کیسو دا انځوریزه ټولګه

اته کاله کېږي چې د هېواد پیاوړی لیکوال محمد زرین انځور له هجرت نه د یو بل مهاجرت لمن نیولې (له پېښور

نه اروپا ته تللی دی.) اصلاً خو هغه پر ۱۳۶۹ل کال مهاجرت ته اړ شوی او تر پېښوره یې ځان رارسولی و، خو پېښور له فرهنگي پلوه دومره افغاني ځانګړنې لري، چې سړی په کې نه پردی کېږي. نو ځکه انځور صاحب د کابل په شان په پېښور

کې هم خپلو فرهنگي هڅو ته دوام ورکړ او پر لنډ تنګ وخت یې څلور عنوانه اثار خپاره کړل. کله چې یې د اوږده سفر لمن ونيوه، د قاف تر غرونو واوښت او جرمني ته ورسېد، نو بنایسته ډېره موده؛ کابو پنځه کاله دده په فرهنگي کار کې خنډ او ځنډ پېښ شو. په دې موده کې دده زیاتې تخليقي او کره کتنيزې لیکنې خپرې نه شوې، نو ځکه خو زموږ له هېواد مېشتې فرهنگي چاپېریال سره

داسې اندېښنې او فکرونه پيدا شول، چې خداى (ج) مه
کره گنې لويديز کلتور د جاذبې دومره ځواک لري، چې د
انځور غوندې يوه پخه ادبي سټه يې هم په ځان کې دل او
حل کره (!)

په دې موده کې دده ذهني او فزيکي واک و ځواک،
فرهنگي مينې او ولولې د لويديز فرهنگ له خوړو تودو
سره يوه سترې او نا اندوله مبارزه وکره، خو په پای کې
څرگنده شوه چې انځور د خپل فکري، فرهنگي بلوغ او ملي
ولولې له کبله د نورو تر فرهنگي يرغل او اغېزلاندې
رانغی، بلکې هلته لاسيات خپلې ټولنې ته د فرهنگي
خدمت جوگه شو. تر ټولو غوره فرهنگي خدمت يې په
جرمني کې د يو شمېر نورو افغان ليکوالو، فرهنگيانو او
فرهنگپالو په مرسته د افغانستان د کلتوري ودې ټولني
جوړول و، دا کتاب د همدې فرهنگي ټولني (۲۵) مه مېوه
ده، چې خپلې ټولني ته يې ډالۍ کوي ((زمور د کلي
پانې)) تر داستاني ټولگې څخه وروسته دا د انځور
صاحب د کيسو بله ټولگه ده چې درنو لوستونکو ته
وراندي کېږي. ددې ټولگې په خپرېدو سره ليکوال له خپلې
ټولني سره نور هم خپل ذهني او رواني پيوستون څرگند کړ.

هغه که له جسمي پلوه له خپلې ټولنې څخه ډېر لرې دی، خو ذهن او روان يې د خپلې ټولنې غمونه او دردونه شمېري. په دې لنډو کيسو کې که ليکوال له يوې خوا په زياته کچه د خپلې ټولنې انځورونه باسي، له بل پلوه د ليکوال ذهني، فزيکي او کيسه ييز چاپيريال او نړۍ ليد هم په کې پراخ شوی دی.

داکثرو کيسو لپاره داسې پېښې ټاکل شوي او يا پر داسې پېښو کيسې ليکل شوي، چې هغه زموږ په ټولنه کې ډېر ځله پېښې شوې دي. ددې کيسو پېښې په حقيقت کې د هغو گڼو او بېلابېلو پېښو نچور او بېلگې دي، چې زموږ ټولنه يې ځپلې او اسکېرلې ده. که چېرې زموږ کوم هېوادوال ددې ټولگې کومه کيسه ولولي، نو هغې ته ورته ډېرې نورې پېښې به يې په ذهن کې تداعي شي او ان په خپله به هم ځان په هغه پېښه کې د يوه پوره او نيمه ښکېل، ځپل شوي او استعمال شوي کرکټر په توگه احساس کړي، د يو ليکوال مهارت هم، په همدې کې دی چې د هغه د اثر په هنداره کې د ټولنې هر وگړی په يوه نه يو ډول خپل ځان وويني. که يو بهرنی شخص دا کيسې لولي نو بيا هم زموږ د

ټولني له خو لسيزو ستونزمن او ترخه ژوند څخه يو عيني او ټوليز تصور اخیستلای شي.

په لويديزه ټولنه کې د ليکوال مېشتېدنې هغه ددې وړ کړی چې د دوو سره لرې، متفاوتو او ان متضادو کلتوري ټولنو کلتوري قضاوتونو او پر انساني ژوند د هغو اغېزو ته متوجه شي.

هغه د ((گلونه گودرونه)) په کيسه کې د يوې پېښې په باب د دوو متضادو کلتورونو د چلند تصوير او تصور وړاندې کوي، چې څنگه د يوې ټولني خلک په يوه کلتوري چاپېريال يوې پېښې ته د کرکې په سترگه گوري خو په بل کلتوري چاپېريال کې بيا تر هغې څخه څو ځله سخته پېښه د خوشالۍ په جشن نمانځي.

((گلونه گودرونه کيسه)) کې احمد خان د حيات خان د يوې جزيي تېروتنې له کبله خپله توره د هغه په وينو سره کړه، خو په دې يې هم د احساساتو لمبې غلې نه شوې او بيا يې همدا په وينو سره توره د خپلې مېرمنې (مينو) په وينو هم سره کړه او خپل زوی ((منور)) يې بې موره کړ. يو وخت منور لوی شو، ډاکټر شو، لويديزه ټولنه کې د کار او برخې خاوند شو، ډاکټر منور احمدي يوه ورځ يوې داسې خونبۍ

غونډې ته بلل شوی و چې ((د کاترین)) د واده په ویاړ جوړه شوي وه، کاترین د ډاکټر احمدي همکاره وه او په یوه طبي موسسه کې یې سره کار کاوه، دا د کاترین درېیم واده و، دا ځلې یې له یو شتمن سره واده کړی و.

د واده د محفل په منځ کې یو څوک جام په لاس درېدلی و، چې ددې واده له امله کاترین او د هغې نوي مېړه ته مبارکي ووايي. دا د کاترین لومړنی مېړه و. دی د کاترین د درېیم مېړه دوست هم و او دواړو په ګډه دې واده ته رابللی و.

ډاکټر منور احمدي هم همدې واده ته رابلل شوی و، خو لکه ډاکټر منور احمدي ته چې د واده په ځور، شرنگ او وړمو کې هغه د خپل کور پخوانی پېښه وریاده شوه، د خپل پلار د تورې ګوزارونه او د خپلې بې ګناه مور چغې او فریادونه، نو د خوښۍ له غونډې څخه ووت. دا تقریباً د سره ورته پېښو په باب د دوو متضادو ټولنو کلتوري چلند څرګندوي، چې لیکوال په ډېر مهارت سره د هغو ژور او روڼ تصویر وړاندې کړی دی.

((دلته غرونه نه دي هسک)) کې هم همداسې د دوو ټولنو د ارزښتونو پرتلنه شوې او لیکوال په کې د یوې

وروسته پاتې ساتل شوې او يوې پرمختللي ټولني د انساني او کلتوري ارزښتونو ارزونه او تلنه کړې ده. که څوک له لويديز ژوندانه سره هېڅ اشنا هم نه وي او يوازې دا لنډه کيسه ولولي او په هغې کې د ((بناغلي فيشر)) د ژوند وروستي برخليک ته نظر وکړي، نو ټوله غربي ټولنه او د هغې انساني ارزښتونه د همدې يوې کيسې له مخې ارزولای شي. ((دلته غرونه نه دي هسک)) کيسه په ټوليز ډول په بنکلي بڼه د يوې لويې ټولني د ژوندانه د ژورې انځورني له کبله يو ادبي شهکار گڼل کېدی شي.

((هدوکي)) لنډه کيسه د جگړه ييز مهال او تر هغه وروسته پېر د يوه جنگيالي انځورنه کوي، چې حالاتو پرې په پای کې د خپل پلار هدوکي هم وپلورل او په دې ډول د يوې ټولني ماضي او حال د جگړې ترستوني تېر شول.

((عريضه)) لنډه کيسه هم زموږ د شل کلني غميزې د يوې اساسي برخې داسې يو دردوونکی، خورونېښانه تصوير باسي چې څوک په کې په رښتيني مينه د گروهمني جگړې په نامه د خاورو تل ته ورسېدل، لکه د (صابري ترور زامن) او ځيني نور بيا پاریس او نورو ځايونو ته ورسېدل، لکه (يماجان).

په ((ډول د کلي سندر بول او غلا)) لنډو کيسو کې هم د
گروهي په نامه د نغمو او سندرو پر ستوني د يو تېر شوي
کينه بيز ناتار او يرغل انځور ايستل شوی او د يو يرغمل
شوي او تالا شوي کلتور انځور نه گڼل کېږي.
د دې ټولگي زياتره لنډې کيسې د دې وړدي چې ډېرې
خبرې پرې وشي، خو دا چې خپله دا ټولگه د درنو
لوستونکو مخې ته پرته ده، نو زه نه غواړم چې خپلې خبرې
تر دې اوږدې کړم، باور لرم چې د دې مجموعې زياتره لنډې
کيسې به د لوستونکو په ذهن کې تر ډېره وخته پاتې شي او
هغه به ښکلي او ښې و ارزوي.
قدرمن ليکوال ته يې د لاسياتو برياوو او نورو فرهنگي
هڅو هيله کوو.

په مينه او درناوي
محمد اسمعيل يون
۱۳۷۹ لمریز کال-سلواغه
پېښور

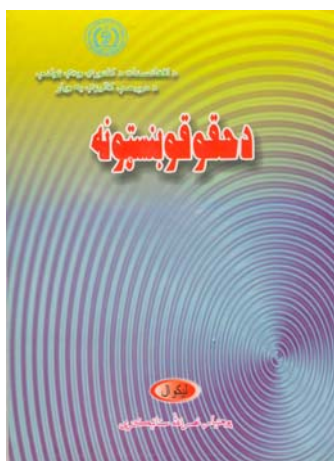

((د حقوقو بنسټونه)):

د استاد ستانیکزي يوه گټوره

پوهنيزه هڅه

لکه څنگه چې څرگنده ده د اوږدې جگړې له امله کابل پوهنتون او د هېواد نورو پوهنيزو مرکزونو ته ډېر زیات زیان اړول شوی، زیات شمېر پوهنيز کتابونه یا سیزل شوي او یا

لوټ شوي دي. ددغه پوهنيز تشيال (خلا) د ډکولو لپاره د نورو زیاتو پوهنيزو کتابونو چاپ او خپراوي ته ډېره اړتیا ده.

له نېکه مرغه یو شمېر افغانان په تېره بیا فرهنگیان او فرهنگپال که تر هېواد دننه دي که بهر، ددغه پوهنيز تشيال د ډکولو لپاره هاند

و هڅه کوي.

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه چې په جرمني کې د یو شمېر افغان لیکوالو او فرهنگیانو له خوا جوړه شوې او یو شمېر غړي یې د همدغه کابل پوهنتون فارغان او استادان دي،

په ټينگه پتېيلې چې هېواد ته وړ فرهنگي او پوهنيز خدمتونه وکړي. دې ټولني تر اوسه پورې په لسگونو، پوهنيز، تاريخي او ادبي آثار خپاره کړي دي او دا لړۍ لا دوام لري. کابل پوهنتون سره ددې فرهنگي ټولني د يادونې وړ مرسته دا وه چې د کابل پوهنتون علمي مجلې د لومړۍ گڼې تر خپراوي وروسته يې تر دې دمه ددې مجلې چاپ لگښت ته اوږه ورکړې ده. ددې کتاب (د حقوقو بنسټونه) خپراوي ددې ټولني بله ډالۍ ده چې د کابل او د هېواد د نورو پوهنتونو محصلينو ته يې وړاندې کوي.

څو مياشتې وړاندې د کابل پوهنتون د حقوقو پوهنځي رئيس بناغلي ملا محمد فاروق جلالزي صاحب او استاد نصرالله ستانيکزي د حقوقو پوهنځي د محصلينو د يوې مهمې اړتيا په توگه ددې کتاب د چاپ هيله څرگنده کړه. ما د دوی هيله په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولني ته د ليک له لارې ولېږله او دا دی تر څو مياشتني ځنډ وروسته دا اثر چاپ شو.

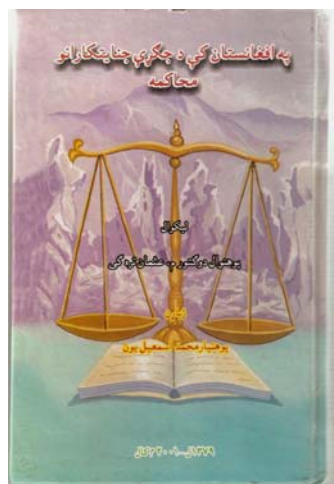
مور هيله من يو، ټول افغانان د خپل هېواد د فرهنگي رغونې او بډاينې لپاره همدا شان يو بل ته لاسونه سره ورکړي. يو ځل بيا د خپل هېواد تالا شوې فرهنگي شتمنۍ راټولې او د خپل هېواد فرهنگ د بډاينې لپاره گټور گامونه پورته کړي. زه د کابل پوهنتون د کدرونو په استازولي د افغانستان کلتوري

ودې ټولني څخه مننه كوم، كور وداني ورته وايم او قدر من
استاد پوهنيار نصر الله ستانيكزي ته د كتاب د چاپ له امله
مباركي وركوم.

په فرهنگي مينه
پوهنيار محمد اسمعيل يون

د جنگي جنايتکارانو محاکمه يوه ملي اړتيا ده

کله چې په افغانستان کې د ۱۳۵۷ کال د ثور پر اوومه نېټه سياسي بې ثباتي پيل شوه، نو ورسره ((عقيده يي بحران او

دمعنويت سقوط)) هم رامنځته شول، د ټولني ټولې خواوې په لړزېدو شوي. د ۱۳۵۸ کال د مرغومي پر شپږمه نېټه د بهرني يرغل په پيل سره، د هېواد کورني کرکېچ نړيواله بڼه ونيوه او نور پراخ اړخونه يې پيدا کړل. لنډه دا چې ټول هېواد پر داسې يور سور تنور او اورنۍ بټۍ بدل شو، چې

افغانان په کې لکه د نينې وريټېدل او نورو بې ننداره کوله. تراوسه پورې چې بشر او په ځانگړي ډول د بشري ټولني هر ځانگړي ملت څومره جگړې او زيانونه زغملې، د څومره والي،

پېچلتيا او څرنګوالي له پلوه د افغانانو له درنې غميزې سره د پرتلې وړ نه دي. ددې غميزې او ستر ناورين له امله زموږ اولس خپله زياته مادي او مائيزه شتمني بايلوده، ان دا چې پر هغو ارزښتونو يې هم ډول ډول سيوري خواره شول چې دوی يې د دومره قربانيو په بيه گټلو ته حاضر شوي وو. دا زيانونه کولای شو په لنډيز سره دلته ياد کړو:

■ اقتصادي: د ۲۲ کلنې جګړې په ترڅ کې په هېواد کې تر (۲۰۰۰) څخه زياتې لويې او وړې فابريکې، کارخايونه، کارخونې، لاسي صنعتي دستګاوې او نور توليدي وسايل له منځه وړل شوي دي.

■ بنسټونيز: د ټول هېواد په کچه (۳۵۰۰) بېلابېل بنسټونځي تباه شوي او د لس مليونه افغانانو د لوستوالېدو مخه نيول شوې ده.

■ پوهنيز: د لوړو زده کړو څوار لس موسسې، پوهنتونونه، پوهنځي او د بنسټونکو د روزنې موسسې يا په نسبي او يا بشپړ ډول زيانمن شوي دي. د ټول هېواد په کچه تر (۵۰) زرو زيات لوړ زده کړي افغانان د هېواد او مسلک پرېښودلو ته اړ شوي دي.

■ وګړنيز: يو نيم مليون افغانان شهيدان شوي، يو نيم مليون معيوب او معلول شوي او شپږ مليونه مهاجرت ته اړ

شوي، يانې تر(۱۵)مليونه اټکلي نفوس څخه (۹)مليونه په
ښکاره ډول له خپلې ټولنې بېل شوي دي. هغه پاتې هم تر
هېواد دننه نتل شوي او خپل شوي دي.

■ ټولنيز: د همدغو ناتارونو له کبله د ټولنې اډانه
ښورول شوې، هڅه شوې چې د افغاني ټولنې د ټولنيز نظام
د گډوډۍ له لارې د واک د طبيعي او اصلي سرچينو پر
ځای نوې او مصنوعي سرچينې د ټولنې لارښوونه وکړي
او په دې ډول سياسي-ټولنيز بحران لاپسې سخت کړي،
ځکه نو د اقليت او اکثريت پر بنسټ په هېواد کې د
سياسي واک وپشلو شعارونه زيات شوي دي.

■ څپر نيز: په څپر نۍ برخه کې د (۱۵) لويو چاپخونو په
گډون د هېواد ټول چاپي امکانات له منځه وړل شوي. تر
(۲۰) مليونه زيات کتابونه، لوټ او سپزل شوي دي.

■ تاريخي: د هېواد ملي موزيم، د اردو موزيم، دهلي
موزيم او نور سيمه ييز موزيمونه لوټ شوي او سپزل شوي
دي. د ملي موزيم ديولک تاريخي اثارو له جملې څخه په
سلو کې او يا قيمتي اثار غلا شوي دي.

■ کلتوري: د هېواد اصيل افغاني فرهنگ د مسخه کولو
لپاره ((سره، شنه او سپين)) شعارونه راولېږل شول، ټوله
افغاني ټولنه پرې مسمومه شوه، اوسنۍ هېواد مېشتۍ او

بهر مېشتی ځوان پښت په ډېره مشکله پر دې پوهېږي، چې: ((زه څوک يم او دکوم توک يم)) د يو هېواد او قوم رغنده فکري توکي؛ هېواد پالنه، ژبپالنه او دينپالنه د اقتصادي ټيکاو د نشتوالي او نورو ستونزو له کبله ډېره ځلا او غورېدا نه لري.

■ پوځي: د تېرو دوو سوو کلونو به بهير کې په هېواد کې له خپلو گڼو تجربو سره يوه مسلکې اردو رامنځته شوې وه، ددې اردو جوړښت او اډانه هم له خپلو ټولو وسايطو سره له منځه ولاړه او نور داسې زيانونه رامنځته شول، چې د يوې واحدې ټولنې د روغې ستې لپاره ناسور تپ گڼل کېږي.

خوراڅو دېته چې دا ټول کارونه په خپله وشول او که چا وکړل او يا چا د چا په واسطه تر سره کړل؟ پرته له دې چې ددې يا هغې ډلې او يا ددغه او يا هغه شخص نوم واخيستل شي، هر څوک چې په دې پورتنیو زيانونو کې په يوه ډول شريک وي، خپلو خلکو، هېواد او انساني وجدان ته ملامت دي او بايد محاکمه شي.

لکه څرنگه چې څرگنده ده، په هره ټولنه کې ددې ډول اشخاصو د سزا او محاکمې لپاره ځانگړي اصول وي، زموږ ټولنه هم غواړي د ټولې انساني ټولنې د يوه هېواد په توگه له دغو

اصولو څخه گټه پورته کړي او جنايتکاران محاکمه کړي، خو په خواشینی سره بايد ووايو، چې زموږ ولس د يو داسې ستر ايډيالوژيک جنگ قرباني شو، چې زحمت يې موږ وليد او راحت يې نورو...

زموږ په هېواد کې د دې ۲۳ کلنې غميزې په پيل کې داسې هيله کېده چې د هېواد دا جنايتکاران به هېڅکله هم له محاکمې نه خلاص نه شي، خو کله چې جگړه پراخېده او بهرنی يرغلگر پر شا تمبول کېدل، د سياسي لوبو ليدلوری هم ورسره بدلېده، بيا داسې وخت راغی، چې نويو ارزښتونو د پخوانيو ارزښتونو ځای ونيو او په پای کې په وجدان او ژوند گټلې هيله د سياست د بازار ښکار شوه.

د روس پلوي او روسپالي بېرک کارمل په واکمنۍ کې د يو زنداني د خولې خبره ده، چې موږ زندانيانو ته يې (۹۳) ډوله سزاگانې راکولې او موږ يې پرې کړلو، موږ ته يې ((د امپرياليزم گوډاگيان)) ويل، خو يو وخت بيا داسې راغی، چې همغو ((امپرياليزم دښمنو)) د امپرياليزم غېږې ته پناه يوره. زموږ ولس ته د خواشینی خبره دا ده چې روس پلويو کمونيستو ډلو لويديځ ته پناه يوره او يو شمېر جهادي ډلو بيا د روس غېږې ته ځان گوزار کړ.

ښاغلی سلطان علي کشتمند چې لس کاله د کارمل د روس پلوي کمونيست حکومت صدر اعظم و، د

امپرا لیزم (انگلستان) غېرې ته پناه یوړه او بناغلي رباني او بناغلي احمد شاه مسعود چې دځینو د ادعا او گومانو له مخې یې لس کاله د روسانو پر ضد جگړه کړې وه، د کمونېزم مور (روسیې) له گروانه سر راو کښه. دا بېلگې ډېرې زیاتې دي، له دې دوو بېلگو څخه ښکاري، چې د افغانستان د شل کلنې غمیزې اکثره سیاسي ډلو او دهغوی مشرانو هېڅ ډول سیاسي اخلاق او سپېڅلی بشري وجدان نه درلود او که درلودلای یې نو داسې نه کېدل.

دهېواد ملي مبارز استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره -کې دهغو ملیونو افغانانو یوه بېلگه او استازی دی، چې د سیاسي جنایت قرباني شوی او زیات کلونه یې د سره ښکېلاک سور زندان گاللی دی. هغه د یو ژور او ځېرمن لیکوال او سیاستپوه په توگه داسې وخت او حالاتو کې خپل گټور اثر (په افغانستان کې د جگړې جنایتکارانو محاکمه) ولیکه، چې نږدې ده د افغانستان جگړې او بدمرغيو د جنایتکارانو موضوع دنړۍ له ذهنه او زموږ د اوسني پښت له یاده ووځي. استاد تره کي د خپل دې اثر په لیکلو سره خپل ملي، هېوادنی او انساني رسالت ترسره کړ او دا ستره موضوع یې له هېرېدو څخه وژغورله. استاد خپل اثر د پوهنیزو اصولو له مخې په دومره سره سینه لیکلی، چې هېچاته په کې د کینې له مخې گوته نه ده نیول شوې، بلکې ده د جنایت څرنگوالی تشریح

کړې دی. هغه څوک چې د جنایتونو د تشریح په دې هنداره کې خپل ځان او څېره دیو عامل په توګه وویني، طبعاً به جنایتکار وي او دخپل ولس پر وړاندې مسئول. په دې کتاب کې د ناپېیلتوب اصول په ټینګه مراعت شوي، دملې او نړیوالو اصولو او معیارونو له مخې جنایتونه ډلبندی شوي او د جګړې حقوق او د بشر حقوق تشریح شوي دي. هر چا چې دا حقوق تر پېښو لاندې کړي وي، هغه جنایتکار ګڼل کېږي.

ددې کتاب بله نېټېګنه داده، چې د جنایتکارانو د نیونې اویوې ملي او یا نړیوالې محکمې ته د هغوی د سپارنې په باب هم لارې چارې په کې په ګوته شوي دي.

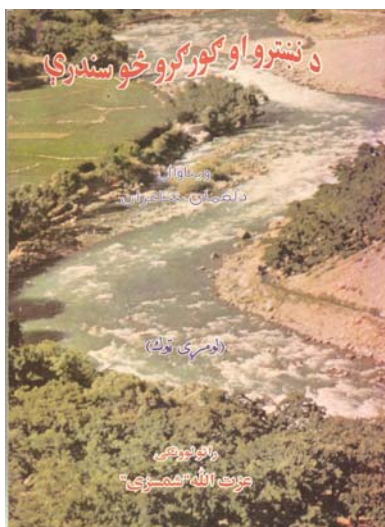
که چېرې ددې کتاب پر محتوا تو عمل وشي، پوره باور دی چې جنایتکاران به د خپل عمل سزا وویني، که چېرې دا جنایتکاران محاکمه نه شي، نو ددې مانا به دا وي چې زموږ په ټولنه کې د نورو جنایتونو لپاره هم لاره خلاصه ده، ځکه چې راتلونکي جنایتکاران به د خپل ژوند برخلیک له تېرو هغو سره یو شان وګڼي او که چېرې محاکمه شي، نو ګټه به یې دا وي چې د راتلونکو جنایتونو مخه به ونیول شي او هغه غصه او عقده چې د ملت په زړه کې ددې جنایتکارانو له لاسه پیدا شوې، هغه به هم اوره شي، ټولنه به د نظم او سالم ژوند خواته روانه شي او د سوکاله ژوند هیله او ډاډینه به یې پیاوړې شي.

زه د هېواد تکره ملي مبارز، څېرمن ليکوال او سياستپوه
بناغلي استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره کي ته ددې
ارزښتمن کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او د نورو
برياليو بونو هیله یې کوم.
بناغلي محمد حیدر اقبال پښتونیار هم د زیاتې مننې او
ستاینې وړ بولم، چې ددې کتاب د پښتو او دري دواړو متنونو
چاپ لگښت ته یې اوږه ورکړه او خپل ملي او فرهنگي رسالت
یې یو ځل بیا په زیات ورساوه.

په فرهنگي مینه او درناوي
پوهنیار محمد اسمعیل یون

لغمان او اوسنی فرهنگي بهير

کله چې مور د پښتو ولسي شاعري او په تېره بيا معاصرې شاعري ته گورو، نو د لغمان ونډه مو په کې ډېره زياته سترگو

سترگو ته کېږي، په ولسي شاعري کې له شيخ احمد خان، ملا عبدالحنان، محمد نور، حيا خان، الينگاري، پټان، حيران، عاشق الله فرياد، عسکر چالاک، مختار، بسم الله گلکاريوال، عارف گاډيوان، غمخور، بسم الله چلمتپيوال او نورو په سلگونو ولسي شاعرانو له ادبي

مرغلرو رانيولی، بيا د بنايسته گل تر لوڅو نظمي ټوټو پورې ټول هغه څه دي، چې د کلونو په اوږدو کې يې د لغمان د خلکو زړونه او ذهنونه خړوب کړي او کله چې بيا له دې خوندورې اوبې تکلفه شاعري سره د لغمان د ولسي سندرغاړو، گلکي استاد، ملاگي استاد، پاينده محمد، شاگل، روژه گل، عزيزالله، نصرالله، اشرف او نورو د سندرو شور هم ملگري

شوی، نو نه یوازې یې د لغمان ولسي شاعري ځلولې، بلکې د ټول لغمان نوم یې هم بڼه ځلولی او روښانه کړی دی. د لغمان د طبیعي بڼکلا شاعرانه او بڼکلاییز چاپیریال تر څنگ بڼایي د لغمان د ولسي شاعری او موسیقي پاڅه بڼست او گډ امتزاج علت به وي، چې د لغمان په زیاترو او یاکه ووایو د ټولو او سپدونکو په ذهن او خیال کې د شاعری تومنه پرته ده.

په ټول لغمان کې به داسې ډېر کم څوک پیدا شي، چې د هغه دې د شاعرانو څو بیتونه له یاده نه وي زده او داسې خلک خو په لسگونو زره دي چې یو ځل یې د شعر لمن نیولې، تر یوه ځایه یې ورسره مزل کړی دی. که دا تېر درې ویشتم کلنه غمیزه نه وای راغلي او د لغمان ولسي شاعری او ولسي موسیقي هم داسې غاړه غړې تر دې دمه رارسېدلې وای، نو پوره باور دی، چې نن به د لغمان شاعري نوره هم بڼه شوې وه.

که له ولسي شاعری راتېر شو، نو د پښتو په معاصره شاعری کې هم لغمان ونډه ډېره پخه او درنه ده، د پښتو د معاصرې شاعری له پنځو ستورو یو ستوری (استاد الفت) د لغمان پر اسمان ځلېدلی، له غلام حسن خان ساپي، استاد گل پاچا الفت، سعید افغاني، منان ملگري رانیولې بیا داوسني پړاو تر کاوون توپاني، اسحق ننگیال، شهنسوار سنگروال، عزیز تحریک او په سلگونو نورو ټولو د پښتو لمن ډکه کړې او بڼه په مینه او اخلاص یې ورته خدمت کړی دی.

د خپرنې او پلټنې په ډگر کې که موږ یوازې د سرمحقق زلمي هېواد مل خدمتونه یاد کړو، نو خوله مو پرې ډکېږي او د ویاړ وزوننه مو پرې غوړېږي او کله چې بیا د چاپ او خپرونې خبره کوو، نو هلته خوبیا هم لغمان یو زمري خپرنډوی (اسدسای) لري، چې تر اوسه یې په لسگونو، نه په سلگونو عنوانه کتابونه خپاره کړي او که خدای کول یو وخت به یې شمېر زرگونو ټوکو ته هم ورسېږي.

د تمثیل په هنر کې بیا (ممنون مقصودي) یو بل نوښت وکړ او د کونډې زوی په سریال کې د مرکزي رول په لوبولو سره یې په تمثیلي ډگر کې هم د لغمان تله درنه کړه. که په هنري ډگر کې د لغمانیانو د ونډې په باب هر څومره وغږېږو او ډېر څه هم ولیکو بیا به هم کم وي. اوس زما د قلم څو که دې خبرې ډېره نیولې، چې زه خپله لغمانی یم او موږ بیا دهغو سپاهیانو په شان نه یو چې خپل ځان خپله ستایي، خو که زه د گران هېواد د بلې سیمې وای نو بیا خو به مې زموږ د پېښوریانو ورونو په اصطلاح د لغمان خلکو د هنري خدمت حق ادا کړی وای، خو اوس یوازې غواړم په لغمان کې د تاندادبي بهیر او ددې تذکرې په اړه څو لنډې څرگندونې وکړم:

څلور کاله د مخه له ډېراغزن سیاسي او ذهني چاپېریال سره سره د لغمان یو شمېر ځوانو لیکوالو او شاعرانو وپتېبله چې په لغمان کې یو ازاد او خوځنده ادبي غورځنگ پیل کړي، دوی

که هر خومره هڅه وکړه، چې د ټول لغمان په کچه د یو ادبي خوځون هسته جوړه کړي، خو دهغه وخت د لغمان او په تېره بیا د کابل فرهنگي چارواکو ددې کار مخه ونیوله او د پېر سخت مخالفت یې وښود، وروسته بیا همدا لیکوال اړ شول چې د یوې ولسوالۍ له کچې خپل ادبي تحریک راپیل کړي، په دې کار کې دوی بریالي شول، هماغه و چې د ((الینگار فرهنگي یون)) په نامه یې یوه فرهنگي ټولنه جوړه کړه، په پیل کې واکمنو هم په دوی پسې دومره سرونه گراوه او د فعالیت اجازه یې ورکړه، الینگار فرهنگي یون په ډېره لږه موده کې وکړای شول د خپلو غړو شمېر یو سلو شلو تنو ته ورسوي. د یوه کال په بهیر کې یې تر لسو زیاتې فرهنگي، ادبي غونډې، مشاعرې او څو سپورتي لوبې جوړې کړې، د الینگار ولسوالۍ په کچه یو مناسب کتابتون جوړ شو، چې له پېښور او نورو بېلابېلو سیمو څخه ورسره یو زیات شمېر لیکوالو د کتابونو مرسته وکړه، په سیمه کې د کتاب لوستلو یو نوی پړاو پیل شو، دې ادبي تحریک ولسي او اصلاحي بڼه ونیوه او د پېر خلک یې لېوال او مینه وال شول، خوبل کال لاد بره شوی نه و، چې د واکمنو د صبر کاسه نسکوره شوه او پر الینگار فرهنگي یون یې یرغل وکړ، کتابتون یې لوټ کړ او د الینگار فرهنگي یون د مشرتابه پر نیولو یې پیل وکړ، د مشرتابه جرگې دوه غړي بناغلی سید حبیب شاه ملتمل (پاچا صیب) او عمر وفا یې لاس

ترلي بوتلل، لومړي يې ننگرهار، بيا يې کابل ته انتقال اود
استخباراتو په اووم رياست کې يې بنديان کړل، د مشرتابه بل
فعال غړی (روښان) پېښور ته پراوښتو بريالی شو او نورو غړو
يې درې مياشتې جېل وگاله او بيا خوشې شول، تر هغه وروسته
په لغمان کې فرهنگي کار يو څه ټکنی شو، خو بيا هم شخصي
هڅې روانې وې، خو کله چې لغمان کې ملا خيرالدين
حقپال (ياد دې يې په خيرو وي) د لغمان د اطلاعاتو او کلتور د
رئيس په توگه وټاکل شو، نو سره له دې چې د واکمنو ذهنونه
بيا هم د پخوا په شان وو، خو ده په شخصي او خصوصي توگه
د ليکوالو هڅولو او فرهنگي خدمت ته ملا وتړله، دا ځل د
لغمان په کچه يو داسې ادبي انجمن جوړ شو، چې د واکمن
نظام تر پاليسۍ دننه يې کار کاوه. خو بيا هم د ځوانو
استعدادونو د غوړېدو لپاره يوه گټوره هڅه وه، دوی غوښتل
چې د لغمان لپاره (د لغمان) په نوم يوه مجله چاپ کړي، خو
ترپايه بريالي نه شول.

بناغلي عزت الله شمسزي د لغمان د همدغه ادبي بهير يوه
مېوه ده، سره له دې چې ده لا د عمر ډېر پسرلي نه دي تېر کړي،
خو د فرهنگي زيار او کار تجربه يې ډېره پخه ده، ده درې
څلور کاله د مخه هوډ کړی و، چې د لغمان د هغو ځوانو
شاعرانو يوه تذکره چاپ کړي، چې تر اوسه يې د ځانگړې
مجموعې په توگه شعرونه نه وي خپاره شوي، ځکه نو په دې

تذکره کې له یو دوو استثنايي بېلگو(ارشاد صیب او هاشمي صیب) پرته ټول هغه شاعران راټول شوي ، چې تر اوسه یې د شعرونو ځانگړې مجموعه نه ده چاپ شوې.

هسې خو په لغمان کې شاعران تر شمېره وتي او د ټولو د شعرونو چاپ هم په یوه تذکره کې ناشونې خبره ده ، نو ځکه خو شمسزي صیب ددې شاعرانو لپاره یو برید وټاکه ، مانا دا چې ولسي شاعر نه وي ، عمر یې ډېر لوړ نه وي او ځانگړې شعري مجموعه یې نه وي چاپ شوې. د لغمان د پخوانیو او ځوانو ولسي شاعرانو لپاره بنایي نورې تذکرې په پام کې نیول شوي وي ، خو د شاغلي شمسزي ددې برید دننه بیا هم ډېر شاعران پاتې شوي دي ، چې دیوې بلې ځانگړې تذکرې د خپراوي غوښتنه کوي ، زه هیله من یم چې دی د بلې تذکرې لپاره هم ملا وتړي او هغه شاعران چې له دې تذکرې پاتې وي ، هغه په بله کې خوندي کړي.

کله چې شمسزي صیب ددې تذکرې په ترتیب او لیکلو پیل کړی و ، نو هماغه وخت مور ددې تذکرې د چاپ لگښت د راټولولو په فکر کې وو ، په پای کې مور په دې بریالي شو ، له دغو بناغلو سره چې ددې تذکرې د چاپ لگښت یې برابر کړی خپلې اړیکې ټینګ کړو ، دوی ته مو ددې تذکرې د چاپ د لگښت یادونه وکړه او دوی په ورین تندي ومنله ، نو ځکه زه لومړی د ځان او بیا ددې تذکرې د شاعرانو په استازولۍ له دغو

بناغلو خخه د زړه له کومي مننه کوم، چې ددې گلهې شعري
ټولگې د چاپ لگښت يې برابر کړې.

لکه خنګه چې مو ددې تذکرې د بربډ په اړه څرگنده کړه، نو د
شعرونو په اړه يې هم دا ټکي د يادونې وړ دي: ددې تذکرې ټول
شعرونه دومره لوړ هم نه دي، چې سپړی ورته د (خو) گوته ونه
نيسي او دومره کمزوري هم نه دي چې هېڅ په چاپ نه اړزي.

د ځينو شاعرانو داسې شعرونه هم په کې راغلي چې د پښتو
د اوسنۍ شاعرۍ بڼې پخې بېلگې او په اصطلاح لوړ معياري
شعرونه دي، خو ځينو شعرونو کې بيا ځينې کمزوري ټکي او
نيمگړتياوې تر سترگو کېږي او دا طبيعي خبره ده، ځکه چې
دې شاعرانو ته لا ډېر مزل پاتې دی او دا يې لومړنۍ تجربې
دي، د بېلگو له راوړول خخه ځکه ډډه کوم چې تذکره خپله
ستاسو په لاس کې ده.

په ټوليز ډول دې تذکره کې د منځنۍ کچې او معيار
شعرونه ډېر زيات دي.

بناغلي شمسزي صيب پر داسې وخت ددې تذکرې چاپ او
خپراوي ته ملا وتړله چې نور گڼ شمېر فرهنگي بوختياوې هم
ورترغاړې شوي دي، خو له دې سره سره بيا هم پر دې بريالی
شو، چې دهر شاعر پر ژوند ليک سر بېره دهغه دشعرونو پر
څرنگوالي هم يو څه رڼا واچوي.

زه بناغلي شمسزي اوپه دې تذکره کې ټولو راغليو شاعرانو
ته ددې تذکرې د چاپ له امله مبارکي وایم ، پښتو ادب او
تذکره لیکنه کې یې یوه گټوره زیاتونه بولم.

په فرهنگي مینه

اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، پېښور-پښتونخوا

پښتو غږ پوهنه او ويپوهنه

استاد پوهنوال محمد صابر خويشکي د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو خانگي يو پخوانی او تجربه کار استاد او له ۲۵ کلونو راهيسې په پښتو خانگه کې پر تدريس بوخت دی. استاد خويشکي د خپل تدريس په بهير کې زيات وخت پښتو فونولوژي- مورفولوژي (غږ پوهنه او ويپوهنه) او (صرف) او (نحو) تدريس کړي دي. ده نه يوازې په پښتو خانگه، بلکې د کابل پوهنتون د نورو پوهنځيو په ځينو خانگو کې چې پښتو په کې د يو

مضمون په توگه تدريسېږي، اوږده موده تدريس کړی او د پښتو تدريس ښه پخه تجربه ورسره مل ده. دا کتاب يې هم د پوهنوالی علمي رتبې ته تيسس او هم د همدغه ۲۵ کلن تدريس او گڼو تجربو نچور دی، چې پښتانه او نا پښتانه محصلين ترې ښه گټه اخيستلای شي.

په دې کتاب کې پښتو غږونه، د هغو شکلونه، ويپونه، ويپکي، تاري، د نوم گردان اړخونه، د نومونو وېش، ضميرونه،

قيدونه، فعلونه، د جنس او زمانې له مخې د فعل حالتونه، لنډه
دا چې د (غږ) او (کلمې) ټولې خواوې په بڼه مفصله توگه څېړل
شوي دي.

د اثر د پښتو (صرف) په برخه کې يو بل منظم، سستماتيک او
گټور کتاب دی، چې په ډېرو روانه او پسته ژبه ليکل شوی او هر
چاته ترې گټه اخيستنه شونې ده. هيله ده استاد پوهنوال
محمد صابر خویشکی د پښتو گرامر دا لړۍ د جمله پوهنې (نحو)
تر برخې پورې ورسوي او د پښتو گرامرونو په لړۍ کې يوه بله
غوره زياتونه وکړي.

په فرهنگي مينه
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۸۰ل کال

په ((زره کلا)) کې یو عالم خبرې

په اوسني پښتو ادبي بهیر کې بناغلی وکیل شینواری د هغو لیکوالو له جملې څخه دی چې قلم یې ځواکمن او فکري پوخ

خو شهرت یې کم دی، د دې کار یو لامل شاید دا وي چې د ده ذهني دایره له ځاني کچې څخه یوې ملي او انساني کچې ته پراخه شوې ده.

د همدغه ملي، هېوادني او فرهنگي ارمان د پالنې او ځلونې لپاره یې له فرهنگي بلهاری نه نیولې تر مالي قربانۍ پورې ټولو ته اوره ورکړې،

پېښور مېشتو او هېواد مېشتو لیکوالو د ستونزو کمولو او د هغو د اثارو د خپرولو لپاره یې مالي مرستې کړي، د هیلې مجلې د پرله پسې (۲۳) مې گڼې چاپ لگښت یې ورکړی، په بهر کې یې افغاني فرهنگي ټولنو د خوځون، پیوستون او د کار د اغېزې لپاره هلې ځلې کړي او د یو شمېر نورو خپرنیزو فرهنگي کارونو په هڅونه کې یې ونډه اخیستې ده. خو تر ټولو ستر او غوره فرهنگي خدمت چې شینواری صاحب د هغه پر تر سره کولو بریالی شوی، هغه د کال غوره ادبي، سیاسي،

تاریخي او ټولنيزو دريو عنوانو غوره پښتو کتابونو ته د جایزو ورکول دي، دا کالنی جایزې (د استاد الفت، استاد حبیبی او استاد شېرزاد یعقوبی) په نومونو دي، چې د افغانستان د کلتوري ودې ټولني له خوا هر کال ورکول کېږي. د دې مانيزو جایزو مادي ملاتړ د همدغه له خوا برابرېږي، هرې جایزې سره به (۱۲) ملیونه افغانۍ یا (لس زره کلدارې) ملې وي. د استاد الفت په اند په یوه ټولنه کې د یو انډیال (مفکر) په انډول د فکر پالونکي او روزونکي مرتبه ځکه لوړه ده چې فکر پالونکی د ټولني نور وگړي هم روزي او ټولني ته یې وړاندې کوي.

د وکیل شینواري دا روزنيز او هڅندوی کار له دې کبله هم د زیاتې ستاینې وړ دی چې هغه نه کوم لوی پانگوال دی، نه هم کوم سوداگر، یو عادي بهر مېشتی افغان دی چې د خپل تندي د خولو په محصول، خپل ملي فرهنگ پالي او غوړوي یې. په داسې یو اقتصادي دریخ کې د داسې یوه غوره فرهنگي خدمت ترسره کول خپله پراقتصادي لېوالتیا باندې د لیکوال د فرهنگي مینې او جذبې غلبه او واکمني څرگندوي. دلته یو شمېر لیکوالو سره دا وېره وي، چې لیکوال یو ځل له خپل چاپیریال څخه لرې او پردی شو، بیا نو بېخي پردی شو او راخپلول یې ډېر گران دي، خو زموږ یو زیات شمېر لیکوالو لکه عبدالملک بېکسیار، زرین انځور، لطیف جان بابي او په

لسگونو نورو دا ثابتہ کره، هغه خوک چي د ملتپالنې او ژبپالنې په خم کې رنگېدلي وي که هغه د دنيا هر گوت او هرې ټولنې ته لار شي، د بلې ټولنې رنگ او خوند يې د زړه او ذهن چاپېريال، مينه او ولوله نه شي بدلولاى.

وکیل شينواری هم د خپل ذهني بلوغ په داسې يو پړاو کې بهر مېشتی شو، چې پردي کلتور او د هغو مصنوعي بسکلا او خلا يې پر هېوادنۍ مينې او ولولې د بدلون اغېز شيندلای نه شو. ځکه نو همغه هنرمن او همغه وکیل شينواری چې و همغه پاتې شو.

(زړه کلا) دده د لنډو کيسو لومړنۍ ټولگه ده چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو اړخونو په تېره بيا د شلکلنې جگړې او د هغې د بدمرغيو ژوره انځورنه په کې شوي ده.

دا چې د دې لنډو کيسو يو شمېر کرکټرونه رواني ناروغان دي دا هم څه ناڅاپي خبره نه ده، دا هم په ژور او رواني ډول د هغې رنځورې ټولنې تصوير دی، چې په څه کم دونيم لسيز ژوند کې له هر ډول ناروغيو سره مخ شوې، وگړي يې د مختلفو گروهو په ځېل کې راټاله شوي او يو د بل مرگ ته روزل شوي دي.

ليکوال په ډېر مهارت سره په دې بريالی شوی، چې په (زړه کلا) کې د خپلې ټولنې او خپل هېواد او پر هغو د تېر شوي ناتار تصوير وړاندې کړي. په دې ليکنه کې ليکوال څرگندوي

چې کله په ټولنه کې د هغې وگړي پر بېلابېلو متضادو افکارو و وپشل شي، لومړی ذهني او بيا فزيکي ټکر رامنځته کېږي او ټولنه له گډوډۍ سره مخامخېږي او د هغې د ارزښتونو د له منځه تلو سبب کېږي. په (زړه کلا) کې هم د کلي د خلکو او ان د يوې کورنۍ د غړو ذهني اختلاف د دې سبب شو چې ټوله کلا ونړوي او بيا د يو بل پر ضد مورچلونو جوړ کړي، پلار د زوی او زوی د پلار پر ضد ودرېږي. په (بډې) لنډه کيسه کې ليکوال د (احساس) او (مجبوريت) ترمنځ د مقابلې انځور وړاندې کړی او دا نښي چې که په ټولنه کې د مجبوريت عامل ختم شي، نو د ټولنيزې ناروغۍ او فساد مخه نيول کېدی شي. دی په دې کيسه کې د کيسې د مرکزي کرکټر د احساس وروستی مقاومت څرگندوي چې له خپل مجبوريت سره سره يې د بډو په مقابل کې څرگندوي، خو هغه ته هم په گران قيمت پرېوزي.

په (زړه کلا) کې د راغلو لنډو کيسو يوه نښگڼه دا هم ده چې اکثره لنډې کيسې يې مثبت پيغامونه لري، ليکوال د پېښو کټ مټ بيان پسې نه دی تللی، بلکې پېښې يې داسې غځولي چې لوستونکی ترې د ژوند لپاره يو مثبت پيغام ترلاسه کړي. د ليکوال اساسي رسالت او د يوه ادبي اثر نښگڼه هم په دغه ځای کې ده چې ليکوال په دې بريالی شي چې هم د پېښې انځور وکارې او هم داسې يوه پایله د لوستونکو مخې ته کېږدي چې هغو ته د خلاصون او ژغورلاره وروښيي.

وکیل شينواری په (باران او بنيادمان) لنډه کيسه کې لوستونکی ته دا څرگندوي، چې د يوې ټولني خلک که په ډله

بيز ډول پر ټولني باندې د يوه راخوړ شوي غم او ناتار درملنې ته ورو دانگي، نو د خلاصون لاره يې شته او که نه يو د يو هيلې او بل د بلې هيلې ته ناست وي، د عمل پر ځای پر خبرو بوخت وي نو د ټولو مخ به د ژوند او کور پر ځای د هديرې پر لوري شي. په (ماران او بنيادمان) کيسه کې همدا مفهوم وړاندې شوی، هلته مارانو د کلي باغ کې ځای نيولی او هر کليوال چې باغ ته ورځي بېرته ترې ژوندی نه شي راوتلای، نو ځکه خو په پای کې د ټولو کليوالو هديرې ته مخه شوه.

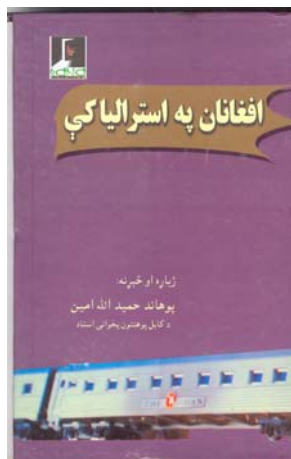
په (کلي او موټر) کې هم همدا شان يو ستر ټولنيز او هېوادنی آرمان نغښتل شوی او د ټولني د پرمختيا او هوساينې لپاره يې لاره په گوته کړې ده، په دې لنډه کيسه کې موټر د يو هېواد، موټروان د يو لارښود يا مشر او سورلي د خلکو لپاره سمبول ټاکل شوي. د لارې او سرکونو ويجاړي د هېواد ناوړه سياسي حالات گڼل کېږي، چې که چېرې موټر زور وي، لارې هم خرابې وي او موټروان هم نوی او تنبل وي او بيالا دا چې د يوه زاړه موټر لپاره خو نوي او بې تجربې موټر چلونکي راټول شوي وي او هر يو د موټروانۍ د عوه کوي نو خدای خبر که سورلي تر خپله ځايه ورسوي. له دې کيسې نه داسې پيغام ترلاسه کېږي چې که پر يو هېواد جگړه تېره شوې وي او هېواد خپل شوی وي، نو د هغه لپاره يو انديال (مفکر) او مدبر لارښود ته اړتيا ده چې خپل هېواد له اغزن سياسي چاپيريال او ناخوالو څخه راوباسي.

(ترلي غوته) او د (ډولۍ) د جگره بيز مهال د پېښو دروونکي انځورونه وړاندې کوي. په دې لنډو کيسو کې ځينې داسې لنډې کيسې هم شته چې هغه د انسانانو (وگړو) رواني حالت څرگندوي لکه (خوب، پېښمان، څپرې او اندېښنې). په دې کيسو کې لوستونکي د کيسو د کرکټر د رواني حالت تل ته ورننوزي او له هغه څخه يوه ټوليزه نتيجه او پيغام ترلاسه کوي. په پښتو ادب کې داسې لنډې کيسې چې د انسان روحي حالت انځورنې ته زياتې ځانگړې شوې وي، ډېرې نه دي. د دې ټولگې يوه نښگڼه دا هم ده چې دا برخه هم په کې رانغښتل شوې ده. د دې ټولگې پر هره لنډه کيسه ډېرې خبرې کېدې شي، د گڼو بنکلاوو ترڅنگ به ځينې نيمگړتياوې هم ولري، خو پر هراړخ به يې درانه لوستونکي او کره کتونکي تر چاپ وروسته خپله قضاوت وکړي او وبه يې ارزوي، خو زه د دې کيسو د يو لوستونکي او د ادب د يوه مينوال په توگه د ژبني بيان، د فکر د پوخوالي او د مثبتو پيغامونو له پلوه دا ټولگه يوه بريمنه او شتمنه مجموعه بولم، ليکوال ته يې مبارکي وایم او د نورو بريو هيله يې کوم.

په ټوله فرهنگي مينه
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۸۰ل کال
پېښور- پښتونخوا

((افغانان په استرالیا کې)) زمور د تاریخ یوه بله پاڼه

افغانانو د تاریخ په اوږدو کې له ویار په ډکه ډېرې کارنامې کړې، خو دا کارنامې لکه څنګه چې دې هغسې د لیک په دایره کې نه دي راغلي او له خپل شان او کیفیت سره سمې نه دي ځلول شوي. نه یوازې تر هېواده بهر د افغانانو د اتلولیو د تاریخ ډېر ګوټونه ناڅرګند پاتې، بلکې په کور دننه کې هم داسې سترې تاریخي پېښې او تاریخي شخصیتونه شته چې پوره او کره څرګندتیا او ځلا یې لا اوس هم ډېر کار او زیار غواړي.

له نېکه مرغه په دې تېرې یوې یوې نیمې لسيزې کې د افغانانو د تاریخ په تېره بیا معاصر تاریخ په باب ګڼ شمېر اثار چاپ شوي، دې اثارو کې د بهرنیو افغانپوهانو او خپله د افغان لیکوالو دواړو اثار شامل دي، چې د افغانستان د تاریخ ډېر تیاره ګوټونه یې روښانه کړي دي. دا دی ((افغانان په استرالیا کې)) تاریخي اثر ددې لړۍ یوه بله مهمه کړۍ ده، چې

د هېواد پياوړي ليکوال استاد پوهاند حميدالله امين ليکلی دی.

دا تاريخي اثر لکه څنگه چې له نامه څخه يې ښکاري په استراليا کې د افغانانو ژوند، مهاجرتونو، کار، فعاليت او تجارت ته مختص شوی دی. په دې کتاب کې استراليا ته د افغانانو د لومړي مهاجرت، د لارې د ستونزو، هلته د مېشته کېدنې، په استراليا کې د دوی پروړاندې د تبعیضي چلند، د افغانانو د کار، فعاليت، تجارت او په مجموعي ډول د افغانانو د کارنامو په باب هر اړخيز معلومات وړاندې شوي.

ليکوال په ډېر دقت سره د هغو بهرنيو ليکوالو اثار چې په استراليا کې د افغانانو په باب ليکل شوي، له نظره تېر کړي او خپله يې هم د معلوماتو د راټولولو لپاره استراليا مېشتو پخوانيو او اوسنيو افغانانو ته د لومړي لاس اخځ په توگه مراجعه کړې او کره معلومات يې ترې راټول کړي دي. د استراليا بېلابېلو سيمو ته چې کوم ځای کې د افغانانو د ژوند څرک لگېدلی يا ترې د کورونو او مسجدونو په څېر ژوند نښې پاتې، ورغلی او په تصويري او نقشه ييز ډول يې دا اسناد په کتاب کې خوندي کړي دي. د دې کتاب له لوستو څخه سړی دا نتيجه اخيستلای شي، لکه څنگه چې افغانان په جنگ، توره او مېړنتوب کې مشهور دي، تر هغه زيات په زغم، تحمل، فرهنگ جوړونه او تمدن جوړونه کې ښه استعداد لري، خود

افغانانو د استعداد دې اړخ ته لیکوالو خصوصاً بهرنیو لیکوالو ډېره پاملرنه، نه ده کړې. له نېکه مرغه چې په دې اثر کې پردې اړخ باندې هم زیاته رڼا اچول شوې. لیکوال په استرالیا کې د افغانانو په باب لیکي: ((دوی د پینځو کلونو لپاره د استرالیا په لویې وچې کې د ترانسپورتي نظام بشپړ کنترول په لاس درلود، ځکه نو د نولسمې پېړۍ په دویمه نیمايي او د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کلونو کې په استرالیا کې د تجارت او اقتصاد وده او همدا شان د استرالیا په مرکزي برخو کې د علمي څېړنو پرمختګ ټول د دوی د زیار او هاند نتیجه ده.))

لیکوال زیاتوي:

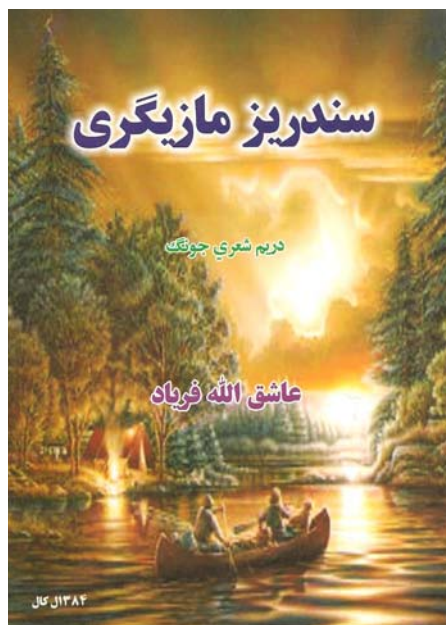
((اوس د استرالیا حکومت هغه جوماتونه چې دوی (افغانانو) جوړ کړي وو، د دوی یو شمېر کلي او حتی هدیرې د هېواد د تاریخي اثارو په توګه پېژني او د هغو ساتنه کوي، ځینې پارکونه، سړکونه او حتی د غرونو څوکې د دوی په نومونو یادېږي او هغو اورګاډو چې په جنوبي استرالیا کې د ایلاید له ښار څخه په شمالي استرالیا کې د Alice Springs ښار ته په پخوا وختونو کې تګ راتګ کاوه او د افغانانو په نوم یادېده، یو ځل بیا یې (Ghan Express) په نامه چې هماغه تاریخي نوم دی په فعالیت پیل کړی دی.))

((افغانان په استرالیا کې)) اثر پر یوې پیلیزې او سریزې
سربېره یوولس څپرکي لري، چې ((اوبنان په استرالیا کې)) پر
موضوع پیل او د ((افغانانو کلتوري انحلال)) پر موضوع پای
ته رسېږي. لیکوال د هرې موضوع په باب مستند شواهد،
تصویرونه او اسناد وړاندې کوي او لوستونکو ته د افغانانو د
ژوندانه په هکله یو روښانه تصویر وړاندې کوي.
د کتاب او چټې معیاري ژبې او کسه بییز بیان د اثر خوږلني
نوره هم زیاته کړې ده او لوستونکی تر پایه له ځانه سره ساتي.
زه قدرمن استاد پوهاند حمیدالله امین ته د دغه خورا مهم
کتاب د لیکلو او چاپ له امله مبارکي وایم او رڼا علمي مرکز
ته کورودانی وایم، چې دا قیمتي اثر یې چاپ کړ او درنو
لوستونکیو ته هم ددې مهم کتاب د چاپ مبارکي وایم او د
لوستو بلنه ورکوم.

په مینه او درنښت
اسمعیل یون
جلال اباد

د فریاد سوي فریادونه

کله چې څوک د افغانستان په تېره بیا ختیزې سیمې او په هغې کې بیا د لغمان ولسي شاعرۍ ته نظر کوي، نو فریاد ورته د یوې نامتو او یادې څېرې په توګه په نظر ورځي.

د فریاد شعر له نږدې درې نیمو لسيزو راهیسې د محلي او وطني سندرغاړو له خولې زمزمه کېږي او خپله سندريزه فضا پرې ګرموي. په ختیزو سیمو، د افغانستان په نورو ډېرو برخو، ان په لږې پښتونخوا کې به داسې خلک کم وي، چې هغه دې موسیقي په تېره بیا ولسي

موسیقي اوري او د فریاد له نامه سره دې آشنا نه وي. دا خبرې ددې ښکارندويي کوي، چې د فریاد شعرونه د موسیقي په ټول پوره او کره دي او د ولس ذهن یې منلو او هضمولو ته تیار دی.

د ولسي شاعري، يوه غټه بښکښه همدا ده، چې د ولس له ذهني کچې سره سم حرکت کوي، د هغوی شوق، ذوق، انگېرنې او خوښونې په کې منعکس کېږي او د مانا باريکي دومره دروند نه وي، چې د چا پر ذهن بار شي.

ولسي شعر ته ځکه ولسي وايي، چې د ولس په ژبه ويل کېږي اوليکل کېږي، د هر لغت له لغوي او اصطلاحي مانا سره د ولس ذهن روږدي وي، د وزن او اهنګ له پلوه هم ولسي شعر هماغه اهنګ تعقيبوي چې د ولسي ژبې له اصلي سکېنت او رغېنت څخه راتوکېدلی وي. ولسي شعر ځکه د ولس خوښ وي، چې د تصنع او تکلف باريکي نه وي زغملی لکه څنګه چې په خپله بې تکلفه او بې ریا ژوند کوي، د غسې بې هنري پنځونې هم بې ریا او بې تکلفه وي.

کله چې موږ د فرياد صيب شاعري مطالعه کوو، نودده شاعري کې هم د رښتینولۍ او ناتکلفۍ دا عنصر له ورايه معلومېږي، فرياد په خپله شاعري کې هېڅ وخت داسې نه دي کړي چې کلمې واپروي راواپروي، مفهوم په کې ورک را ورک کړي، تصنعي وزن او اهنګ جوړ کړي او د خلکو په اصطلاح ځان داسې وښيي چې وگورئ زما شعر دومره ژور او دقيق دی، چې له ډېرې مانا بې څوک پر مانا نه پوهېږي، زموږ په اوسني روان شعري بهير کې يو شمېر شاعران د مانا د فقر پر رنځ اخته دي، بيا نو کوښښ کوي پر کلمو باندي د فشاري او تحميلي

اهنگ له تپلو او د کلمو د نامناسب ادلون بدلون له لارې خپل معنوي فقر پټ کړي او بیا داسې تظاهر کوي، چې گنې زما شعر خودومره ژور دی چې هر څوک یې پر مانا نه پوهېږي، حقیقت دا وي چې په دا ډول تکلفي او تصنعی شعرونو کې چې اصلاً د احساس جوهر نه وي، نو څوک به یې پر مانا څنگه پوه شي.

له نیکه مرغه چې د فریاد شعرونو ته د تکلف او تصنع ناروغۍ لاره نه ده پیدا کړې، دده شعر چې سپری لولي نو په یو ځایي ډول یې یوه پوره مانا ذهن ته وړانته پورې او چې یې د (بخت زمینې) په شان نامتو سندرغاړې، په سندرو کې وایي نو سپری ترې لا پوره مانا او خوند اخیستلای شي.

زه د فریاد ددې ټولگې د شعرونو په سریزه کې له هماغه پیله په ولسي ادب او له هغه سره په تړاو کې دده پر شعرونو وغږېدم او هغه خوند چې تل ماترې اخیستی دی مجبور یې کړم دا پورته کړنې ولیکم، دا خبره مې له یاده ووتله چې ووايم اوس زما مخې ته دده د غزلونو یوه ټولگه پرته ده، څرنگه چې دده غزلې هم ډېرې د سندرغاړو له خواله موسیقۍ سره گډې ویل شوي دي، نو کوم رنگ او خوند چې دده په شعرونو کې شته او ما ورڅخه یادونه وکړه، غزل یې هم له هماغو صفاتو یا ترهغه زیات خوندور دی، نو ځکه مې دا یادونه ضروري وبلله چې که ما یې دغه ټولگه لوستلې هم نه وای د نورو ټولگو له

مخې مې ليکنه پرې کولای شوه، ځکه دلته زما موخه دده ټوله شاعري ده.

فرياد چې څه شعرونه ليکلي که هغه عشقي بڼه لري يا حماسي او يا يې هم هېوادني مسايل بيان کړي، نو په ټولو کې دى په خپله د يوه کرکټر په توگه صادق او رښتینی دى، ځينې ادبپوهان په دې نظر دي، چې هر هنري اثر په تېره بيا ادبي اثر خپله د ليکوال د ذهني او عيني ژوند يوه تابلوه ده. بريالي ليکوال همغه دي، چې خپل ټاکلی روح، درد او احساس او د ژوند واقعي حالت د الفاظو د اعجاز په زور خپل هنري اثر ته وړانته کړي، دا چې فرياد ترکومه حده په دې کې بريالی دى چې د الفاظو ډېرې بنکې تابلوگانې لوستونکو ته وړاندې کړي، په دې برخه کې به په خپله لوستونکي قضاوت وکړي، خود خبره ډېره څرگنده ده، چې فرياد هر څه ليکلي د صداقت او درد له مخې يې ليکلي دي، وگورئ د (لور) په نامه يوه غزل يې، دده د فردي ژوند يو رښتینی انځور وړاندې کوي:

راته ياد پرې ډېره ډېره نازولې لورې
تانه مې زار کړې په زرواره زمانې لورې
دا ستا په ياد زه په پردې وطن کې شپې تېروم
د پسرلي بنکې وږمه يې زما بنکې لورې
دلته په دې وطن کې هر څه هر څه ډېر دي مگر
چوپه چوپتيا ده ته به شوخه گرځېدلې لورې

هر څه به هېر کړم خوستا او بنکې مې شوې داغ د
زرگ
چې د راتلو په وخت کې تاراته ژړلې لورې.

همدارنگه دده هغه بل شعر چې (مور) يانې د ژوند تر ټولو
مقدس موجود ته يې ليکلی دی، هم له ډېر زيات سوز او درد نه
ډک دی:

چې ظالمانو ځورولې مورې
په دې حال مانه وای ليدلې مورې
مقام دې لوړ دی تر اسمانه رسې
ای درد بدلې ځور بدلې مورې
ستاله زخمي زخمي ټټره لوگی
په کړاوو کې لوبېدلې مورې
څوک به دې وپوښتي چې څه تېر شوي
له خپل تقديره ژړېدلې مورې.

د فریاد غزلونه نه یوازې د موسیقي د اهنگونو په ټول پوره
او کره دي او سندرغاړو ته تیار دیو کمپوز شوي شعر بڼه لري،
لکه څنگه چې مویادونه وکړه له ځانگړي فردي او اجتماعي
سوز او درده هم ډک دي، وگورئ دا غزل يې:

ماد خان په ویر کې دواړه سترگې سرې کړې
په ژړا ژړا مې دا سوې نارې کړې
مومنانو که په داد مې ورسېږئ
ظالمانو مې له تنه غوښې پرې کړې
نه مې خپل شته، نه مې دوست چې مې پکار شي
رقيبانو ځکه ټوکې مسخرې کړې
په زرگي مې د هجران تورې تيارې شوې
تا چې زلفې پر سپين مخ خورورې کړې
د گلونو په ديدار مشغول او مست وم
هره خوا مې د گلونو نندارې کړې
تور بانډه لکه خنجر په زړه رانښخ شو
زړه زخمي شو تورو وینو فوارې کړې
خاص د مینې تقدس او احترام و
چې ما خان باندي قبولې غرغړې کړې
مفلسي او بېکسي دې دواړه ورک شي
گنې يار به په ما کله دا نخرې کړې
ای فرياد عاشق الله سزا دې همدا ده
چې بې رحمه بې وفاته دې اسرې کړې.

بله بېلگه يې هم وړاندې کوو:

زه د يار په درد و غم کې لېونی شوم
کور او کلی رانه پاتې سارانې شوم
محبت دې په ماهسې چارې وکړې
د مجنون غوندي د خلکو خندنی شوم
رانبکاره شه په مکېزاو په نخرو کې
د بېلتون له لاسه سوی سپېلنی شوم...
همداسې تر پایه..

په دې شعري ټولگه کې د فریاد د شاعری د دېرش کلن بهیر
متفرقه شعرونه راغلي دي، البته تردې دمخه هم د فریاد د
شعرونو دوه ټولگې چاپ شوي دي. خو دده د ټولې شاعری
پرمختیایي بهیر ته چې موږ وگورو، شعري پرمختیایي بهیر
یې لکه د سمندرگیو د اوبو د بهیر په شان آرام آرام روان دی،
داسې نه دی لکه د سیلاب د اوبو په څېر چې یو ناڅاپه
راپیداشي، چټک سرعت سره بېرته ختم شي. دده په شاعری
کې دده فطري ذکاوت او شاعرانه طبیعت ډېر موثر ښکاري،
هغه شاعري چې ورو خو متداوم پرمختگ کوي، عمر یې هم
زیات وي نظر هغې شاعری ته چې یو دم وده وکړي.

فریاد نه یوازې یو شاعر دی، بلکې یو ټولنیز، سیاسي او
فرهنگیالی شخصیت هم دی، لیکوال دی او ادیب، د رزم او
بزم د دواړو مجلسونو لېوال او گډونوال دی. سندریز محفلونه
یې تر هر چا زیات خوښېږي، لکه څنگه چې د شعر پر صور او

خيال پوهېږي، د غسې د موسيقۍ په سُر او تال هم ډېر بڼه
پوهېږي، روزنيزه خوا يې هم ډېره غښتلي ده او تر اوسه يې په
سلگونو ځوان شاعران او ليکوال روزلي او تشويق کړي دي،
ملتپالنه يې تر هر چا زياته خوښېږي او پښتو پالنه کې خو
دومره زړور دی چې ډېر امتيازونه يې د پښتنو له سره قربان
کړي دي.

پر ځان متکي او باوري شخص دی، د ژوند هرې ناخوالي ته
يې اوږه ورکړې او ورکوي يې او د ژوندانه مايوسۍ ته يې ځان
نه دې تسليم کړی، زه نور د درنو لوستونکو وخت نه نيسم، د
هوډمن ژوند او پر ځان باوري شاعر فرياد صيب ته دده د
درېيمې شعري ټولگې د چاپ له امله د زړه له کومي مبارکي او
د نورو هنري پنځونو په هيله يې يم.

په مينه

اسماعيل يون

کابل

۲۲۱۱۱۱۳۸۴

افغانستان د مکياويلي په سياسي فورمولونو کې

سياسي او ټولنيزې چارې د سياسي هغو په شان نه دي، چې د رياضي او کيمياوي فورمولونو په واسطه حل او اوارې شي، د سياسي او اجتماعي پېښو په ډلبندۍ او پايلو کې

وخت او شپې، ځای او ځایګی، احساسات او عواطف، ضوابط او روابط، استثنا او واقعات او نور ډېر مسایل خپل خپل اغېز لري، خو ساينسي مضامين او مسایل بيا د خپلو ټاکلو علمي فورمولونو تابع دي، چې پورتنی یاد شوي مسایل په کې اساسي نقش نه لري، خو هغه

ټولنيزې پېښې چې په متواتر ډول د تجربو له لابر اتوار او تلې وي، د يو لړ اجتماعي فورمولونو تابع ګرځي، متلونه او ځينې ولسي اصطلاحګانې، چې د ولسي او ټولنيز ژوند لپاره د پرله پسې تجربو نچور دی، د اجتماعي ستونزو، لانجو او مسایلو د حل او ثبات لپاره غوره اجتماعي فورمولونه دي. سياسي

مسایل ، پېښې او کرکېچونه ، چې د ټولنیز ژوند یوه اساسي برخه ده ، هم د پرله پسې تکرار او ورته والي له مخې مشخصو فورمولونو ته ورداخلېږي. سیاستوال د سیاسي پېښو له ورته والي څخه د خپلو سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره د یوې تجربې په توګه په آنې ډول ګټه پورته کوي؛ د پېښو تحلیل ، شننې ، شالید او مخ لید ته دومره زیات فکر نه کوي ، خو سیاستپوهان بیا د پېښو تل ته ورننوزي ، ژور فکر کوي او په پای کې د ګڼو سیاسي پېښو له ورته والي څخه د راتلونکو پېښو او لاندو د حل لپاره یو سیاسي فورمول جوړوي. ددې سیاسي پېښو د فورمول ځانګړتیا دا وي چې نه یوازې په یوه واحده ټولنه کې د تطبیق وړ وي ، بلکه د نورو ټولنو سیاستوال هم ترې ګټه پورته کولای شي. سیاستپوهان د مقدوني سکندر د بریالیتوب راز په دې کې ګڼي ، چې د ارستو په شان د یو ژور فکري سیاستپوه افکار یې تر شا پراته وو ، سکندر د ارستو له سیاسي فورمولونه څخه په ګټې اخیستنې ، د نړۍ پر فتحې بریالی شوی و ، د هر هېواد د نیولو او ایلولو لپاره د لویې بریتانیا د سیاستپوهانو سیاسي فورمول همغه و ، چې: ((تفرقه و اچوه ، حکومت وکره او یا هم ((بېل یې کره ایل یې کره)) د نړۍ هر بریالی سیاستوال چې ګورئ ، د بریالیتوب راز یې په همدې کې دی چې د سترو سیاستپوهانو سیاسي تیوري یې عملي کړي دي.

نيکولو مکياويلي د نړۍ د ډېرو سترو سياستپوهانو په جمله کې هغه سياستپوه دی، چې نوم يې تر هر چا زيات ځلېدلی او د نړۍ پر سياسي چاپېريال خور دی.

مکياويلي د ۱۴۲۹م کال د مې مياشتې پر درېيمه نېټه په فلورينس کې زېږېدلی او د ۱۵۲۷م کال د جون پر ۲۲ مې يې د ۵۸ کلونو په عمر له نړۍ څخه سترگې پټې کړي دي، د عمر ډېر کلونه يې په دربار کې په سياسي چارو، سياسي مطالعې او درباري لانجو کې تېر کړي دي، همدې عواملو دی په سياسي چارو کې د پوره تجربې او ذکاوت خاوند کړ. کله چې يې د درباري غوره مالانو په وجه خپله دنده له لاسه ورکړه، نو لازيات سياسي تفکر او ژورتيا ته متوجه شو او په نتيجه کې يې مهم اثر ((ټولواک)) رامنځته کړ، چې نژدې د ۴۸۰ کلونو په بهير کې يې د نړۍ پر سياسي فضا فکري واکمني وکړه او کوي يې. دا کتاب د مکياويلي د پرله پسې مطالعې او تجربې يو داسې نچور او غورچاڼ دی، چې د متن هر پراگراف، هره جمله، هره کلمه او هر توري يې په ډېر دقت ليکل شوی دی. کله چې سړی دا کتاب لولي، نو هېڅ جمله او هېڅ ترکيب ورته زيات نه ښکاري، چې سړی فکر وکړي دا يو زياتي ترکيب دی او بايد نه وای په کې راغلی، داسې لکه د رياضي د عددونو او فورمولونو په شان چې هر عدد ځانته خپل خپل ځای ډکوي او له حذف سره يې مطلوبه نتيجه له منځه ځي.

ددې کتاب د لیکلو یو هدف دا و، چې د ایټالیا د هغه وخت واکمن له سیاسي تېروتنو وژغوري او په ایټالیا کې د یوه مضبوط نظام د جوړولو لارې-چارې په ګوته کړي، خو په دې کتاب کې شنل شوي او افاده شوي سیاسي مسایل دومره ژور، دقیق او پراخ وو، چې نه یوازې د یوې واحدې ټولنې د واکمنو لپاره ښې لارښوونې وې، بلکې په ټوله نړۍ کې یې د سیاسي ستونزو، کرکېچونو او ناروغیو د اوارۍ او درملنې لپاره د ښو کاري نسخو کار هم ورکړ، په همدې وجه دا اثر د نړۍ په یو زیات شمېر سیاسي کړیو کې مشهور شو، ان تردې چې یو زیات شمېر سیاستوالو او سیاستپوهانو په سیاسي چارو کې یو شمېر ناعاطفي او جابرانه مسایلو ته د جواز په پلمه ناسم او د ولسواکۍ خلاف بللی دی، خو بیا هم هغه سیاستوال چې سیاست، اخلاق او عواطف سره بېلوي او سیاست یوازې د ګټو د ترلاسه کولو وسیله ګڼي او د اخلاقي ایډیالونو تابع یې نه ګڼي، دا کتاب یو مهم تیوریک اثر ګڼي، ددې اثر یوه لویه ځانګړنه دا ده چې تیوري او نظریات یې د زمان او مکان تابع نه دي؛ دا اثر چې د هرې ټولنې یو سیاسي وګړی په څیر سره لولي، نو دخپلې ټولنې د ګڼو پېښو او ګڼو سیاسي کرکټرونو انځورونه به په کې وګوري، سړی فکر کوي چې دا پېښې او دا کرکټرونه د دوی په ټولنه کې تېر شوي او ده په خپلو سترګو لیدلي دي. مورچې کله دخپلې ټولنې

سیاسي پېښې گورو او بیا په هغو کې بېلابېل کرکټرونه مطالعه کوو او بیا دا کتاب گورو، نو فکر کوو لکه مکیا ویلي چې دا کتاب د افغاني ټولني لپاره لیکلی وي، مکیا ویلي چې د مختلفو واکمنو کوم مختلف خصوصیتونه په گوته کړي او له هغو څخه راتوکېدلو پایلو ته یې اشاره کړې، د هغو هره بېلگه موږ په خپله ټولنه کې موندلای شو، مکیا ویلي وايي: ((ناورین به د ډېر لږ وخت لپاره د خلکو په ذهنونو کې پاتې شي او ډېر کوچنی بلل کېږي، خو که ممکن ژر تر ژره خپلو شویو خلکو ته مرستې ورسوي، دا مرستې به تر ډېره د خلکو په ذهن کې پاتې شي او له امله به یې د واکمن نوم په ډېر درنښت یادېږي)).

د پورتنۍ جملې د عملي تطبیق بېلگه موږ په خپله ټولنه کې گورو، په کابل کې مختلفو تنظیمونو ډېره مرگ ژوبله وکړه او پر خلکو یې یو ستر ناورین خور کړ، د همدې ناورین په نتیجه کې دوی د زیاتې شتمنۍ څښتنان شول، کله چې ناورین پای ته ورسېد، همدا ناورینوال اوس پر هغو خلکو د خپلې شتمنۍ په زور حکومت کوي او په پارلماني ټاکنو کې یې هم د همغې نامشروع شتمنۍ په زور تر ټولو زیاتې رایې راخپلې کړي دي. مکیا ویلي وايي: ((سختاوت او زړه سوی واکمن د حقارت او کرکې خواته راکاږي)) دلته له ((سختاوت)) څخه د مکیا ویلي مقصد هغه سختاوت دی، چې واکمن یې یا له خپله

جېبه اويا هم د بېت المال له کڅورې کوي، چې دا ډول سخاوت په پای کې واکمن له فقر سره مخامخوي او کله چې يو واکمن د فقر مرحلې ته ورسېد، په سخاوت بلد ولس بيا له فقير واکمن څخه ملاتړ نه کوي. مکياويلي د يو واکمن لپاره تر حده زيات زړه سوی هم مضر بولي او وايي له هغه واکمن څخه چې خلک دوېرې احساس ونه کړي، د هغه ملاتړ نه کوي. همدا نظر خوشال بابا هم ورکړی او وايي: ((حاکم چې قهر او مار چې زهر ونه لري)) مانا دا چې خپل جوهر او خصوصيت نه لري.

مکياويلي هغه واکمن بريالي گڼي، چې په بېلابېلو لارو له خلکو پانگه راټوله او بېرته يې خلکو ته خبرات کړي. دا ډول سخاوت دورانې حرکت لري، چې تمامی يې نه شته، ځکه نو واکمن ټول عمر د خلکو په زړونو کې محبوب پاتې کېږي، موږ په خپله ټولنه کې دا ډول ډېرې بېلگې لرو، چې د خلکو د شتمنۍ لوټوونکي او بېرته پر خلکو د هغې د يوې برخې مصرفوونکي ته خلک (ځوانمرد) او (ډوډۍ مار) وايي او له ځانگړي درناوي څخه برخمن وي.

مکياويلي د دې پوښتنې په ځواب کې چې خلک بايد له واکمن څخه وېره ولري او که له هغه سره مينه؟ وايي چې وېره تر مينې غوره ده. دده په نظر له واکمن څخه وېره په ټولنه کې د سولې او ثبات سبب گرځي، عامه شتمني په کې خوندي کېږي

اوله واکمن سره مینه یو اختیاري کار دی، چې ورو ورو انارشی او گډوډی ته لار اواروي، له واکمن څخه د وېرې او له هغه سره د مینې بېلگې مور په خپله ټولنه کې لرو، د امیر عبدالرحمن خان او سردار محمد داوود خان شخصیتونه او حکومتونه هغه بېلگې دي، چې خلکو ترې وېره احساسوله، ځکه نو پر دې وخت عامه نظم ټینګ و، داسې حکومتونه او واکمن چې خپل پرستیژي له لاسه ورکړي او خلکو ترې ویره نه احساسوله، ورو ورو په انارشی بدل شوي دي، مکیاویلي وايي: ((څوک چې د نویو قوانینو او اصلاحاتو د پلي کولو مشري پر غاړه اخلي، په حقیقت کې د هغو خلکو د بنمې پر غاړه اخلي، چې په تېرو قوانینو کې سوکاله وو)).

کله چې په افغانستان کې د هر نوي متمدن قانون د تطبیق لپاره هڅه شوې ده، نو دودیزوالو یې د ځاني گټو له امله مخالفت کړی دی، او غوره بېلگه یې د غازي امان الله خان اصلاحات وو، چې ارتجاعی ځواکونو یې مخالفت وکړ.

مکیاویلي وايي: ((د بخت په زور حکومت ته رسېدل اسان دي خو د واکمنۍ ټینګول یې سخت کار دی)).

د استاد کاندید اکاډیمیسټر محمد صدیق روهي په وینا ((افغانستان د استثناتو هېواد دی، دلته د سیاسي پېښو وړاندوینې نه کېږي، یانې ځینې سیاسي پېښې او

شخصیتونه په کې په استثنایي ډول رامنځته کېږي، چې د خلکو سیاسي برخلیک ټاکي)).

که موږ خپله ټولنه د مکيا ویلي او استاد روحي په پورتنیو فورمولونو کې واچوو، نو له پوره واقعیت سره به مخ شو، په افغانستان کې د سقاو زوی واک ته رسېدل، ځکه یوه استثنایي پېښه گڼل کېدی شي، چې داسې خلک هېڅ ډول تگلاره او فکر نه لري، نو څنگه واک ته رسېدلای شي؟ دغه راز که په امریکې کې د سپټمبر د یوولسمې نېټې پېښه نه وای رامنځته شوې، کېدی شي په افغانستان کې د لنډ مهالي، منځمهالي او انتخابي حکومت په نامه او سني سیاسي اصلاحات اصلاً هېڅ رامنځته شوي نه وای. د بخت په زور واک ته رسېدلي خلک په رښتیا هم تر هغه پورې په واک کې وي، چې بخت ورسره ملگری وي، ځکه دا ډول خلک تر واک د مخه او وروسته د واک د نیولو او ساتلو لپاره کوم دقیق پلان او ستراتیژي نه لري. مکيا ویلي د وینو څښونکو او هغو واکمنو په باب، چې د برچې پر زور حکومت کوي وایي: ((څوک چې تل وینې تویوي، تل دې ځان لپاره توره ولري، ځکه ولس پرده او دی پر ولس باور نه کوي)).

موږ په افغانستان کې داسې واکمنو بېلگې هم لیدلي، چې ټول عمر یې د خپلې واکمنۍ لپاره تر ځان د تورو د پوالونه

تاو کړي او هر کله چې دا د پوښتو له منځه تللي، نو واکمني او واکمنان هم له منځه تللي دي.

مکياويلي سياستوالو ته وړانديز کوي او وايي چې بايد د خپل حکومت بنسټ ټينگ جوړ کړي، دی د يو مستحکم حکومت لپاره بڼه قانون او بڼې لښکرې اساسي عناصر بولي، دی اجيرې او مرستندويې لښکرې د يوه حکومت او واکمن لپاره بې گټې گڼي، د مکياويلي په نظر ((اجيرې او مرستندويې لښکرې د دښمن پر وړاندې بې زړه وي، بې نظمه وي، د جنگ پر وخت ميدان پرېږدي او د سولې پر مهال خزانه لوتوي))، مور په خپل هېواد کې مرستندويې (رابل شوي او راغلي لښکرې) اجيرې ملېشې او نورې ډول ډول لښکرې وليدې، چې نه هېواد او نه هم هغه واکمن ته په گټه تمامې شوي چې رابللي يې وي، بېرک کارمل پر شوروي لښکرو ډډه ولگوله، خو يو وخت داسې راغی چې همدې شوروي لښکرو په پای کې له واکه څنډې ته کړ، ډاکټر نجيب الله د شمال پر بېلابېلو ملېشو ډډه ولگوله، خو په پای کې پر هغه برخليک اخته شو.

مکياويلي واکمنو ته توصيه کوي چې: ((د ولس شتمنی ته لاس ونه غځوي، ځکه خلک د پلار مړينه هېروي خو له پلاره ورياتي شتمني يې له زړونو نه وزي)).

د پورتنۍ خبرې عملي بېلگې هم مور په خپل هېواد کې وليدې، په افغانستان کې ډېر مرگونه او ظلمونه وشول، زياتره

عامه زیانونه او ظلمونه د خلکو له یاده ووتل، خود نور محمد ترکی د (۷) او (۸) گڼه فرمانونه، چې د خلکو د شخصي ځمکو د وېش او ولورپه باب صادر شوي وو او دواړه د خلکو په شخصي ملکیت او ژوندانه کې د مداخلې ستر عاملونه گڼل کېدل، تر اوسه پورې د خلکو له یاده نه دي وتلي او آن یو شمېر سیاستپوهان یې په افغانستان کې د بحران د اوږدېدو ستر لاملونه گڼي.

د مکیا ویلي دا کتاب (ټولواک) د سیاسي او ټولنیزو پېښو د شننې او تحلیل په باب ډېرې ژورې او پخې خبرې لري، چې هره یوه یې د کاني کرښه گڼل کېږي، د کتاب د ټولو خبرو تحلیل او بحث پر ځای به ښه دا وي چې خپله د کتاب اصل ته وروگرځو.

په ټولیز ډول دومره ویلای شم لکه څنگه چې د حسابي معاملاتو د حل لپاره د ریاضي فورمولونو ته اړتیا ده، د غسې ددې کتاب محتویات د سیاسي ستونزو د شننې او حل لپاره د سیاسي فورمولو په توگه کار کوي، هر څوک چې په سیاسي چارو او معاملاتو کې گوتې وهي، نو ورته بویه چې دا کتاب یو ځل ضرور ولولي. ځوان او هڅانند لیکوال ښاغلي داوود حبیبزي چې د هېواد د سیاسي او ټولنیزو پېښو د شننې اود هغو په باب د یوه غوره او دقیق دریغ نیونې ښه لېوال او مینه وال دی، په افغانستان کې د سیاستپوهنې د علمي اثارو

کمنبت ته متوجه شوی او د همدې تشې د ډکولو په نېت يې دا خورا مهم اثر له انگرېزي ژبې څخه پښتو ته ژباړلی دی. دا اثر په خورا معیاري او کره پښتو ژباړل شوی او سپری يې له لوستلو څخه ډېر خوند اخلي، زه په داسې حال کې چې د ښاغلي داوود حبیبزي دا کار ستایم او دا په پښتو کې د ژباړل شویو اثارو په جمله کې له ژبني پلوه یو ښه پوره او کره اثر گڼم، د کتاب د چاپ له امله ده او میوند کلتوري ټولني ته، چې دا کتاب يې خپورکړ، مبارکي وایم، دغه راز له حبیبزي څخه هیله من یم، چې د نورو دا ډول مهمو اثارو ژباړې ته هم ملا وتړي، که چېرې دا اثر د هېواد راتلونکي سیاستوال ولولي او له گڼو سیاسي ستونزو څخه د یوې په حل کې هم ورسره مرستندوی شي او ستونزه په عادلانه ډول حل کړي، نو حبیبزي صېب به يې په ثواب کې شریک وي، د همداسې هیلي د بري په هیله.

په درناوي

اسمعيل يون

کابل پوهنتون

د ۱۳۸۵ ل کال د لړم ۱۰ مه

((يوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو

تعبیرونه

په هره ټولنه کې چې اختناق خور شي، نو د ټولني د نورو خواوو تر څنګ يې هنر او ادبيات هم خپل رنگ بدلوي، عموماً

د اختناق د دورې ادبيات د همغه اختناق تصوير انځوروي.

دا ادبيات زياتره، د خوند، خوبنۍ او خوشالۍ لپاره نه وي، بلکې د اکثرو همغو ډول، ډول بدرنگيو انعکاسونکي وي، چې د همدې ستم له امله راتوکېدلې وي.

((يوه شپه او دوه خوبونه)) هم په

افغانستان کې د اختناق د دورې د يوه مشخص پېر يا بهير انځور دی، چې شاعري يې د خوب په بڼه انځوروي.

شاعر خپل کلي د خپلې ټولني د حال او ماضي ژوندانه د يو سمبول په توګه کارولی او په هغه کې يې د ژوند دوه بېلابېل پړاوونه او رنگونه (تر اختناق دمخه پړاو، تر اختناق وروسته مرحله) سره پرته کړي دي، شاعر يا ليکوال په کلي کې دواړه

حالتہ انځور کړي دي او دا يې مجسم کړي، چې پخواني حالت تر اوسني هغه په هر ډول بڼکلی او سوکال و.

د ليکوال په نظر په پخواني حالت کې د کلي يا ټولني مانيز او نور مادي ارزښتونه خوندي وو، د مشر او کشر، خان او ملا او نورو دريځونه او صلاحيتونه مشخص وو، د همدغو صلاحيتونو د مناسب وېش له امله د کلي د متوازن پرمختگ او هوساينې چارې سمبالېدې، خو کله چې د يوه اختناق او بهرني فشار په نتيجه کې په کلي کې کشر د مشر، ملا د خان او بې مخه د مخور ځای ونيو، نو په کلي کې گډوډي رامنځته شوه، د ليکوال هدف له کلي څخه خپل هېواد دی، خو ده خپل کلی د خپل هېواد لپاره د يوه سمبول په توگه کارولی دی.

د خوب ددې کيسې په لړ کې بېلابېل کرکټرونه د سړي ذهن کې ژوندي کېږي، چې اکثره يې منفي رنگ لري او ددې علت هم طبيعي دی، دا ځکه چې د اختناق لوبغاړي طبعاً بدرنگ کرکټرونه دي، د کيسې د شخصيتونو د بيان لپاره ولسي يا بزگري ژبه کارول شوې او داسې بزگري ترمينالوژي يا اصطلاحات کارېدلي، چې که چاکليوالي ژوند نه وي تېر کړی يا يې بزگري نه وي کړې او يا هم له بزگرانو او کروندگرو سره نږدې پاتې شوی نه وي، پر مانا يې په اسانۍ سره نه شي پوهېدلی.

((يوه شپه دوه خوبونه)) ليکنه دخپل هنري او کيسه بيز ارزښت ترڅنگ دا ارزښت هم لري، چې بنه لويه بزگري پانگه ((ژبني اصطلاحات)) يې په کې خوندي کړې ده.

د شکل له پلوه اساساً دا ازاد نظم دی، چې داستاني بڼه لري، خو که په ليکنې بڼې سره يې سم ليکلای وای، نو کېدی شول هغه بندښت او ماتوالی چې اوس د ځينو مسرو په لوستنه کې رامنځته کېږي، له منځه تللی وای.

پر ليکنې ناسموالي سر بېره ځينو ځايونو کې وزني تېروتنې هم لري، چې شاعر کېدی شي، په خپل زړه همدا سې پرې ايښي وي او داسې يې گڼلې وي، چې پر خپلې ليکنې وزني قيد تحميل نه کړي.

بناغلي ليکوال او شاعر محمد حسن حسام د دا ډول نويو ليکنو چې پخوانۍ بېلگې يې ډېرې نه دي ليدل شوي، خپله تجربه لري، تر دې دمخه يې (زه کابل يم) (سپينې وينې) او (سر خلاصې ليکونه) کې هم دا ډول تجربې کړي دي، خو په هر ترتيب نوې زمانه، نوي ادبي بهيرونه، په خپله نوې ادبي تجربې راتوکوي او ((يوه شپه دوه خوبونه)) هم له همدغو نويو تجربو څخه يوه تجربه ده. له بناغلي ليکوال څخه يې زموږ هيله داده چې دا انفرادي تجربې نورې هم پسې وغځوي او لا يې پخې کړي.

زه نور د لوستونکو او د ليکنې تر منځ د پوال کېرم نه، ((يوه
شپه دوه خوبونه)) لوستونکو ته پرېږدم، چې له خپلو تعبيرونو
سره سم يې تعبير کړي.
د اختناق د بنامارانو د له منځه تلو په هيله

اسماعيل يون
کابل- افغانستان
لومړی مکروريان
۱۳۸۵ ل کال، د کب مياشت

((حقيقت)) او د کوچنيانو ادبيات

لکه څنگه چې زموږ په ټولنه کې کوچنيان له خپلو ډېرو حقونو څخه محروم دي، دغسې له خپلو ادبياتو څخه هم بې برخې دي. په پښتنو شاعرانو کې يوازې په شمار شاعرانو د کوچنيانو لپاره شاعري کړې ده، مرحوم محمد عثمان نژند او خدای بښلی غلام حضرت روغمن هغه کسان دي چې بايد په

دې برخه کې ترې په قدر دانی سره یادونه وشي. د دوی شعرونه په پښتو تعلیمي کتابونو کې راغلي او زموږ د کوچنيانو پر ذهنونو او عواطفو یې ښه تاثیر ښندلی دی. ښاغلی محمد نواز حقيقت په پښتو ادبياتو کې بله هغه څېره ده چې خپل قلم یې تر هر بل کار زیات د کوچنيانو ادبياتو ته وقف

کړی، حقيقت صاحب تراوسه ((لس شعري ټولگې)) يوازې د کوچنيانو لپاره چمتو کړي، چې له هغو څخه يوازې دوه یې ((سپینه کوتره او د لمر ترانې)) چاپ شوي او نورې یې لا د چاپ انتظار باسي.

زموږ نروا که او پلاروا که ټولنه کې ((بښځينه شاعري)) او د ((کوچنيانو لپاره)) شاعري کمه ده. د ((بښځينه شاعري)) د کمښت وجه شايد اقتصادي او علمي شاته پاتېوالی، مذهبي او کلتوري بندیزونه او له هغو څخه ناسم تعبيرونه وي، خو دا چې د کوچنيانو لپاره ولې کم ادبيات رامنځته شوي، په دې برخه کې څه کلتوري او مذهبي بندیزونه او ناسم تعبيرونه نه وو، خو کېدی شي د ټولني عام شاته پاتېوالی او د تعليم د کچې ټيټوالی يې غټ عامل وي. خو خیر عوامل چې هر څه وي، وي به، خو اوس موږ عملاً د کوچنيانو لپاره د ځانگړو ادبياتو په برخه کې ډېر غريب يو.

کله چې سړی په لومړي ځل د کوچنيانو لپاره له ادبياتو او يا هم شاعري سره مخامخېږي، نو دا خبره ورته ساده او بسيطه ښکاري او داسې فکر کوي، چې تر ټولو ساده او اسانه ليکوالي يا شاعري همدا د کوچنيانو لپاره ده، ځکه چې نه زياتو تصويرونو، نه نادر و تشبهااتو او استعاراتو ته په کې اړتيا شته او نه هم نورې سپېڅلتيا ته، خو که کله عملاً د کوچنيانو لپاره پر شاعري پيل وکړي، نو ورته معلومېږي، چې څومره سخت کار دی. واقعيت دادي چې څوک د کوچنيانو لپاره شاعري کوي که هغه خپله يو ځل ځان د کوچني په رول او کرکتر کې وانه چوي، ځان په تخيلي او فکري لحاظ د

کوچنیتوب مرحلې ته ونه رسوي، شاعري به یې د کوچنیانو تر کچې پورته وي، خو هغو ته به خوند ورنه کړي. د کوچنیانو لپاره شاعري د خپل کوچنیتوب د تجربو په رڼا کې کېدلای شي، شفاف، خواږه، بې تکلفه عواطف او نا سیاسي تفکر هم د کوچنیانو د ادبیاتو په رامنځته کولو کې ښه رول لري.

ښاغلی محمد نواز حقیقت که څه هم اساساً یو سیاسي سپری او لیکوال دی، خو د ماشومانو لپاره په شاعري کې یې خپل سیاسي دریځ یوې خواته پرې ایښی او یا هم ډېر کم ترې څرگند شوی دی. ماشومان معمولاً له هغو شیانو سره ډېره علاقه لري چې دوی یې مجسمولای، لمسولای او تشخیصولای شي او عملاً یې په ورځیني ژوند کې گوري، حقیقت صیب دغه پدیدې ډېرې ښې درک کړي او هغه یې بیا په خپلو نظمونو او شعرونو کې دوی ته تعریف کړي دي. لکه پيشو، هلیکوپتر، طوطي، بلبله، تلیفون، ښکاری سپی، بیزو، مېړی، غوا او نور...

دې ډول مسایلو سره ماشومان په طبیعي او فطري ډول مینه او علاقه لري، نو که ددې شیانو په تعریف کې اخلاقي، روزنیز او ښوونیز عناصر ځای شي، ماشومان یې بې فشاره او په نامستقیم ډول هضموي او د هغوی په وده کې اساسي رول لري. د ښوونې او روزنې د پوهانو په اند بې فشاره زده کړه د

ماشومانو لپاره تر ټولو ښه زده کړه ده. ښاغلی حقیقت د کوچنیانو لپاره په خپله کړې شاعری کې په دې بریالی شوی چې یو زیات شمېر روزنیز، اخلاقي، وطني، ټولنیز او نور ژوندني مسایل په خپلو نظمونو او شعرونو کې ځای کړي او کوچنیان پرې وپوهوي.

د کوچنیانو لپاره شعرونه باید زیاتره په تعلیمي کتابونو کې ځای شي، په دې ډول ترې کوچنیان ښه گټه اخیستلای شي. زه نه غواړم چې پر دې ټولگې خپله لیکنه نوره وغځوم، غواړم د کوچنیانو لپاره د حقیقت صیب دا یو نظم د بېلگې په توگه راوړم، چې د تلیفون پر تعریف سربېره د هغه څومره نورې گټې بیانوي. نور نظموڼه یې هم همدا گټې لري:

د تلیفون خبرې

ورور مې وکړو تلیفون
ویلې څنگ مو دی ژوندون
ما ویل شکر خیر خیرت دی
ته به کله شي راستون
خپل دیدن دې راوړه ماته
درېسې یم ځیگر خون
ده ویل زه په خیر درځمه
چې رخصت شي پوهنتون

و کړې ما خپله خبرې
بڼې خوږې بڼې خوندورې
ورور مې شوله ما خوشال
ورکړ ما د کور احوال
ماته وویل زما ورور
کړه سلام په پلار او مور
تلیفون یوه بڼه اله ده
د خبرو وسیله ده
لنډوي اوږدې مزلي
چې زنگ راغی وایه بلی.
د گلالیو افغان ماشومانو د نېکمرغه راتلونکي په هیله

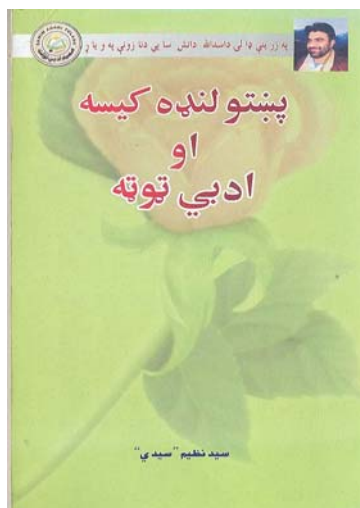
په مینه

محمد اسمعیل یون

کابل، ۱۳۸۶-۲-۱

ترپایلیک پورته هڅه

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په وروستي سمستر کې د مونوگراف یا (پایلیک) په نامه یو مضمون په درسي نصاب کې شامل دی. محصلین د لیسانس دورې په پای کې، مکلف دي یوه رساله یا کتابگوټی ولیکي.

دا کتابگوټی پر یوه مشخصه موضوع د یوه ټاکلي لارښود استاد تر نظر لاندې بشپړېږي، چې مونوگراف ورته وایي. د پایلیک یا مونوگراف د لیکلو مخونو شمېر معمولاً تر دېرش مخونو کم نه وي. له هغه وخته چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی تاسیس

شوی دی، نژدې او یا کاله کېږي، د دې نژدې اوو لسیزو په بهیر کې په زرگونو عنوانه مونوگرافونه لیکل شوي دي. د پښتو خانګې د محصلینو له خوا د منظمو لیکل شویو پایلیکونو شمېر هم نژدې پنځوسو عنوانونو ته رسېږي. یو

وخت ما په پښتو خانگه او د کابل پوهنتون په عامه کتابتون کې د خوندي شویو مونوگرافونو لټون کاوه، هلته مې ولیدل چې یو زیات شمېر مونوگرافونه داسې وو، چې په خورا زیار او زحمت لیکل شوي وو او لازمه وه، چې چاپ شي او گټه یې ټول ولس ته ورسېږي؛ خوداسې مونوگرافونه په کې هم وو، چې نه یوازې په چاپ نه ارزېدل؛ بلکې د مونوگراف لیکنې پر معیارونو هم برابر نه وو او ځینې یې پر تکراري موضوعگانو لیکل شوي وو.

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسمې کالیزې په ویاړ، ما د نوموړي پوهنځي د پښتو کتابونو او مونوگرافونو یو کتابښود ترتیب او چاپ کړ، له دې کارڅخه زما هدف دا و، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کړی کار او شتمني راټوله او خوندي کړم او بل محصلینو ته د ادب پوهنځي د ماضي د مطالعې لپاره یو کتاب په لاس ورکړم او بل هدف مې دا و، چې که په راتلونکي کې نور مونوگرافونه لیکل کېږي؛ نو پر زرو او تکراري موضوعگانو ونه لیکل شي، سره له دې چې اوس هم پر یو شمېر سولېدلو او کلیشه یي موضوعگانو مونوگراف لیکل کېږي؛ خو زیاتره پایلیکونه له دودیزې بڼې راوتلي او نوې موضوعگانې یې خپرلي دي.

((پښتو لنډه کيسه او ادبي ټوټه)) د همدغو مونوگرافونو له جملې څخه دی، چې دوديزه بڼه نه لري او پريوې وړې موضوع يانې د کوم شخص د تعريف پر محور نه راڅرخي او يوه داسې عامه موضوع، چې ارزونه او شننه يې زموږ ځوان ليکوال پښت ته ډېره ضروري او گټوره ده خپرل شوې ده. ((ادبي ټوټه)) زموږ په ادبي ټولنه کې يوه هغه موضوع ده، چې تر اوسه يې پر تعريف او فورم د ادبپوهانو ترمنځ پوره توافق نه شته، ځينې يې يو ادبي فورم گڼي او ځينې يې له فورم څخه منکر دي او ان وايي له چا څخه، چې لنډه کيسه خرابه شي او ياهم شعر ترې بې وزنه او کم وزنه شي؛ نو د ادبي ټوټې نوم پرې کېږدي؛ نو د داسې موضوعگانو شننه او سپړنه د ادبياتو نويو لارويانو ته ډېر څه سپينوي.

ښاغلی سيدنظيم (سيدي) پر لنډې کيسې هم هر اړخيزه رڼا اچولې، له تاريخچې او تعريفه نيولې بيا د هغې رغنده توکونه ټول يې تشریح کړي او شنلي دي. د ده دا کار ځوانو ليکوالو ته سمه او رڼه لاره په گوته کوي.

د دې پايلیک بله غوره ښېگڼه دا ده، چې د لنډو کيسو او ادبي ټوټو دواړو بېلگې يې راوړي او تحليل کړي يې دي. د دې مونوگراف بله ځانگړنه داده، چې تر اوسه پورې د پښتو لنډو کيسو کوم اثار چاپ او ياهم ليکوال ته يې پته لگېدلې ده، د ليکوالو په گډون يې د هغو نومښود هم

وړاندې کړی دی، دا کار له ځوانو لیکوالو سره مرسته کوي، چې د پښتو لنډو کیسو له عمومي زېرمې خبرشي او په دې اړه یو عام جاج ترلاسه کړي. د لنډې کیسې رغنده عناصر یې، لکه: اډانه څېره یا کرکټر، تلوسه، زمان او مکان (چاپیریال) دیالوګ، لیدلوری او نور په ساده او روانه ژبه تشریح کړي دي.

د دې اثر عمومي بنسټګڼه داده، چې لیکوال ټول پرخپلې ټاکلې موضوع راڅرخېدلی، له موضوع څخه لرې شوی نه دی، د لنډې کیسې او ادبي ټوټې بېلګې یې راوړي او تحلیل کړي دي. له موضوع تېښته د لیکوال کمزوري ده او دا کمزوري په دې اثر کې نه شته، لیکوال په خپل شوق خپل اثربشپړ کړی او دې پسې نه دی ګرځېدلی، چې یوازې د پایلیک دېرش مخه پوره کړي او خپل کار بشپړ وګڼي.

لیکوال دومره زیار ایستلی، چې خپل کړی کار یې د پایلیک تر دودیزه بریده اوړي او د یو ښه تحلیلي او څېړنیز اثر ښه خپلوي.

کاشکې پښتو څانګه، خپلې ټولنې ته نور زیات داسې ګلالي او فرهنگيالي فارغان وړاندې کړي، چې خپلې ټولنې ته ترخپل ټاکلي معیار او بریده زیات کار وکړي او خپل هېواد ته زیات ثمر وړاندې کړي.

زه د بناغلي سيد تنظيم سيدي دا پايليک په پښتو ليکل شويو پايليکونو کې يو غوره
پايليک گڼم او ان د پايليک تر معياره يې لوړ ارزوم او د لوی رب (ج) له درباره ورته د
نورو بريمنو فرهنگي هڅو غوښتنه کوم.

کور يې ودان او ژوند يې سوکال
پوهنمل محمد اسمعيل يون

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل
یون د حاجي
محمد خان زوی پر
۱۳۴۶ ال کال، د
لغمان ولایت د
الینگار ولسوالۍ
دنیا زیو په یوې
روښنفکرې
کورنۍ کې
زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني
ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په
خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ ال کال له نوموړې لېسې
څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ ال کال د کابل پوهنتون د ژبو او
ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ ال کال له
نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته
د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ ال کال په نوموړې څانګه

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر نښه او بريالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلي)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په نښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکي غړی هم و. همدارنگه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیا د جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسته خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد د نښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه

کې د نوموړې جرگې د دارالانشاد غړي په توگه خپل فعال رول ادا کړي. ټاکل شوي وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملگرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره گوښه شو. ملگرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادی ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملگرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادی سربېره لا تر اوسه دا دنده پرمخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن گډې جرگې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توگه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توگه په تېرو شلو کلونو کې گڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په گڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرگند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خونبوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

گټورو نظرياتو ته هم غلط رنگ او تعبير ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره يې زورواکي او د سياسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي گټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينگه مخالفت کوي. زه د دې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې يې مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي. مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنگي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنگي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول گورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېريو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادي ستاسو مخې ته ايښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (دافغانستان د کلتوري ودې

ٽولني (او) د پښتني فرهنگ د ودې پراختيا ټولني (د همکار په توگه د بېلابېلو ليکوالو په لسگونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي دغه راز يې په سلگونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستي ده، خپله يې هم په لسگونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثر

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنگوالی	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• نيمگړي ارمانونه	د حيران شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• داستاد الفت نثري کليات	داستاد الفت نثرونه	درېيم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق ننگيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
- د پوهنوال روستار تره کې اثر د دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
- د نینسي دوپرې اثر د دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
- د پوهنوال روستار تره کې اثر د دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک د دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پنتاګون ترخنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

ه- خپرني او شننې:

- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه د دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری د دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود د دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوبستي زیانونه د دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل د دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې د دویم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي د دویم ۱۳۸۷
- انډیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷

- لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وړېمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنی رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنگي
کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسېلې هیله لرم

په درناوي

وفالرحمن وفا

کابل- افغانستان

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**